

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2017-YL-036**

**TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ
VE BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ**

HAZIRLAYAN

Naciye İLHAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programı öğrencisi Naciye İLHAN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Büyüme İle İlişkisi” başlıklı tez, 12.06.2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı:	Kurumu:	İmzası:
Başkan: Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR	ADÜ	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali PETEK	ADÜ	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Esra Burcu BULGURCU GÜREL	MSKÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun Sayılı kararıylaonaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2017

Naciye İLHAN

ÖZET

TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ

Naciye İLHAN

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR
2017, 99 sayfa

Cari açık son yıllarda Türkiye’nin en önemli yapısal sorunlarından biridir. Cari açığın GSYİH’ ya oranının yüksek olması kriz göstergesi olarak nitelendirilmekte ve bu nedenle cari açık ve büyüme arasındaki ilişki literatürde sıkça tartışılmaktadır. Dolayısıyla büyüme kaynaklı cari açığın sürdürülebilirliğinin analiz edilmesi ve buna dayanarak önerilecek çözüm politikaları oldukça önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliği 2000M1-2016M12 dönemi aylık veriler ile cari açığın büyüme ile olan nedensellik ilişkisi 2000Q1-2016Q4 dönemi çeyreklik verilerle ekonometrik olarak analiz edilmiştir. İlk olarak serilerin durağanlaştırılması için ADF, PP ve KPSS birim kök testleri uygulanmış ve değişkenlerin düzey değerinde değil farkı alındığında durağan oldukları görülmüştür. Yani seriler I (1) seviyesinde durağandır. Cari Açığın Ekonomik Büyüme ile ilişkisi Granger (1969) nedensellik testi ile incelenmiştir. Daha sonra seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisi VAR temelli Johansen (1988) yöntemi ile incelenmiş ve değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisi saptanmıştır. Analiz sonucuna eşbütünlük katsayısı 0.74 olmasından dolayı cari açığın düşük formda sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönem analiz katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Cari Açık, Sürdürülebilirlik, Büyüme, Johansen Eşbütünlük

ABSTRACT

SUSTAINABILITY OF CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY AND RELATIONSHIP WITH GROWTH

Naciye İLHAN

M.sc. Thesis, at Economics

Supervisor: Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

The current account deficit is one of the most important structural problems of Turkey in recent years. The high ratio of current account deficit to GDP is considered a crisis indicator. For this reason, the relationship between current account deficit and growth is frequently discussed in the literature. Therefore, analyzing the sustainability of current account deficits and suggesting solutions policy based on this is very important.

In this study, the sustainability of current account deficit in Turkey has been analyzed with monthly data for the period 2000M1-2016M12. The causality relationship between growth and the current account deficit is analyzed econometrically by the quartile data for the period 2000Q1-2016Q4. First, the ADF, PP and KPSS unit root tests were applied to stabilize the series. Variables were found to be stationary when the first difference is taken, not at the level value. That is, the series are at the level of I (1). The causality relationship between the economic growth and the current account was examined with the Granger (1969) causality test. Then, the cointegration relation between the series was examined by the VAR based Johansen (1988) method and a cointegration relation was determined between the variables. As a result of the analysis, the cointegration coefficient was 0.74, indicating that the current deficit can be sustained in low form. The short term analysis coefficient was found to be negative and statistically significant. That is, the error correction term works.

KEYWORDS: Current Account Deficit, Sustainability, Growth, Johansen Cointegration

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliği ve büyüme ile ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışma süresi boyunca her konuda yol gösteren, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım tez danışmanım Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR’e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezi hazırlama sürecinde ve özellikle ekonometrik analizin yapılmasında yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi Enis BEGEÇ’ e teşekkürü borç bilirim.

Hayatımın her aşamasında sevgi ve desteklerini benden esirgemeyerek bana iyi bir gelecek sağlamak için göstermiş olduğu özveriden dolayı değerli babam Emin İLHAN’a, çalışmamı başarılı şekilde tamamlamamı çok arzu eden, bugünlere gelmemde büyük emeği olan değerli annem Arife İLHAN’a ve aldığım kararlarda her zaman yanımda olan sevgili ağabeyim Engin İLHAN’a ve bu zorlu süreçte beni cesaretlendiren ve desteklerini her zaman hissettiğim arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Naciye İLHAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xix
ÇİZELGELER DİZİNİ	xxi
EKLER DİZİNİ.....	xxiii
GİRİŞ.....	1
1. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE ANALİZİ.....	3
1.1. Ödemeler Bilançosu Tanım ve İlkeleri	3
1.2. Ödemeler Bilançosunu Oluşturan Hesap Grupları.....	3
1.2.1. Cari İşlemler Hesabı.....	4
1.2.1.1. Dış Ticaret Hesabı.....	7
1.2.1.2. Hizmet Ticareti Hesabı.....	8
1.2.1.3. Yatırım Gelirleri Hesabı.....	8
1.2.1.4. Cari Transferler Hesabı	8
1.2.2. Sermaye ve Finans Hesabı	9
1.2.2.1. Doğrudan Yatırımlar Hesabı	9
1.2.2.2. Portföy Yatırımları Hesabı.....	9
1.2.2.3. Diğer Yatırımları hesabı.....	10
1.2.3. Resmi Rezervler Hesabı	10
1.2.4. Net Hata ve Noksan Hesabı	10
1.3. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	11

1.3.1. Esneklikler Yaklaşımı	11
1.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı	13
1.3.3. Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı	16
1.3.4. Parasalcı Yaklaşım	17
1.3.5. Dönemlerarası Yaklaşım	21
1.4. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri.....	23
1.4.1. Dış Ticaret Hadleri	23
1.4.2. Reel Döviz Kuru.....	24
1.4.3. Mali Politikalar.....	25
2. TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	28
2.1. Sürdürülebilirliği Açıklamaya Yönelik Bazı Kriterler	30
2.1.1. Lawson Doktrini.....	30
2.1.2. Dornbusch Sınırı.....	31
2.1.3. Yatırım Tasarruf Oranı	31
2.1.4. Sermaye Hareketlerinin Yapısı.....	32
2.1.5. Dış Borç Stoku	32
2.1.6. Dışa Açıklık.....	34
2.1.7. Döviz Kurları.....	34
2.1.8. Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler	34
2.1.9. Ekonomik Büyüme.....	34
2.2. Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri.....	35
2.2.1. Dış Ticaret Açığı	35
2.2.2. Enerjide Dışa Bağımlılık ve Artan Enerji Fiyatları	40
2.2.3. İç Tasarruf Açığı.....	42
2.2.4. Dış Borç Stoku Yüksekliği	45
2.2.5. Reel Döviz Kuru.....	47

2.2.6. Genişletici Para ve Maliye Politikaları	48
2.3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi.....	48
2.4. Türkiye’de Cari Açığın Finansman Yapısı	52
3.TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE BÜYÜME İLE İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	57
3.1. Literatür.....	57
3.2. Model, Veri ve Yöntem.....	65
3.3. Ampirik Analiz ve Bulgular	67
3.3.1. ADF Birim Kök Testi.....	67
3.3.2. PP Birim Kök Testi	69
3.3.3. KPSS Birim Kök Testi	71
3.3.4. Granger Nedensellik Analizi	72
3.3.5. Johansen Eşbütünleşme Analizi	73
3.3.6. Uzun Dönem Analizi.....	76
3.3.7. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi).....	77
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR	83
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ	99

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FOB	: Sigorta ve Navlun Hariç Mal Bedeli
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
KPSS	: Kwiatkoswki-Phillips-Schmidt-Shin
NHN	: Net Hata Noksan
PP	: Phillips-Perron
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları
VAR	: Vektör Otoregresif Model

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Türkiye’de 2000-2016 Dönemi Bileşenlerin İthalat İçindeki Payı (Milyon Dolar).....	37
Şekil 2.2. Türkiye’de 1990-2016 Dönemi Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık.....	39
Şekil 2.3. Türkiye’de 2000-2016 Dönemi Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi (%).....	50
Şekil 2.4. Türkiye’de 2001-2015 Dönemi AR-GE Harcamaları/GSYİH (%).....	52

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Türkiye’de 2000-2016 Döneminde Cari İşlemler Dengesi Göstergeleri (Milyar Dolar)	36
Çizelge 2.2. 2000-2016 Dönemi İç Denge (GSYİH İçindeki Payı)	43
Çizelge 2.3. 2002-2016 Dönemi Türkiye’nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)..	46
Çizelge 3.1. ADF Test İstatistiği Sonuçları.....	69
Çizelge 3.2. PP Test İstatistiği Sonuçları	70
Çizelge 3.3. KPSS Test İstatistiği Sonuçları	71
Çizelge 3.4. Granger Nedensellik Analizi.....	73
Çizelge 3.5. Gecikme Uzunluğu Sonuçları	74
Çizelge 3.6. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları.....	75
Çizelge 3.7. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu.....	76
Çizelge 3.8. Uzun Dönem Analizi Sonucu	77
Çizelge 3.9. Kısa Dönem Analizi Sonucu.....	78

EKLER DİZİNİ

EK 1. Hata Düzeltme Modeli.....	97
---------------------------------	----

GİRİŞ

Cari işlemler açığı özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarı olumsuz etkilemekte, bir kriz göstergesi olarak ifade edilmektedir. Yüksek boyutlara ulaşan cari işlemler açığı sorununun yanı sıra bu açığın finansmanı konusu da makroekonomik denge açısından kritik rol oynamaktadır. Bu nedenle dünyada olduğu gibi Türkiye’de de cari açığın sürdürülebilirliği konusu önem kazanmıştır. 2001 krizi sonrasında enflasyonu hedeflenen seviyeye düşürmek, sürdürülebilir büyüme sağlamak amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlamıştır. Program ile ekonomik büyüme, enflasyon, faiz gibi bazı göstergelerde istikrar sağlanmış olsa da cari açığın milli gelire oranı konusunda istenen başarıya ulaşılamamıştır. 2001 Krizi sonrası değerini koruyan ulusal para ithalatın artmasına yol açmış, dolayısıyla cari açık artmıştır. 2008 küresel krizinden sonra dış piyasalarda durgunluk yaşanması sebebiyle cari açığın Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranı düşmüştür. Bu dönemde yaşanan dış talepteki durgunluk cari açığın daralmasına yol açarken diğer yandan yabancı sermaye çıkışları ve dış borç yükünde artışların önüne geçilememiştir. Türkiye cari açık vermeden büyüemeyen bir ekonomi haline gelmiş ve bu nedenle 2000’li yıllara kadar bütçe açığından, 2000’li yıllardan sonra cari açıktan destek alır hale gelmiştir. İstikrarlı ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için cari açığın sağlam kaynaklarla finanse edilmesi oldukça önemlidir. Cari açığın dış kaynaklar ile finanse edilmesi, ülkenin dış borcunu arttırarak makroekonomik dengeleri olumsuz olarak etkilemektedir. Türkiye ekonomisi ithalata bağımlı bir şekilde üretim yaparak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla büyüme dönemlerinde cari açık da bununla orantılı olara artış göstermektedir. Literatürde cari açığın GSYİH’ya oranının % 5’i aşması kriz sinyali olarak algılanmakta ve cari açığın sürdürülemez olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada sürdürülebilir cari açık ve büyüme sağlayabilmek adına yapısal reformlar uygulanmalıdır. Ülkenin makroekonomik performansı açısından sürdürülebilir cari işlemler dengesine sahip olması önemlidir. Cari açığın finansmanı için sağlanan dış kaynaklar büyümeyi arttıracak verimli alanlara yönlendirilebilirse, sürdürülebilir bir büyüme de sağlanabilecektir. Kaynakların verimsiz tüketim harcamaları için kullanılması, cari açık sorununun daha da artmasına neden olmaktadır. Cari açığın büyük bir kısmı dış ticaretteki açıktan kaynaklanmaktadır. İthalatın yüksek olmasının altında ara malı ithalinde dış ülkelere bağımlılığın fazla olması ve enerji ithalatı yatmaktadır.

Ülkenin cari açığın sürdürülebilirliğinde; dış ticaret yapısının yanı sıra yatırım tasarruf oranları, ekonomik büyüme oranı, dış borç stoğu önemli faktörlerdendir.

Türkiye’de istikrarlı büyümenin sağlanabilmesi için cari açığın kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda cari açığa neden olan faktörlerin ve finansman kalitesinin belirlenmesi dolayısıyla cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı oldukça önemlidir. Bu tez çalışmasının ana amacı; Türkiye’de 2000-2016 döneminde cari açık ve büyüme ilişkisinin yönünü ve birbirini etkileme gücünü ölçerek ilgili dönemde cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmeye yöneliktir. Çalışmada sıralama, sınıflama, sınıflama sıra düzeninde tündengelim yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmada üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde ödemeler bilançosu hesapları ile cari işlemler hesabına yönelik teorik yaklaşımlar ve cari açığın belirleyicilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde sürdürülebilirlik kavram ve kriterleri, Türkiye’de cari açığın nedenleri, büyüme ile ilişkisi, finansman yöntemi ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde literatürdeki cari açığın sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalara değinilerek, Türkiye’de cari açık ve büyüme ilişkisinin yönü belirlendikten sonra cari açığın sürdürülebilirliğinin ekonometrik analizi gerçekleştirilmiştir.

1. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE ANALİZİ

Belli bir dönemde bir ülkenin başka ülkelerle ekonomik ilişkilerini yansıtan istatistikî rapora ödemeler bilançosu adı verilmektedir. Bu kapsamda ülke ekonomik faaliyetlerinin analizi ve yorumlanması açısından ödemeler bilançosu önemli bir göstergedir.

1.1. Ödemeler Bilançosu Tanım ve İlkeleri

Belli bir dönem içinde bir ülkedeki yerleşik kişilerle yabancı ülkedeki yerleşik kişiler arasında yapılan ekonomik hareketlerin sistematik olarak kaydedildiği rapor ödemeler bilançosu olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2005: 1). Uluslararası Para Fonu IMF tanımına göre; bir dönemde bir ekonominin yerlileri ile yabancılar arasındaki ekonomik işlemlerin muhasebe kayıtlarına uygun şekilde sistematik olarak kaydedildiği belgedir (Karluk, 2011: 307).

Ödemeler bilançosu ülke ekonomisinde uygulanan para, maliye ve dış ticaret politikalarının başarılarının göstergesi olmakla birlikte, bu politikaların değerlendirilmesinde ve revize edilmesinde yol gösterici niteliğindedir. Ayrıca ülke ile ilgili yatırım ve dış ticaret kararları için de yol gösterici niteliktedir. Dış ekonomik ve mali işlemlerin kayıtlarıyla ödemeler bilançosu, ülkenin dışarıdan elde ettiği kazanımlar ve dışarıya olan harcamaları arasındaki dengeyi gözler önüne sermektedir. Bu denge ülkenin ödeme gücü performansına göre değişiklik göstermekte zaman zaman açık veya fazla verebilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 310).

1.2. Ödemeler Bilançosunu Oluşturan Hesap Grupları

Ödemeler bilançosu ülkenin büyümesi, dış borcu, enflasyon oranı gibi değişkenlerle bağlantılıdır. Bu nedenle dışa açık ekonomilerde bilanço analiz ve hesaplamaları oldukça önemlidir. Bu bilanço ile hedeflenen denge durumudur. Diğer ifade ile açık veya fazlalık olmamasıdır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 99).

Ödemeler bilançosu çift kayıt sistemi esas alınarak kaydedilmektedir. Dönem sonunda hesapların alacak tarafı ile borç tarafının toplamının birbirine eşit olması gerekir. Bu sistemde ekonomik işlemler alacak ve borç şeklinde kaydedilmektedir. Borç kalemi ülke dışına olan ödemeleri ifade edip döviz çıkışına neden olan kayıtlardır. Alacak kalemi ise ülkeye giren ödemeler yani döviz girişi sağlayan ödemeler şeklinde ifade edilmektedir. Ödemeler bilançosunun

daha iyi yorumlanabilmesi istatistiki karşılaştırmaların daha kolay olması amacıyla borçlu ve alacaklı işlemler ortak özelliklerine göre belirli hesap gruplarına ayrılarak kaydedilir. Ödemeler bilançosunun alt hesapları, cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmi rezerv hesabı ve net hata ve noksan hesabı olarak dört gruba ayrılmaktadır (Tonus, 2013: 260).

Ödemeler bilançosunun önemli ana hesaplarından biri cari işlemler hesabıdır. Ülkenin ihraç ve ithal ettiği mallar ve hizmetler bu hesaba kaydedilmektedir. Bu bağlamda diğer ülkelerle olan ekonomik ticari ilişkileri, uygulanan politikaların başarısı ve ülke ekonomisinin genel dengesi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Ödemeler bilançosunun bir diğer ana hesabı sermaye ve finans işlemleri hesabıdır. Yabancı ülkelerle gerçekleştirilen varlık işlemleri bu hesapta yer almaktadır. Cari işlemler dengesinde açık meydana geldiği zaman bu açığın nasıl kapatıldığı, tersi durumda fazlalığın nasıl değerlendirildiği gösterilmektedir (Dinler,2005: 517).

Ödemeler bilançosunun üçüncü ana hesabı resmi rezerv hareketleri hesabıdır. Bu hesap Merkez bankasının döviz alım satım işlemleri ile piyasaya müdahalesi sonucunda ülke resmi rezervlerindeki net değişimi göstermektedir (TCMB, 2005: 2). Resmi rezervler hesabı düzenleme yapılarak sermaye ve finans hesabının alt kalemi olarak kaydedilmektedir (Başkol, 2011: 3).

Ödemeler dengesinin cari işlemler ve sermaye dengesi ile açıklanamayan döviz giriş çıkışları için net hata ve noksan hesabı kullanılmaktadır. Bu hesapta tablolardaki eksiklik veya fazlalıklar, ölçüm hataları, kayıt dışılıklar, gümrük beyanlarındaki hata ve eksiklikler derlenmektedir (Ünsal, 2012: 5).

1.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı yurtiçinde yerleşikler tarafından gerçekleştirilen mal, hizmet ve gelir akışı şeklindeki ekonomik faaliyetlerle karşılıksız transferlerden meydana gelmektedir. Alt kalemleri; Dış ticaret hesabı, hizmetler ticareti hesabı, yatırım gelirleri hesabı ve cari transferler hesabından oluşmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 241).

Cari fazla ülkenin ekonomik işlemlerinde gelirlerin giderlerden büyük olması, cari açık ise giderin geliri aşması anlamına gelmektedir. Ülkenin makro ekonomik performansı açısından cari işlemler hesabının dengede tutulması

oldukça önemlidir. Gelirlerin giderleri karşılayamaması dengenin bozulması durumunda ekonomik istikrar olumsuz etkilenmekte ve ülke cari açık vermektedir (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 222).

Ülkenin cari işlemler hesabının pozitif olması gelirine oranla daha az harcama yaptığını, negatif olması ise harcamaların gelirden daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda cari işlemler dengesi ülkedeki harcama ve gelir dengesi durumunu da göstermekte iktisadi karar ve beklentilerin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Cari işlemler hesabı 1.1. denklemi şeklinde gösterilmektedir (Altuner, 2008: 18). Bu denklem, sonucu artı olduğunda cari fazla, eksi olduğunda cari açık durumunu göstermektedir.

Cari denge = Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler (1.1.)

Bir ülke yabancı ülkelere gelen paradan daha fazlasını yabancı ülkelere göndermişse cari işlemler hesabında açık meydana gelmekte bu da ülkenin dış yükümlülüklerinin artması anlamına gelmektedir. Meydana gelen bu açık dışarıdan borçlanmak, yurtdışındaki eldeki varlıkların satılarak veya hükümet rezervlerinde değişikliğe gitmek gibi yöntemlerle yeniden cari dengenin sağlanması yoluna gidilir (Mishkin, 2000: 113).

Cari Hesap + Sermaye Hesabı = Hükümetin Rezerv Varlıkları (1.2.)
Denklem yurtdışından sağlanan sermaye transferleriyle cari açığın kapatılıp cari işlemler dengesinin sağlandığını ifade etmektedir. Cari işlemler hesabı fazla verdiği durumda ise yurtiçi yerleşikler tarafından yurtdışına sermaye transferi gerçekleştirilmektedir. Cari işlemler dengesinde yaşanan değişimler ülkenin ekonomik performansının göstergesi niteliğinde olduğundan uygulanan politikaların başarılarının değerlendirilmesinde, iktisadi karar ve geleceğe dair beklentilerin şekillenmesinde kritik öneme sahiptir. Bu anlamda büyük cari açıkları olan ülkelere ileride yaşanacak krizlere ilişkin sinyaller vermekle birlikte ülke ekonomilerinin ekonomik istikrarlılıklarının sürdürülebilirliği açısından yol göstericidir (Labonte, 2010: 7).

İthalat alacaklı, ihracat ise borçlu bir işlemdir ve cari işlemler hesabına kayıt edilmektedir. Net ihracat bir ülkedeki mal ithalatı ve ihracatı arasındaki fark

ile hizmet ihracatı ve ithalatı arasındaki farkın toplamıdır ve cari işlemler dengesi olarak tanımlanır (Krugman ve Obstfeld, 2006: 291).

Ödemeler bilançosunun ana hesabı olan cari işlemler dengesi sayısal olarak da iki yöntemle ifade edilebilmektedir. İlk yöntemde, mal ve hizmetler dengesine net yatırım gelir ve giderleri ve cari transferlerin dahil edilmesiyle cari işlemler dengesi meydana gelir. Navlun, sigorta, transit ticaret gelirleri ve dış borç faiz ödemelerini de kapsamaktadır. Cari dengenin sağlanması ülkelerin temel hedeflerindedir. Bu dengeyi sayısal olarak ifade eden bir diğer yöntem ise dışa açık ekonomide milli gelir denge özdeşliği ile ifade etmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1990).

Cari işlemler dengesinin elde edilmesinde kullanılan milli gelir hesaplarında Gayri safi milli hasıla (GSMH), özel tüketim harcamaları (C), özel yatırım harcamaları (I), hükümetin cari harcamaları (G) ve net mal ve hizmet ihracatı ile net faktör gelirlerinin (X-M) toplamından meydana gelmektedir (Ağaslan, 2007: 5).

$$GSMH = C + I + G + X - M \quad (1)$$

İkinci eşitlik; Milli gelirin; harcanabilmesi (C), tasarrufu (S), vergi olarak hükümete aktarılması (T) veya yurtdışına transfer edilmesini (Tr) belirtmektedir (Ağaslan, 2007: 5).

$$GSMH = C + S + T + Tr \quad (2)$$

GSMH için oluşturulan 1 ve 2 numaralı denklemler birbirine eşit olduğundan, sadeleştirme yaparsak şu denkleme ulaşılır;

$$X - M - Tr = (S - I) + (T - G) \quad (3)$$

Sadeleştirme neticesinde ulaştığımız 3 numaralı eşitliğin sol tarafı cari işlemler dengesini ifade etmektedir. Cari işlemler dengesi, özel tasarruflar ile özel yatırımların farkının, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farkla toplamından oluşmaktadır.

Yapılan tasarruflar ile yatırımlar yapılması, çıkarılan borç senetleri veya yurtdışında varlık alınması (FA) yolu ile bütçe açığının finanse edilmesi cari işlemler dengesi ve net sermaye arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

$$S = I + (G - T) + FA \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlikte gerekli sadeleştirmeler yapıldığında, yeni eşitlik aşağıdaki gibi olacaktır;

$$FA = (S - I) + (T - G) = X - M - Tr \quad (5)$$

Eşitlikten yola çıkarak cari fazla durumunda yurtdışına sermaye çıkışı sağlanabilmektedir. Cari işlemler hesabı; dış ticaret, hizmet ticareti, yatırım gelirleri ve cari transferler olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir (Tiryaki, 2002: 2).

1.2.1.1. Dış Ticaret Hesabı

Cari işlemler hesabı ülkenin dış ticaret politikaları enflasyon döviz kuru gibi değişkenlerden etkilenmektedir. Cari dengenin sağlanmasında dış ticaret dengesinin önemi büyüktür. Dış ticaret dengesi hesabı mal ihracatı ve mal ithalatından oluşmaktadır. Mal ithalatı ülkeden döviz çıkışına yol açan bir işlemdir ve ödemeler dengesinde alacaklı kısma kaydedilmektedir. Mal ihracatı ise ülkeye döviz girişi sağlar ve borçlu kısma kaydedilir. Mal ticareti yerine görünür ticaret deyimi de kullanılmaktadır. Mal ticareti bir ülkenin üretim teknoloji verimlilik gibi alanlardaki başarısıyla da ilgilidir ve reel ekonomik durumunu gözler önüne sermektedir (Seyidoğlu, 2007: 317).

Dış ticaret bilançosu toplam ihracat ile toplam ithalat arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram ödemeler bilançosundan farklı olarak yalnızca mal ithal ve ihracatını ele alırken ödemeler bilançosu ülkenin tüm uluslararası gelir ve giderlerini ele almaktadır.

Dış ticaret dengesi hesabında ülkeye döviz kazandıran mal ve hizmet ihracatı ve döviz çıkışına yol açan mal ve hizmet ithalatını kapsamaktadır. Ödemeler bilançosu ve TUİK istatistiklerinde ihracat, sigorta ve navlun bedelleri hariç bir şekilde (FOB) izlenmektedir. İthalat kayıtlarında ise ödemeler

bilançosunda FOB değer olarak yer alırken TUİK kayıtlarında sigorta ve navlun hizmetlerini CIF değer olarak yer almaktadır (TCMB, 2005: 4).

1.2.1.2. Hizmet Ticareti Hesabı

Hizmetler ticareti hesabı, görünmez işlemler hesabı olarak da ifade edilmektedir. Hizmet ihracatı ve ithalatına ait gelir ve giderler bu hesaba kaydedilmektedir. Taşımacılık, turizm, haberleşme hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, eğitim sağlık hizmetleri bu hesapta yer alan başlıca hizmet sektörlerindedir. Turizm, hizmetler ticareti içerisinde en fazla paya sahip olan hizmet sektörüdür Bankacılık gibi bilgiye dayalı hizmetler sektörünün teknolojinin de etkisiyle son yıllarda önemi artmıştır (Ekinci, 2004: 2).

1.2.1.3. Yatırım Gelirleri Hesabı

Bu hesap Türkiye’ de çalışan yabancıların elde ettiği ücretler, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan kaynaklanan gelir ve ödemelerden oluşmaktadır. Doğrudan yatırımlar hisse gelirleri, kar payları, yabancı sermaye ve yatırımlarından elde edilen kazançlar, sermaye kazançları ve şirketler arasında yatırımlardan sağlanan gelir ve giderlerden oluşmaktadır. Varlık ve yükümlülük artışı şeklinde gerçekleşen sermaye hareketleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabına kaydedilmektedir. Fakat bunlardan sağlanan faiz veya kar biçimindeki gelir gider hareketleri ise ödemeler bilançosunda cari işlemlerin görünmeyenler hesabına kaydedilmektedir (TCMB, 2007: 5).

1.2.1.4. Cari Transferler Hesabı

Karşılığında kaynak transferi olmaksızın, para aktarımı şeklinde gerçekleşen işlemler cari transferler hesabına kaydedilmekte ve tek-yanlı transferler denilmesinin sebebi de karşılığında hiçbir ödemede bulunulmamasıdır. Bağışta bulunan ülke açısından borç işlemi niteliğindedir ve hesabın borçlu yanına kaydedilmektedir. Hükümetlerin hibe şeklinde yaptıkları parasal yardımlar, yiyecek yardımı, ilaç yardımı, eğitim, sağlık, kültür gibi ticari amaç gütmeyen faaliyet gösteren uluslar arası kuruluşlara yapılan ödemeler bu hesap kayıtlarına örnek olarak gösterilebilir (Seyidoğlu, 2007: 318).

1.2.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Ödemeler dengesi bilançosunun önemli bir diğer alt hesabı sermaye ve finans hesabıdır. Bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı bir ülkede üretim tesisi, bina satın alınması gibi fiziki yatırımlarla, yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu satın almaları veya yabancı bankada açtıkları mevduatlar yolu ile ekonomi dışına aktarılan mali fonlar bu hesapta kaydedilmektedir (TCMB, 2009: 3).

Cari işlemler açığını dengelemek amacıyla sermaye hesabı fazla vermektedir. Bir diğer ifade ile ekonomide cari açık meydana gelmişse bunun dışarıdan sermaye girişi ile kapatılması sağlanmalıdır. Ülkeye sermaye girişi olması tıpkı mal ihracı gibi döviz kazandırıcı nitelikte alacaklı kaydedilen bir işlemdir Sermaye hesabı üç alt kalemden meydana gelmektedir: Doğrudan yabancı sermaye, yatırımlar hesabı, portföy yatırımları hesabı ve diğer yatırımlar hesabı (Eğilmez, 2006: 244).

1.2.2.1. Doğrudan Yatırımlar Hesabı

Yatırım kararı alan ekonomik birimlerin yerleşik olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide gerçekleştirdiği uzun vadeli yatırımlardır. Yatırımcı kuruluş sermayesinde % 10'dan fazla paya sahipse yönetimde söz sahibi olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları önemli bir finansman yöntemidir. Dış borç almadan yatırım yapılmasına olanak sağlamakta beraber dış açık yaşanmasına da neden olabilmektedir (Akat, 2004: 7).

1.2.2.2. Portföy Yatırımları Hesabı

Menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak da tanımlanmaktadır. Genellikle hükümet tahvilleri veya özel kuruluşlara ait bono ve tahviller ile hisse senedi alınması şeklinde gerçekleşmektedir. Para piyasası araçları ile finansal türevleri de içermektedir.

Faiz oranları ve yatırım yapılan ülkenin ekonomik istikrarına göre portföy yatırımları artış veya azalış göstermektedir. Doğrudan yatırım ile portföy yatırımları arasında en önemli ayırım, doğrudan yabancı sermaye yatırımında şirket yönetimi ve denetimi hakkına sahiptir. Portföy yatırımlarında ise yerleşik şirketin yönetim ya da denetiminde söz sahibi olmamaktadır. Diğer önemli ayırım ise

doğrudan yatırımlarda yatırımcı, sermayesinin haricinde üretim teknolojisi işletmecilik bilgisini de getirmekteyken, portföy yatırımlarında sadece sermayesiyle katkıda bulunmasıdır (TCMB, 2007).

1.2.2.3. Diğer Yatırımlar Hesabı

Doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve rezervler dışında kalan bütün sermaye hareketleri ile ilgili işlemlerden oluşmaktadır. Genellikle banka borçlanmaları ve sendikasyonlar bu hesapta izlenmektedir (Koşan, 2009: 12).

1.2.3. Resmi Rezervler Hesabı

Merkez Bankası ülkede dış açık veya fazla yaşandığı durumlarda döviz piyasalarına müdahalelerde bulunmaktadır. Bunun sonucunda rezervlerde meydana gelen değişimler denkleştirici bir hesap olan resmi rezervler hesabında izlenmektedir. Resmi rezervler merkez bankasının döviz rezervleridir (Sezer, 2007: 13).

Rezerv varlıklar, parasal altın rezervleri, özel çekme hakkı (SDR), fon nezdindeki rezerv pozisyonu, döviz rezervleri, diğer alacak hakları olarak sınıflandırılmaktadır (TCMB, 2007). Bir ülkede döviz talebi arzı aşılırsa Merkez Bankası piyasaya döviz satışında bulunur. Bu şekilde rezervler azalır. Döviz arzının talepten fazla olduğu durumda değer kaybını önlemek için piyasadan döviz alarak resmi rezervlere eklenir. Merkez bankasının bu müdahaleleri sonucunda ülkenin uluslararası rezervlerindeki değişimler resmi rezervler hesabında izlenmektedir (Seyidoğlu, 2007: 323).

1.2.4. Net Hata ve Noksan Hesabı

Nereden geldiği ve amacı bilinmeyen döviz gelir ve giderlerinin kayıt edildiği hesap grubudur. Uzun vade de bu hesabın sıfırlanması gerekmektedir. Zaman zaman sistematik hatalar nedeniyle bu hesabın sıfırlanamaması nedeniyle cari işlemler dengesi ekonominin döviz gelir giderlerini doğru yansıtamaz. Bunun sonucu olarak hesaba mutlaka net hata ve noksan kaleminin de eklenmesi gerekmektedir (Akat, 2004: 6).

İthalat ve ihracata ilişkin verilerin, ilgililerce yazılan formlarla bildirilmesinden kaynaklanan hatalara yol açabilmesi, bazı döviz hareketlerinin

ödemeler bilançosuna kayıt edilememesi, bazı işlemlere ait verilerin tahmini rakamlar olması, ülkeye giren çıkan bazı malların bedelleri tahsil edilirken dönem farklılıkları olması gibi nedenlerle ödemeler bilançosunun hesaplarında farklar bulunmaktadır. Net hata ve noksan hesabı bu farkların ortadan kaldırılmasında kullanılmaktadır (Sezer, 2007: 14).

Ödemeler dengesinde kayıtlar çift taraflı olacak şekilde tutulmaktadır. Kaydedilen her işlem eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kayıtlanmakta ve her zaman cari işlemler hesabı sermaye ve finans hesaplarına mutlak değer olarak eşit olmalıdır. Bu teorik sonucu elde etmek ise uygulamada her zaman mümkün değildir. Farklı kaynaklardan farklı zamanlarda elde edilen verilerde değerlendirme ölçme farklılıkları olmakta ve bu denge kendiliğinden bozulmaktadır. Net hata ve noksan kalemindeki tutarların fazla olması, tutulan kayıtlarda verilerin toplanmasında önemli eksiklikler olduğunu göstermektedir (TCMB, 2007).

1.3. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Cari işlemler hesabında açık ve ya fazlalardan kaynaklanan ödemeler bilançosunda dengesizliklere sebep olabilecek veya dengeye getirebilecek farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlar; 1945’ler sonrasında geliştirilmeye başlanan “Esneklikler Yaklaşımı”, Toplam Harcama (Massetme)Yaklaşımı, 1960’lı yıllardan sonra yaygınlaşan “Geleneksel Mundell-Fleming Modeli”, Parasalcı Yaklaşım ve 1980’den sonraki yıllarda yaygınlaşan “Dönemler Arası Yaklaşım Modelidir”.

1.3.1. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, Keynesci düşünce tarafından devalüasyonun dış ticaret bilançoları üzerinde yarattığı etkiyi araştırmak amacıyla 1920’li yıllardan itibaren ortaya konulmuş olmakla birlikte birbirlerinden bağımsız bir şekilde C. F. Bickerdike (1920), J. Robinson (1947) ve L. Metzler (1948) tarafından geliştirilmiştir (Tiryaki, 2002: 3).

Keynesyen yaklaşımda, ekonomik ilişkiler fiyat ve ücretler katı iken sağlanmaktadır. Bu nedenle ithalat ve ihracat kendiliğinden denge sağlayamamakta ve eksik istihdam durumu yaşanmaktadır. Merkezi otoritelerce yabancı paralar karşısında ulusal paranın değerinin düşürülmesi veya

değerlendirilmesi yoluyla ulusal ekonomide değişemeyen katı fiyat ve ücretler uluslararası ekonomide değişimi sağlanmaktadır (Paya, 2007: 141).

Devalüasyon, hükümet tarafından ulusal paranın dış değerinin alınan bir kararla ani bir şekilde düşürülmesi olarak tanımlanırken, tersine revalüasyon ise bir ülkenin para birimin yabancı paralar karşısında değerinin artmasıdır (Karluk, 2009: 570-574). Bir ülke, parasının değerini düşürmek suretiyle devalüasyon yaptığında ithal malların yurtiçindeki fiyatları pahalılaşmakta, ihraç mallarında ise malların dış değeri ucuzlamaktadır. Devalüasyonun temel amacı ulusal piyasa şişkinliğini önlemek yani paranın aşırı değerlenmemesi ve ülkenin dış rekabet gücünü yükseltmektir. Esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun ödemeler bilançosu dengesini iyileştirici etkisi ve başarısı ithal malların yurtiçi talep esnekliği (em) ve ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliği (ex) ile ilişkilidir. Bu durum literatürde Marshall Lerner Koşulu olarak tanımlanmaktadır. $Em+ex \geq 1$ (Seyidoğlu, 2007: 449).

Devalüasyondan beklenen döviz geliri esneklik toplamının birden büyük olmasına bağlıdır. Bu toplam 1'den küçük olduğunda ülke devalüasyon yapmanın kazancını elde edemeyerek cari açığı kapatmakta başarılı olamayacaktır. Devalüasyon yapan bir ülkede ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etki hemen görülmemekte zaman içerisinde görülmektedir. Ülke parasının değeri düşürüldüğünde ilk olarak kısa vadede döviz gelirlerinde düşüş gözlemlenmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 161).

Ülke parasını devalüe ettikten sonra ihraç malları değeri düşük olan yeni kur üzerinde hesaplanmakta bu nedenle de ihracat kaynaklı döviz gelirlerinde azalma yaşanmaktadır. Bu durum ihracatı artırabilmek için bir süre sonra yeni pazar arayışlarına girilmesine sebep olmaktadır. Devalüasyon sonrası dış ticaret bilançosu üzerinde önce yani kısa vadede olumsuz daha sonra olumlu etkisinin seyri J harfine benzediği için literatürde J Eğrisi Etkisi olarak ifade edilmektedir J eğrisi bir diğer tanımlamayla döviz kurlarında gerçekleşen ani değişimlere tüketici ve üreticilerin uyum sağlamasının zaman almasıdır (Karamelikli, 2016: 390).

Esneklikler yaklaşımının günümüzde geçerliliğini yitirmesinin nedeni cari işlemler dengesini açıklarken eksik kalmasıdır. Bu eksikliklerden ilki ödemeler dengesinin tamamını değil sadece bir kısmını açıklar nitelikte olmasıdır. Oysa günümüz ekonomik ilişkilerinde sermaye hareketleri sadece cari işlemler

hesabından ibaret değildir. Ayrıca faiz oranlarını dikkate almamakta ve finansal piyasalar analize dâhil edilmemektedir. Ayrıca dış ticaret bilançosundan açıklar veren ülkelerin ulusal paralarının her zaman değer kaybetmesi gerekli olmamakta aksine değer kazandığı durumlarda mevcut olmaktadır. Devalüasyonun sağlıklı sonuçlar vermesi için diğer ekonomik değişkenlerinde analize katılarak yorumlanması gerekmektedir (Çekim, 2009: 20).

1.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımı 1952 yılında Sidney S. Alexander tarafından esneklik yaklaşımındaki eksikliklere eleştiri olarak geliştirilmiştir. Bu yaklaşım esneklikler yaklaşımından farklı olarak paranın değer kaybetmesi durumunda dış dengenin sağlanmasında fiyat esnekliği değil, gelir ve istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen gelir esnekliği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır (Alexander, 1952: 264).

Keynes'in milli gelir teorisine dayanan bu yaklaşım ilk defa Kenneth Boulding (1948) tarafından kullanılmış. Sidney S. Alexander tarafından ün kazanmıştır. Yaklaşımında devalüasyon harcama değiştirici ve harcama azaltıcı olmak üzere iki etkisi bulunmaktadır (Paya, 2002: 138).

Cari işlemler açığını devalüasyon yapılarak azaltılması konusunda bazı eksiklikler bulunmaktadır. Esneklikler yaklaşımında devalüasyonun gelire olan etkileri göz ardı edilmiştir. Toplam harcama yaklaşımında gelir etkisini de kapsayacak şekilde geliştirilmiştir ve ülkedeki istihdam durumuna göre sonuçları farklılıklar göstermektedir. Devalüasyon ile değeri düşen para ithalatı azaltırken ihracatı özendirir. Böylelikle ithalat yerine malların yurtiçinde üretimi teşvik edilmiş olur. Yurtiçinde artan üretimde reel gelirden artışı sağlayarak yeniden ithalat artma eğilimine girer. Bu nedenle dış ticaret dengesindeki devalüasyonla sağlanan iyileşme kısmi iyileşmedir (Ertekin, 2001: 180).

Keynesyen gelir belirleme modelindeki toplam harcama değişkenleri ile beraber incelenerek ihracat ile gelir seviyesinin ilişkisi açıklanabilir. Ulusal reel gelir düzeyi (Y) şu şekilde ifade edilir (Bozgeyik ve Kesgingöz, 2012: 2011).

$Y=C+I+G+(X-M)$ Eşitlikteki yurtiçi harcama $C+I+G$ (A) olarak düzenlendiğinde,

$$Y=(A)+(X-M)$$

Eşitliğe göre dış ticaret açığı, üretim düzeyinin (Y) artması veya yurtiçi toplam harcama düzeyinin (A) azalması yolu ile iyi hale gelebilmektedir. Bu iki değişken marjinal tüketim eğiliminin 1'den küçük olduğunda ödemeler bilançosunu olumlu etkilemektedir.

Bu yaklaşıma göre ekonomi eksik istihdamda iken, gerçekleştirilen devalüasyon ile ithal ve ihraç mallarında artış meydana gelerek dış ticarete geçici bir olumlu etkide bulunacaktır. Öte yandan reel milli gelirden yükselme ile harcamalarda artma eğilimine girmektedir. Yurt içi harcamalardaki artış, üretimde meydana gelen artıştan daha az olmaktadır çünkü gelirin bir kısmı tasarrufa dönüşmektedir. Devalüasyonun ülke ekonomisinde dengeleyici rol üstlenebilmesindeki en önemli kriter marjinal tüketim eğiliminin 1'den küçük olması şartıdır. Bu koşul sağlanmadığı takdirde devalüasyonun dış dengeye olumsuz etkilerde bulunması söz konusu olabilmektedir (Alexander, 1952: 269). Öte yandan ekonomi tam kapasite durumunda ise para ve maliye politikalarını kullanarak yurtiçindeki harcama kısıllanacak ve net ihracatta artış sağlanabilecektir. Talebin baskı altına alınmadığı durumda, devalüasyon ile sağlanan fiyat avantajı yurtiçindeki fiyat seviyesinin önceki haline gelerek yükselmesiyle kaybolur. Bunun sonucu olarak devalüasyon gibi harcamaları etkileyen politikaların amaçlar doğrultusunda daha etkin olabilmesi için sıkı maliye ve para politikaları uygulamalarıyla koordineli bir şekilde yürütülmesi gerektiği kabul edilmiştir. Devalüasyon nedeniyle oluşan görece fiyat artışları harcamaların yerli mallara yönelmesine neden olacaktır (Tiryaki, 2002: 4).

Bu yaklaşıma göre, harcamaları azaltıcı, üretim artışını hızlandırıcı (gelir arttırıcı politikalar) veya buna benzer karma nitelikteki politikalar, döviz açığı yaşayan ülkelerde ödemeler bilançosu denkleğini sağlamada etkili olabilmektedir (Paya, 2007: 143).

Bir ülkede reel gelir artışıyla birlikte tüketim artmakta tasarruflar azalmaktadır. Ülke ürettiğinden fazla tüketir duruma geldiğinden ithalat artacak ihracat bunu karşılamakta yetersiz kalacak ve cari işlemler dengesini olumsuz etkileyecektir. Öte yandan reel faiz oranlarında artışlar olursa bu tasarruflarda artışa neden olarak yatırımların azalması ile açığın artacağı ifade edilmektedir (Berumen ve Togay, 2011: 7).

Devalüasyonun yalnızca gelir etkisi açıklanırken fiyat etkisinin nasıl olduğuna inceleme yapmaması toplam harcama yaklaşımına getirilen başlıca eleştirilerdendir. Ayrıca cari tüketimin cari gelirle ilişkisini açıklayan dönemlerarası kavramının ele alınmaması da önemli bir eksiklikler yaklaşımı da aynı eksikliklere sahiptir (Erkılıç, 2006: 20).

Alexander (1952) ihracat ve ithalat üzerindeki döviz kuru değişmelerinin etkilerini fiyat ve gelirden soyutlayarak ele almanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kısmi esneklik sadece fiyat miktar ilişkisini ele alırken toplam esneklikte miktardaki değişmeler yalnızca fiyat kaynaklı değil, devalüasyonun etkileri ile değişiklik gösteren ihracat ve ithalat miktarlarındaki değişmeleri de kapsamaktadır. Marshall Lerner Koşulu toplam esneklikler şeklinde olmalıdır. Ekonominin döviz kurundaki değişimlerden etkilenme derecesi toplam esneklikler yaklaşımı ile hesaplanamamaktadır (Karluk, 1991: 449-450).

Esneklikler yaklaşımında devalüasyonun gelir üzerindeki etkilerinin üzerinde durulmamıştır. Bir ülke parasının değerini düşürme yoluna gittiğinde ucuzlayan ihracat sayesinde malları ithal etmek yerine yerli üretim güçlendirilmiştir. Güçlenen üretim yapısı ile gelir artışı yaşanması dolayısıyla ilk etapta azalan ithalat tekrardan artma eğilimine girmektedir. Bu sebeple devalüasyon ile sağlanan dış ticaret dengesindeki iyileşme geçici bir iyileşmedir (Tiryaki, 2002: 3).

Tam istihdam düzeyine yakın olan ekonomide arz esneklikleri düşüğe talebin artması ile fiyatlarda artış gösterecektir. Artan talep artışı ile ithalat ile karşılanacak ve dolayısıyla dış ticaret açığını arttıracaktır. Kısaca devalüasyon tam istihdam seviyesinde dış ticaret açığını arttırmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 469).

Toplam Harcama yaklaşımına yöneltilen eleştiriler özetle;

*Devalüasyonun gelir etkisi üzerinde yoğunlaşmış, fiyat etkileri üzerinde durmamıştır.

*Esneklikler yaklaşımındaki gibi cari tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi açıklayan dönemlerarası kavramına değinilmemiştir.

*Esneklikler yaklaşımında değinilmeyen gelir etkisine değinirken, ithal ve ihraç mallarının arz ve talep esnekliklerine değinmemektedir.

*Marjinal harcama eğilimi ve devalüasyonun dış ticaret hadlerini farklı şekillerde etkilemesinden dolayı eleştirilmiştir. Esnekliklerin yüksek olması durumunda, cari işlemler dengesizliklerinin devalüasyon ile giderilmesinin başarısız olduğunu ileri sürmektedir (Winters, 1991: 293-294).

* İktisat politikası milli gelirin azaltılması görüşüne karşı çıkmaktadır çünkü gelir düşerse üretim ve istihdam gibi alanlarda zarar görmektedir (Bayrak, 2013: 43).

1.3.3. Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı

Bu yaklaşım 1960'lı yılların başında Keynes'in genel teorisi üzerine yaptıkları uyarlamalarla, sermaye hareketlerini kavrayacak şekilde Metzler, Machlup ve Meade tarafından altyapısı hazırlanmış ve Robert Mundell ve J. Marcus Fleming tarafından geliştirilmiştir (Paya, 2007: 144).

Ödemeler bilançosunda geleneksel görüşe göre mal ve hizmet hareketleri analiz edilirken sermaye hareketleri üzerinde durulmamıştır. Bu yaklaşım, mal ve para piyasalarında dengeyi ifade eden IS LM modeline ödemeler dengesi (BP) eklenerek edilerek, açık ekonomilere göre uyarlanıp sermaye hareketlerini de kapsayacak şekilde genişletilen bir yaklaşımdır (Bayraktar ve Öztürk, 2010: 166).

Bu model bütçede oluşan açığın cari açığa neden olduğunu ileri sürmektedir. Bir ülkedeki ekonomik yapının seyrinde sahip olduğu döviz kuru sistemi belirleyici etkiye sahiptir. Sermaye ve mal hareketlerinin sınırlandırılmadığı esnek döviz kuru sistemine sahip bir ülkede bütçenin açık vermesi faizlerin yükselmesine neden olmaktadır. Faiz oranlarında yükselme eğilimi ülkeye sermaye girişlerini arttırmaktadır. Dolayısıyla yabancı sermayenin ülkeye girişiyle ulusal para değer kazanmakta ve bu da ülkede tüketim eğilimini arttıracığından ihracat azalacak ithalat artacak ve cari dengede bozulmalara sebep olmaktadır. Bütçe açıklarındaki artışın çarpan mekanizması yoluyla toplam talebi arttırıcı etkisi bulunmaktadır (Karaçor ve Mucuk, 2010: 100).

Bir ülkenin uyguladığı döviz kurunun sabit veya esnek olması ve sermaye hareketlerinin sınırlı ya da serbest oluşu Mundell Fleming modelinin iç ve dış denge üzerinde farklı etkilerle kendini göstermektedir. Para politikası genişlemeci bir yol izlediği durumda faiz oranları düşmektedir. Bunun sonucunda ülke içinde yatırımlar artış gösterecek bu da ülke refahına olumlu yansımaktadır. Serbest kur

sistemi uygulanan ülkede döviz kurunu yükseltir ulusal para değer kaybeder ithalat azalır ve ihracat artma eğilimine girer. Dolayısıyla ulusal gelirden artış meydana gelir. Para arzının artması ülke parasının değerini azaltmakla beraber yurtiçi faiz oranlarını düşürüp sermaye girişlerinin de azalmasına sebep olmaktadır (Dalyancı ve Oktar, 2011: 4).

Genişletici maliye politikası uygulanan ülkede ulusal para değer kazanmakta ve cari işlemler açığı yükselmektedir. Ayrıca ülkeye sermaye girişleri de artmaktadır. Öte yandan bu politikanın uzun vade de ülke net dış yükümlülükleri ve net dış borç servisinin de yükselmesi şeklinde olumsuz etkileri de vardır. Bu etkilerin bertaraf edilmesi açısından dış ticaret dengesinin sağlanmış olması, dış borçların yönetilebilir olması önemlidir (Tiryaki, 2002: 5).

Sermaye hareketliliğinin serbest olduğu değişken döviz kuru sisteminde maliye politikası etkin değildir. Genişletici maliye politikası uygulandığı durumda hasıla düzeyi ve faiz haddi değişmemekte dolayısıyla ülkede tüketim ve yatırıma etkide bulunmamaktadır (Ünsal, 2001: 489).

Esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde ödemeler dengesi döviz kurunda yapılan ayarlamalar ile sağlanabilmektedir. Ülke bu şekilde olumsuzluklara karşı daha dirençli olmaktadır. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde ise bu durum daha farklıdır ülkenin ihracat talebi düşerse, dış ticaret çarpanının tersine çalışması ile denge bozulmaktadır (Parasız, 2006: 528). Sabit kur sisteminde bütçe açıkları nedeniyle reel gelir ve fiyatlar artmakta ve sonuç olarak yine cari işlemler dengesinde bozulmalar meydana gelmektedir. Farklı uygulamalar olsa da bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkisi vardır (Baharumshah vd, 2003: 7).

1.3.4. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım 1970'li yıllarda David Hume'un Fiyat-Altın Para Akımı Mekanizmasıyla, monetarizmde bir takım özelliklerinden faydalanılarak Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob A. Frenkel tarafından geliştirilmiştir. Parasalcı yaklaşım, ekonomide aşırı para arzı durumu ödemeler bilançosunda açık meydana getirirken, yetersiz kalan aşırı para talebi durumu da ödemeler dengesinde fazlalığa neden olmaktadır (Salvatore, 1990: 566). Diğer bir deyişle bir ülkede para arz ve talebi ödemeler bilançosunda dengesizliklere yol açmaktadır.

Para talebi sabit iken para arzının artması durumunda piyasadaki para stoğu ve harcamaları da arttırıcı etkide bulunacaktır (Uğur ve Atalay, 2009: 110-112).

Ülkede harcamaların artması ithalatta artışı körükleyecek ihracatta ise azalmalara yol açacak ve ödemeler dengesi bozularak bilanço açık verecektir. Para arzının azalması durumunda ise ödemeler bilançosu fazla verecektir. Parasalcı yaklaşım ödemeler bilançosunda açık olduğu durumda döviz rezervlerinde azalma olmaktadır. Para hacminin daralması ile ithalat azalacak ve dolayısıyla ödemeler bilançosu açıkları giderilecektir (Kreinin, 1999: 327).

Ödemeler bilançosu fazla veren bir ülkede, döviz rezervleri artmaktadır. Buna bağlı olarak artan ulusal para arzı artışı mal ve hizmete olan talebi artırmaktadır. Bu yaklaşıma göre para arz ve talebi kontrol edilerek, otomatik düzenleyici rolü ile ödemeler dengesindeki açık veya fazlalığı dengeye getirilebilmektedir. Para arzındaki değişimler kısa dönemde milli geliri etkileyerek denge sağlamakla beraber, uzun dönemde milli gelir ile ödemeler dengesini iyileştirmekten ziyade fiyatlar genel düzeyi üzerinde etki yaratmaktadır. Parasalcı yaklaşım bu etkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Eğilmez, 2010: 183).

Bu yaklaşıma göre para arzı değişiklikleri ile ödemeler bilançosundaki açık veya fazlalığın dengeye gelmesi para arzının kontrollü olmasına ve denetimine bağlıdır. Bu yaklaşımda para talebinin istikrarlılığı da önemli bir husustur. (Ekren, 2002: 1)

Kısa dönemde gelirden bir artış meydana gelmesi ile para talebi artacaktır. Para arzının para talebinden küçük olması durumunda tüketim ve ithalat azalacak ve fiyatların düşmesine neden olacaktır. Dolayısıyla ithalat ve ihracat dengesi olumlu etkilenerek ödemeler bilançosu iyileşecektir. Parasalcı yaklaşımın bir diğer varsayımı ise, ülkede ödemeler bilançosu açıkları nedeniyle artan faiz oranlarının, yurtdışından gelecek sermaye girişlerinin önünü açması ve bu yolla da cari açığın kapatılmasıdır. Ülkeye sermaye girişlerinin artması, döviz girişleri nedeniyle sabit kur sistemi altında ülkede para arzının yükselmesi, faiz etkilerinde düşümlere sebep olacak ve ödemeler dengesi ve ayrıca para piyasası da dengelenecektir (Tunalı ve Tunca, 2006: 5).

Parasalcı yaklaşıma göre para arz ve talebi arasındaki dengesizlikler ödemeler bilançosuna da yansımaktadır. Bu yaklaşıma göre yaşanan bu

dengesizlik geçicidir. Sabit kur sisteminde ödemeler bilançosu fazla vermişse bu ülkede döviz rezervlerinin arttığını göstermektedir. Böyle bir ortamda merkez bankası döviz kurlarındaki düşüşü önlemek için piyasadan döviz satın alır veya piyasaya ulusal para emisyonunda bulunur. Piyasaya sunulan para arzı karşısında para talebi değişmediği için para arzı artışı ithalatı arttırıcı nitelikte olur ve dış ödemeler bilançosu fazlalığı giderilmiş olur (Öztürk, 2013: 45).

Parasalcı yaklaşımda ülkede döviz açığı olduğu durumda resmi döviz rezervleri azalmaktadır. Merkez bankası döviz satarak ulusal para emisyonunu azaltmaya gider. Böylelikle ithalat ve toplam tüketim azaltılarak dış açık giderilir. Dalgalı kur sisteminde Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahale etmesine gerek yoktur. Dengesizlikler kur hareketleriyle kendiliğinden sağlanır. Bu yaklaşıma göre bir ülkede parasal genişleme kısa dönemde gelir artışlarını beraberinde getirir. Fakat uzun dönemde ise para arzının artması enflasyon oranında artışların temel sebebidir. Bu bağlamda para arzı kısa dönemde gelirin artmasını sağlarken, uzun dönemde ise enflasyona yol açmaktadır. Ekonomideki enflasyonu önlemek için para otoritelerinin müdahaleleri sonucu daralma uygulamalarına gidilebilir. Ancak bu da ekonomide durgunluğa sebebiyet verebilmektedir (Kaya vd, 2005: 86).

Parasalcı yaklaşıma göre para arzı kısa dönemde milli gelir üzerinde, uzun dönemde fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkili olmakta ve etkili bir para politikası ile para arzı kontrolü sağlanmaktadır. Parasalcı yaklaşım bir ülkede sürekli para arzı artışlarının enflasyonist sonuç yaratacağını ifade etmektedir. Bu nedenle para otoriteleri fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlaması yönünde uygulamalara yoğunlaşmalıdır (Eğilmez, 2010: 183).

Monetarizme göre devletin piyasaya müdahalesi minimum düzeydedir. Parasalcılar ekonomik işlemlerde paraya odaklanmışlardır ve dengesizlik durumlarında reel üretim ve reel para arzının koordinasyon içinde bir uyum içinde yürütülememesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ülkeler para arzı artışları konusunda dengeli ve kontrollü olmalıdırlar (Karagül, 2010: 259).

Parasalcı yaklaşıma göre ülkede gelir artışları paraya olan talebi arttırmaktadır. Fakat talebinin para arzını aştığı durumda tüketim azalarak, ithalatın azalmasına ve bu da fiyatlarda düşmeye neden olacağından ihracat ve ithalat dengelenmektedir. Ayrıca tahvil satışı ile faiz oranlarını yükseltmekte ve

ülkeye sermaye girişi yaşanmaktadır. Her iki durumda bilançoju iyileştirici etkiye sahiptir (Ekren, 2002: 1).

Fiyat esneklinin etkilerine yoğunlaşan iktisatçılara göre ekonomideki değişmelerin temelinde nispi fiyat değişmeleri yatmaktadır. Devalüasyon yapıldığında yabancı paralar karşısında ulusal paranın değeri düşürülür. Ülke rekabet gücü artar. Döviz girişleri artarak para arzını uyarır ve bu da iç talebin artmasına ve fiyatların yeniden artmasına yol açar ve tekrardan döviz girişleri düşerek rekabetçi yapıdan uzaklaşılır (Paya, 2007: 147). Fiyat ve ücretlerin katı olmaması, uzun dönemde paranın yansız olması, sabit kur sisteminde döviz kuru istikrarını sağlamayı hedefleyen Merkez Bankasının içsel değişken olarak para arzını kullanması yaklaşıma ait diğer özelliklerdir (Tunalı ve Tunca, 2006: 5).

Ödemeler bilançosu açıkları süreklilik kazandıysa bunun temel kaynağı olarak para arzı artışları gösterilebilmektedir. Esnek kur rejimine geçilmesi durumunda para arzı ödemeler bilançosu üzerinde etkili olmayacak, döviz fiyatlarındaki değişmeler yolu ile de ödemeler bilançosu dengelenecektir (Paya, 2007: 146-147).

Parasalıcı yaklaşım dış ticaret sorunu da dahil ekonomiye parasal bir olay gibi yaklaşmakta ve dengesizliklerin nedenini para arz ve talebinde yaşanan değişmeler olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre para arzı ve talebi arasındaki dengesizliklerden dolayı dış açık veya fazlalıklar meydana gelmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2000: 527).

Parasalıcı yaklaşımın en sade ödemeler bilançosu denkliği şu şekildedir:

$$M=NFA=NDA$$

Bu denklemde M para stoğu, NFA net dış varlıkları NDA net iç varlıkları ifade etmektedir. Net dış varlıklar sıfır olması cari denge durumunu, veya bir dengesizlik durumunda bunun sermaye hareketleri ile giderilmesi halini ifade etmektedir. Buna göre nominal para arzında artış yaşanması durumunda mal ve hizmet talebi bunun yanı sıra menkul değerlere yönelik artacak ve bu harcamamanın bir kısmı da yurtdışına olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 465).

Sabit kur politikalarının geçerli olduğu ülkeler için daha uygun bir modeldir. Döviz kurlarının piyasa tarafından belirlendiği durumlarda uygulama

bulunmamaktadır. Sabit ve istikralı kur politikası uygulanan bir ülkede cari açık olması durumunda bu açığı karşılamak için döviz talebi olacaktır. İthalattan kaynaklanan açığı dengelemek için Merkez bankasından talep edilen döviz miktarı kadar rezervler azalırken para arzında da düşüşler gerçekleşecektir. Sonuç olarak hem mal ve hizmet hem de menkul değer dış alım azalarak cari açıda iyileşmeye neden olacaktır. Sabit kur rejimi olan ekonomilerde tanım gereği dış dengesizlik sorunun olmamakla beraber ülkeler arası rezerv hareketi meydana gelmeyecektir (Kemp, 1975: 14-22).

Parasalcı görüş dış denge üzerinde devalüasyon etkileri bulunmaktadır. Dış dengenin geçerliliği iç denge sağlandıkça mümkün olmaktadır çünkü iç Dengenin bozulması durumunda dış dengeyi de bozmaktadır. Devalüasyon uzun dönemde reel ekonomik değişkenler üzerinde etkide bulunmamakla beraber yurtiçi fiyatların yükselmesine yol açmaktadır. Parasalcı yaklaşım modeli 1990'lı yıllarda IMF tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Arjantin de uygulanan para kurulu uygulaması ve 1999 yılında Türkiye de uygulanan döviz kuruna dayalı istikrar programı da ödemeler dengesine parasalcı yaklaşımın bir örneğidir (Bayrak, 2013: 47).

1.3.5. Dönemlerarası Yaklaşım

Dönemlerarası yaklaşım, Buiters (1981), Sachs (1981), Obstfeld (1982), Svensson ve Razin (1983) tarafından yapılan çalışmalar sonucu gelişmiştir. Toplam harcamalar ve esneklikler yaklaşımının bir benimsediği görüşleri de benimseyen bir modeldir. Ayrıca görece fiyatların hangi faktörler tarafından belirlendiğini araştırarak, cari ve gelecekteki fiyatların tasarruf ve yatırıma olan etkilerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Bu yaklaşım toplam harcamalar yaklaşımını daha kapsamlı şekilde açıklamıştır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 142).

1974 ve 1980'li yıllardan sonra özellikle petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar nedeniyle cari işlemler dengesi olumsuz etkilenmiş cari açık meydana gelmiştir. Bu etkilerin ne tür boyutlarda olduğu ve nasıl çözümlenmesi gerekliliği sorusu bu yaklaşımın gelişmesine öncü olmuştur. Dış şoklar karşısında ülkelerin en uygun verebilecekleri yanıtların dönemler arası tanımlanması sorunu ortaya çıkmıştır. Sachs (1981) cari işlemlerin dinamik bir model kapsamında analiz edilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Buna göre cari işlem fazla veya açıkları, net ulusal tasarruf ya da borçlanmayı gösterir ve bu nedenle hanehalkları, firmalar ve

hükümetlerin dönemler arası seçimlerinin bir sonucudur. Statik bir ithalat ihracat dengesini tanımlayan tek dönemli bir teori, tek dönemli bir tasarruf ya da yatırım teorisi kadar anlam ifade eder. Cari işlem dengesizlikleri dönemler arası seçimleri yansıttığından, gelecekteki olaylar hakkındaki bekleyişler; cari fazla veya açığın belirlenmesinde önemli bir faktör olmuştur (Sezer, 2007: 22).

Cari işlemler yatırım tasarruf açısından ele alınacak olursa üzerinde durulması gereken nokta öncelikle tasarrufların ticaret hadlerine nasıl tepki verdiği. Bu konuya yönelik açıklama Metzler etkisinden yola çıkarak bulunmuştur. Harberger, Laursen, Metzler ticaret hadlerinde meydana gelen değişmelerin tasarrufları nasıl etkilediğini açıklamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. İhraç edilebilir mallar açısından gelirin değişmediği durumda, ihracat miktarının azalmasının ticaret hadlerini bozacağı ve tasarrufların azalacağını ileri sürmüşlerdir (Persson ve Svensson, 1985: 43-44).

Obsfeld (1982), Harberger-Laursen-Metzler etkisine dayanarak ticaret hadlerindeki dengesizliğin ülke refahını olumsuz etkilediği ve ülkenin hedeflediği düzeye gelebilmesi adına dış varlıklarını toplamak zorunda olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Harberger-Laursen-Metzler etkisinin tam tersine dış ticaret hadlerinde bozulmanın, tasarruf oranını yükselttiğini ifade etmiştir. Sach (1981) ile Svensson ve Razin (1983) ise geçici ve sürekli özellik gösteren ticaret hadlerindeki bozukluklar arasındaki farkı açıklamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır.

Dış ticaret hadlerinde yaşanan geçici bozulmaların iki etkisi vardır. Bunlardan ilki reel gelirden bozulma diğeri ise reel faiz oranlarında bir değişimdir. Reel gelirin azalmasıyla birlikte harcamalarda azalmaktadır. Dolayısıyla reel gelirdeki düşüşün olumsuz etkisiyle refah düzeyi de etkilenmekte ve sonuç olarak ticaret bilançosu kötüleşmektedir. Dış ticaret hadlerindeki kalıcı bir bozulma tasarruf oranı üzerinde etkisi belirsizdir. Çünkü hem tüketim hem de gelir aynı oranda azalmaktadır (Svensson ve Razin, 1983: 100).

Dönemlerarası yaklaşım bütçe kısıtı altında tercihlerin dönemlerarası ayrılabilirliğini ileri sürmüştür. Bu yolla cari işlemler hesabındaki dengesizliklerini arttıran faktörleri ele almıştır. Bu yaklaşım Keynesyen yaklaşımlardan farklı olarak, cari gelir net ihracatın belirleyicisi olmakta ve net dış faiz ödemelerinin üzerinde durulmamaktadır. Ekonomi net dış alacaklı konumda ve uluslararası faiz oranları ortalamanın üzerindeyse bireyler yüksek dış faiz

gelirleri karşısında tüketim davranışları şekillenecek ve cari fazla verilecektir. Ekonomi net dış borçlu ise geçici olarak yükselen faiz oranları cari açığa neden olacaktır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 9-10).

1.4. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Cari işlemler dengesinin belirleyicileri iç ve dış faktörler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Mali politikalar, bütçe açıkları ve reel döviz kuru yurtdışı belirleyiciler iken dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranı dış belirleyicileri şeklinde ifade edilmektedir.

1.4.1. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret haddi ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı şeklinde tanımlanmaktadır. Harberger-Laursen-Metzler hipotezi dış ticaret haddindeki artışın cari işlemler dengesinde olumlu etkilerde bulunacağını ifade etmektedir. Fakat ithalat fiyatlarında artışlar yaşanması durumunda reel gelir azalmakta ve dış ticaret hadlerinde bozulmaya neden olmaktadır. Harcamalardaki bu artış cari işlemler açığını arttırmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki yükselmeler kısa dönemde cari açığı arttırmada belirleyici etkiye sahipken uzun dönemde bu etkisini yitirmektedir (Obstfeld, 1982: 258).

Bir ülkenin dış ticaret hadlerindeki gelişmelerin ülkeye dezavantaj mı avantaj mı sağladığını analiz etmek için ihraç edilen malların verimlilikleri önemli bir kriterdir. Ülkenin ihracatını yaptığı malların verimlilikleri artmamış ve nispi fiyatları azalmışsa ticaret hadlerinin ülkeye avantaj sağlamadığı sonucuna varılabilmektedir. Oysa ihraç fiyatları düşmüş olsa bile malın verimliliği zaman içerisinde artmışsa durum ülke aleyhine dönmemiş olabilecektir (Dinler, 2006: 522-523).

Dış ticaret hadlerindeki pozitif hareketlerin diğer şeyler sabitken, bu ekonominin dış ticaret dengesini aynı önde etkilemesi literatürde HLM Etkisi olarak bilinmektedir. Obstfeld (1982) ticaret hadlerindeki bozulmanın refah düzeyini olumsuz etkilediğini ve hedeflenen refah düzeyine ulaşmak için ülkenin dış varlıklarının toplanması gerekliliğini belirtmiş Harberger-Laursen-Metzler etkisinin tam tersi olarak dış ticaret hadlerindeki bozulmayla beraber tasarruf oranının arttığını ifade etmiştir. Sachs (1981) ile Svensson ve Razin (1983) ise

geçici ve sürekli olmalarındaki farklılıklara göre dış ticaretteki dengesizlik durumlarına odaklanmıştır (Perron ve Svensson, 1985: 44).

Dış ticaret tanımlamaları içinde en çok kullanılan net dış ticaret hadleridir. Formül olarak şu şekilde gösterilir: $TT = P_x / P_m$ Burada P_x ihracat fiyat endeksini P_m 'de ithalat fiyat endeksini göstermektedir. Denklemeye göre ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatının düşmesi ya da ihracat fiyatı değişmezken ithalat fiyatının yükselmesi veya her iki fiyat endeksi yükselirken ithalat fiyat endeksinin ihracat fiyat endeksinden daha fazla yükselmesi durumunda ticaret hadlerini ülke açısından kötüleştirir (Bektaş, 2007 :20).

1.4.2. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru aynı para ile ölçülmüş yurtdışı fiyatların yurtiçi fiyatlara oranıdır. Başka bir ifadeyle reel döviz kuru, nominal döviz kurlarının zaman içinde oluşan yurtdışı enflasyon oranı ile yurtiçi enflasyon oranına göre düzenlenmesinden elde edilen kurdur. Ülkenin dış ticarete rekabetçi yapısının göstergesidir ve şu şekilde formül edilmektedir: $R = e * PF / P$ (Eğilmez, 2012).

PF yurtdışı fiyatları, P yurtiçi fiyatları, e ise nominal döviz kurunu göstermektedir. Belli bir dönem baz alınarak ülkedeki enflasyon oranı yabancı ülkelerden büyük olduğunda ($P > PF$), reel döviz kuru nominal döviz kurundan küçük olmakta, ulusal para aşırı değer kazanmaktadır. Değerlenen para ülkenin rekabetçi yapısını olumsuz etkilemektedir. Yurtiçi enflasyonun hızı yabancı ülkeden daha düşük olduğu durumda ($P < PF$) reel kur nominal kurdan daha yüksek olacak ve ulusal para değer kaybederek ülke rekabetçi yapı kazanacaktır (Ordu, 2013: 5).

Döviz kurunda yükselme ile ulusal para değer kaybetmekte, yurtdışı mallar yurtiçi mallara kıyasla ucuzlamaktadır. Bu durumda diğer şeyler sabitken yurtiçi ve yurtdışında insanlar yurtiçinde üretilen ürünleri harcama eğilimine girmektedirler. Böylece yerli ürünlerin rekabetçi gücü artacaktır. Ters durumda reel döviz kurlarında düşüşe ulusal para değer kazanacak ve yurtiçi mallar göreceli olarak daha pahalı hale geldiğinden rekabet gücünü olumsuz etkileyecektir (Dornbusch ve Fischer, 1990: 160).

Bir ülkede toplam gelirden artış olması durumunda, yabancı mallara olan talep arttığından döviz talebi artacak kurlar yükselecektir kurların yükselmesi ile

değer kaybeden paranın etkisiyle ihracat artacak ithalat azalacak ve denge sağlanacaktır. Ülke de fiyatlar genel düzeyinde artışlarda döviz talebini arttırarak aynı sonuçları doğurmaktadır. Dış açık veren bir ülke eğer sabit kur sistemine sahipse maliye politikası uygulaması başarılı olmaktadır. Eğer dış fazla var ise Merkez bankası piyasadan döviz satın alır ve piyasadaki ulusal para arzı artar. Böylece genişlemeci maliye politikası ile milli gelir artışı sağlanır. Öte yandan dalgalı kur sistemine sahip ülkede maliye politikası etkin değilken para politikası etkindir Dış açık olan ülkede yükselen döviz talebi ile kur artar ve değer kaybeden ulusal para sayesinde de ihracat artar ithalat azalır böylece dış denge sağlanmış olur (Öztürk, 2013: 30).

1.4.3. Mali Politikalar

Mali politikaların cari işlemler dengesine etkileri konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi geleneksel görüşe dayanan kamu açıklarının ekonomide ciddi hasarlara yol açtığını savunan görüş. İkincisi de bütçe açığının etkisinin olmadığını ileri süren Ricardo'cu görüştür. Bu iki zıt görüş sebebiyle literatürde mali politikaların etkisi üzerinde net bir görüş birliği bulunmamaktadır (Yaşar, 2013: 26).

Bireylerin bugünkü vergi gelirlerinin azalmasının, ileride vergi gelirlerinin arttırılması yolu ile telafi edileceğini belirtmektedirler. Bu durum literatürde Ricardocu Denklik Hipotezi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bugün yaşanan bir vergi indirimi ile bireylerin harcanabilir gelirlerindeki artış, tüketim artışlarına yol açmayacaktır. Çünkü bireyler rasyonel beklentilere dayanarak bugünkü harcanabilir gelirdeki artışı tüketmek yerine, gelecekte vergilerde oluşacak artışların telafisi için tasarruf edecekleridir. Bu sonuca dayanarak vergi gelirlerindeki azalma sebebiyle oluşan bütçe açığı ve cari açık arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu analiz, vergi gelirlerinin değişmesine rağmen kamu harcamalarının değişmediği koşulunda geçerlidir (Polat, 2008: 282).

Maliye politikası değişmeleri ile cari işlemler dengesi üzerinde yapılan çalışmalar iki ayrı tip modele dayanmaktadır. İlki ekonomik birimlerin davranışlarını dikkate almaksızın bütünüyle ekonominin işleyişini açıklayan ve varsayılan davranışsal ilişkilerden oluşan geleneksel yaklaşımdır. Mundell Fleming modeli bu açıklamaların temel kaynağıdır. İkincisi ise bireysel optimize edici davranışlardan önemli ilişkiler türetir. Bu iki farklı yaklaşım mali

politikaların cari işlemler ile ilişkisi üzerine farklı sonuçlar sunmaktadır. Mundell maliye politikasının açık bir ekonomide sabit ve esnek döviz kuru altındaki işleyişinin analiz etmiştir. Mundell Fleming modeli cari işlemler dengesi ve maliye politikası arasındaki bağlantıya yönelik çeşitli açıklamalar yapmaktadır. Mali genişleme ulusal geliri artırmakta ve ulusal para değer kazanmasına neden olmaktadır. Değer kazanan ulusal para ile ithalat artma eğilimine girmekte ve bu da ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir. Genişletici maliye politikası mal ve hizmetlere olan talep yükselir bu üretim ve fiyatlarda artış şeklinde yansır. Nominal para stoğu sabitken faizlerde yukarı yönlü bir baskı oluşmaktadır. Mundell Fleming modelinin temel özelliği sermaye girişi ile döviz kurunda meydana gelen değerlenmedir (Yaşar, 2013: 26).

Artan dış borçların cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkileri vardır. Bu noktada da paranın değer kaybetmesi önemlidir (Çekim, 2009: 30-31). Kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması durumunda bütçe açıkları meydana gelmektedir. Kamu kesimi bünyesinde konsolide bütçe, yerel yönetim bütçeleri, kamu iktisadi teşebbüsü bütçeleri, sosyal sigortalar bütçeleri ve fonları barındırmaktadır. Bu birimlerden gelir toplanır ve harcamalar yapılır. Bu birimlerdeki gelir gider dengesi kamu kesimi dengesini ifade etmektedir. Bu denge açık veriyorsa kamu kesimi finansman gereği veya bütçe açığı olarak ifade edilir. Ekonomik dengelerin istikrarlı olmalarında cari açığın ve bütçe açığının kontrol altında olması oldukça önem taşımaktadır.

Kamu harcamalarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini milli gelir denklemlerinden görebiliriz:

$$Y=C+S+G$$

$$S=Y-C-G$$

$$Y=C+I+G+NX$$

$$S=I+NX$$

Eşitliklerde, Y milli geliri, C tüketimi, S tasarrufu, G kamu harcamalarını, I yatırımı ve NX net ihracatı ifade etmektedir.

Net yatırım ve net ihracatın toplanması ile ulusal tasarruflar elde edilmektedir. Kamu açıkları ulusal tasarrufu azalttığı zaman; yatırımı, net ihracatı ya da her ikisini birden azaltmalıdır. Yatırım ve net ihracattaki toplam düşüş açıkça ulusal tasarruftaki düşüğe karşılık gelmelidir (Ball ve Mankiw, 2005: 3). Ulusal yatırım ve özel tasarruf düzeylerinin sabit olduğu durumda, artan kamu harcamaları kamu gelirleriyle karşılanamıyorsa bu aynı boyutta bir cari açığa neden olmaktadır (Barth ve Pollard, 2006: 3).

2. TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin tanımlanmasında Milesi-Ferretti ve Razin ülkenin mevcut borçlarını ödeme gücünün belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bir ülkenin gelecekteki dış ticaret fazlalarının bugünkü değeri, ülkenin cari dış borcunun değerine eşitse ekonomi dış borçları ödeme gücüne sahiptir (Çakmak ve Varlık, 2007: 116).

Bir ülkede cari açık belli bir sınıra dek kabul edilebilirken, yüksek boyutlara ulaşır ve sürekli bir hal aldığı anda ülkede krizleri tetiklemektedir. Uzun süreli yüksek cari açığın finansmanında dış borçların kullanılması yurtiçi faiz oranları yükselmekte ve ülkeye yabancı sermaye yatırımlarında artışlara neden olmaktadır. Dış borç faiz ödemelerinin yükselmesiyle borç yükü fazlalaşacak ülkede istikrar sağlanamayacaktır. Cari açığın sürdürülebilirliği kavramı ülkenin cari açığıyla krize yakalanmadan ne kadar zaman sürdürülebileceğini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ülkede ödünç alınan kaynakların makroekonomik dengelerde büyük sorunlara yol açmadan geri ödenebilmesini sağlayan kriterlerin varlığı ülkede cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini belirtmektedir. Fakat uygulanan politikalar başarısızsa ve krize neden olabilecek dengesizlikler yaşanıyorsa cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır (Subaşat, 2010: 8).

Milesi-Ferretti ve Razin (1996) Borçlu ülke açısından ödeme, borç veren ülke açısından bu borcu verme isteklerini sürdürülebilirlik ile ilişkili olduğuna dikkat çekmiş ülkenin yapısal özellikleri, uyguladığı politikalar ülkedeki siyasi iktidar konularının da etkilerine değinmiştir Milesi Ferretti ve Razin sürdürülebilirliği üç kriter ile yorumlamıştır. Bunlardan ilki cari açık/GSYİH oranının dengesiz seyri, bu dengesizliğin yatırım oranlarındaki artıştan çok tasarruflardaki azalmadan kaynaklanması ve son olarak ulusal tasarruf oranlarının yetersiz olmasıdır. (Atik, 2006: 337).

Cari açığın sürdürülebilirliği konusunda yapılan çalışmalarda cari açıkların GSYİH bölünmesi ile bulunan oran belirleyicidir. C cari açığı, g’ de GSYİH’nın ortalama(denge) büyüme oranını tanımlamaktadır. $\lambda = (C/GYİH)$ Basit Makroekonomik bir modeli temel alarak ülkenin cari açık oranı λ ile k ve g arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilmiştir: $\lambda = gk$ (Uygur, 2001: 26).

λ oranı sürdürülebilir düzeydeki cari açığı ifade ederken k yabancıların tutmak istedikleri yabancı kaynaklı varlıkları ifade etmektedir. K ve g veri olduğunda daha yüksek bir cari açık finanse edilememektedir. Cari açığın daha yüksek olması için k 'nın ve/veya g 'nin artması gereklidir. Cari açığın sürdürülebilirliği analiz edilirken yalnızca cari açık oranlarını ele alınarak yapılırsa yanıltıcı sonuçlar verebilir. Cari açık/GSYİH oranlarına göre farklı yorumlamalar yapılmıştır. Dornbusch (1990) % 4 oranı sürdürülemez kabul ederken Freud (2005) sanayileşmiş ülkelerde cari açığın milli gelire oranı % 5'i aşıyorsa tehlikeli olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda bir diğer çalışmada Edwards (2001) tarafından yapılmış ve o da cari açığın GSYİH' ya oranının % 6 olması durumunda açığın sürdürülemeyeceğini ileri sürmüştür (Babaoğlu, 2005: 10-11).

Uzun süreli ve büyük ölçekli cari açığın kontrol altına alınmaması durumunda ekonomide kırılganlıklar meydana gelmektedir. Pitchford (1990) ise sermaye akımları ile getiri sağlanarak, cari açıda artış olsa bile yurt içindeki verimli yatırımlarla ülke refahında yükselme sağlanabileceğini, ülkenin dış borçları lehine kullanabileceğini belirtmiştir (Edward, 2001)

Hakkio (1995) kısa vadeli geçici cari açıkların, getirisi yüksek verimli üretim faktörlerini sağlayıp, sermayenin yeniden dağılımı gerçekleştirdiği için çok fazla olumsuz etkilemediğini ileri sürmüştür. Buna rağmen kronikleşen büyük cari açıklar krizlerin tetikleyicisi olması nedeniyle ciddi önlemler alınması gerektirmektedir

Sermaye giriş çıkışlarının cari açığın sürdürülebilirliğinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ülkeye sıcak para girişi artış gösterdiğinde piyasada koşullar değişince ani çıkışlar olmakta bu da finansal krizlere yol açabilmektedir. Sermaye girişleriyle ulusal para değerlenmekte ihracatta rekabet gücünün azalmasıyla dış ticaret dengesi de zarar görmektedir. Merkez bankası döviz alım satım işlemleriyle piyasaya müdahalede bulunarak sürdürülebilirliğe olumlu katkılarda bulunmaktadır (Roubini ve Watchel,1998: 7-9).

Ulusal paranın değerli olduğu ihracatı ithalata bağlı bir ülkede dış ticaret açıklarından kaynaklı cari açık oluşmaktadır. Bu noktada bu açığın finansman kaynak ve kalitesi sürdürülebilirliği belirleyici en önemli kriter olmaktadır. Cari dengelerde meydana gelen bozulmalar ülkedeki yatırım ve tasarrufları da olumsuz etkileyecektir. Yurtdışından varlık satışıyla finanse edilmesi de ülkedeki borç

yükünü artıracaktır. Borçları ve bu borçlarının faiz ödemeleri yükselen ülke, yabancı yatırımcılar için karlı olmayan riskli ülke olarak algılanacaktır. Dolayısıyla sermaye çıkışları olacak ve ekonomi olumsuz etkilenecektir (Than vd, 2001).

Bir ekonomide borçların ödenmesine ilişkin politikalar başarılı ise sürdürülebilir politikalar, hükümet politikası başarılı değilse ve özel kesim tasarruf yatırım ihracat ithalat gibi değişkenlerde dengesizliklere yol açıyorsa cari açığın sürdürülemez olduğu ifade edilmektedir. Cari açığın gerek yapısal nedenlerini gerekse bu açığın finansmanı yönünden analiz edilmesi ve önlemler alınması oldukça önemlidir. Finansmanın kalitesi sürdürülebilirliğinin önemli bir göstergesi niteliğindedir (Uygur, 2012: 25).

2.1. Sürdürülebilirliği Açıklamaya Yönelik Bazı Kriterler

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği konusunda genel bir kural olmamakla birlikte literatürde bu konu üzerine bazı kriterler geliştirilmiştir. Bu kısımda Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının değerlendirilmesinde kullanılan yaklaşımlar ve kriterler incelenmiştir

2.1.1. Lawson Doktrini

Cari açığın sürdürülebilirliğine yönelik görüşler Nigel Lawson tarafından ileri sürülen Lawson doktrini'dir. 1970 yılının ikinci yarısında yaşanan petrol krizi ile petrol ihraç eden ülkelerde petrol fiyatları aşırı yükselmiş ve dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ciddi zarar vermiştir. Bu ülkelerde dış borç krizleri yaşanmış ve cari açık yüksek boyutlara ulaşmıştır. Cari açık sorununun ülke ekonomilerini tehdit etmesi nedeniyle bu dönemde ekonomistler bu konuya yoğunlaşmış ve 1988 yılında İngiltere eski Maliye Bakanı Nigel Lawson'un Uluslar arası Para Fonu (IMF) da yaptığı konuşma literatüre Lawson Doktrini olarak geçmiştir (Yaşar, 2013: 41).

Bu yaklaşıma göre sıkı maliye politikası uygulayan ülkelerde büyümenin finansmanını sağlamak amacıyla özel sektörden kaynaklanan cari açığın sorun teşkil etmeyeceği, cari açığa neden olan asıl sebebin bütçe açığı olduğu ileri sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle bütçenin dengede olduğu ekonomide özel kesimden kaynaklanan açık ekonomiye ciddi boyutlarda zarar vermeyecektir. Fakat 1994'te Meksika'da yaşanan krizden sonra Amerikan hazine Sekreteri

Lawrance Summer tarafından Lawson Doktrini eleştirilmiştir. Lawrance Lawson Doktrini'nin de belirtilen özel kesim kaynaklı açıkların problem teşkil etmeyeceği görüşünün aksine özel kesim davranışları nedeniyle meydana gelen cari açığında zararlı olduğunu ifade etmiş ve cari açığın GSYİH'nın % 5'i geçtiği zaman tehlikeli olacağını ileri sürmüştür (Bayrak, 2013: 67).

Bazı Latin Amerika ülkelerinde artan yatırımları karşılayamaması üzerine oluşan cari açıklar 1982'de borç krizlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Burada temel sorun bu ülkelerin genelde güçlü bir bütçeye sahip olan bu ülkelerde de cari açığın sorun olabileceğini gözler önüne sererek doktrine olan güveni sarsmıştır (Çekim, 2009: 56).

2.1.2. Dornbusch Sınırı

Lawson Doktrini'ne karşı olarak Amerikan Hazine Sekreteri Lawrance Summer tarafından ileri sürülen bu görüş Dornbusch Sınırı olarak da bilinmektedir. Bu yaklaşıma göre özel kesim kaynaklı olduğunda cari açığın zararsız olduğu fikrinin yanlış olduğunu ve Cari açık/GSYİH oranının % 4'ü aştığı durumlarda bunun kriz göstergesi olacağını ve o ülkede cari açığın sürdürülebilirliğinin çok zor olduğu ileri sürülmüştür. Dornbusch sınırının ileri sürdüğü Cari açık/GSYİH oranının % 4'ü geçtiğinde tehlikeli olacağının sürdürülebilirlik konusunun açıklanmasında yeterli bir değişken olmadığına dair eleştirel görüşler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sadece cari açık/GSYİH değil bunun yanı sıra politik istikrar, yatırım tasarruf oranı ithalat ihracat dağılımı, faiz oranı enflasyon ekonomik büyüme dışı açıklık gibi değişkenlerinde sürdürülebilirlik analizlerinde dikkate alınması gerekmektedir (Öztürk, 2013: 58).

2.1.3. Yatırım Tasarruf Oranı

Bir ülke eğer gelirinden fazla harcama yapıyorsa cari açık vermekte, geliri harcamasından fazla ise cari fazla vermektedir. Cari fazlaya sahip ülkeler bu fazlalığı borç olarak başka ülkelere verebilmektedirler verimli yatırım alanlarında kullanıldığı takdirde cari açıkların sürdürülebilirliği için bir sorun olmayacaktır. Cari açığı olan ülkelerde bu açığı finanse etmek için borçlanma yoluna gidebilirler. Bu noktada verimli yatırım alanlarında kullanılan bu borçların sermayenin getirisi borçlanma maliyetinden yüksekse cari açık sürdürülebilir olur. Aksine borçlanma tüketime yönelik amaçlı verimsiz alanlarda kullanılıyorsa cari

açık sürdürülemez olacaktır. Yatırımların artması büyüme ivme kazanarak sürdürülebilirliğe olumlu yansımaktadır. Yüksek yatırım ve tasarruf oranlarına sahip ülke yatırımcılara güven teşkil ederek ülke itibarını yükseltecektir. Tüketim açısından incelendiğinde tüketim giderek arttığı durumda ithalat artış eğilimi gösterecek ve cari açık artacak ve sürdürülemez boyutlara gelecektir. Karlı yatırımlara yönlendirilen borçların aksine alınan borçlar tüketime yönelik amaçlı verimsiz alanlarda kullanılıyorsa cari açık sürdürülemez olacaktır (Yanar, Yücel, 2005: 483-492).

2.1.4. Sermaye Hareketlerinin Yapısı

Cari açığın sürdürülebilirliği konusunda sermaye hareketlerinin yapısı oldukça önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye şeklinde olan yatırımlar cari işlemler dengesini olumlu etkilerken ekonomik büyüme de sağlamaktadır ancak sermaye hareketleri kısa vadeli olursa ülke dış şoklara açık hale gelerek sürdürülebilirliği zorlaşacaktır. Finansal krizleri uyaran ani sermaye çıkışları ülkede kırılganlık yaratmakta krizlere açık hale getirmektedir bu sebeple doğrudan yabancı yatırımlar daha güvenlidir.

2.1.5. Dış Borç Stoku

Ülkenin dış borçları yüksek meblağlara ulaştığında cari açığın finansmanı ve büyümenin sağlanabilmesi için gerekli yatırım malları ithali de zorlaşmaktadır (Adanur ve Aklan, 2002: 1). Gelişmiş finansal sisteme sahip ülkelerde borç servisini ödeme gücü daha yüksektir. Vergi tabanının geniş olmadığı, etkinsiz vergi tahsilatı olan ülkelerde borç servis olanakları sınırlıdır. Bir ülkede dış borçların artması iç borçları da artırıcı etki göstermektedir. Dış borç faiz ödemelerinin finansmanı iç borçlanma veya para arzı artışı ile sağlandığı durumda enflasyona yol açabilmektedir (Dornbush, 1993: 239).

Milesi-Ferreti ve Rezin (1996)'e göre ülke gelecekteki dış ticaret fazlalarının şimdiki değeri, ülkenin dış borcunun cari değerine eşitse o ülke borçlarını ödeyebilme gücüne sahiptir. Ülke zamanla borçlarını ödeyemez hale gelmiyorsa, mevcut politika ve cari açığın sürdürülebilir olarak nitelendirileceğini öne sürmüşlerdir. Yazarlara göre borç dinamikleri dünya faiz oranı ile doğru, paranın değer kazanması ve yurtiçi büyüme oranıyla ters ilişkilidir (Doğan, 2014: 50).

Gelişmekte olan ülkeler genellikle para arzında artışa giderek borç servisinin finansmanını sağlamaktadırlar. Yüksek enflasyon oranları yatırımcıları yurtiçi piyasalardan uzaklaştıran bir durumdur. Gelişmekte olan ülkeler borç servisi ödemelerinde yeni kaynaklar sağlamak için hükümetlerce vergi oranlarını arttırıp kamu harcamalarını azaltmak yerine yatırım harcamalarına ayrılan kaynakları azaltmaktadırlar (Dornbush, 1993: 351).

Bir ülkenin borçlanması birçok makroekonomik etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler borçların etkin kullanılıp kullanılmadığı ile alakalıdır. Dış borçlanma doğrudan tüketim amaçlı kullanıldığında reel ekonomide enflasyonist etkiler yaşanmasına yol açabilmektedir. Fakat getirisi yüksek yatırım alanlarında kullanıldığında da milli geliri arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Ülke ekonomisinin sürekli cari açık sorunu yaşaması, yabancı yatırımcıların güvenini azaltmakta bu da faiz oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla dış borç stokunu yükselten bu durum cari açığın sürdürülebilirliğini de tehlikeli hale getirmektedir (Telatar ve Terzi, 2010: 162).

Borç servisi konusunda sıkıntı yaşayan ülkeler gelecekteki servis ödemelerini sağlayabilmek için vergi tabanlarını eşit olmayan bir şekilde arttırmaktadırlar. Reel ve finansal kesim yüksek vergi oranlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Hükümetler borç servisini ödeyebilmek adına yapılan bu vergi oranlarının arttırılması kamu harcamalarının azaltılması ve iç borçlanma gibi yollara başvurmadığında para basmak zorunda kalırlar bu şartlarda toplumda enflasyonist beklentilerde artmaktadır. İhracatı artırma amaçlı olarak ulusal paranın değerinin düşürülmesi borç servisinin ulusal para cinsinden değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda bütçe açıkları artmakta ve ülkenin enflasyonist finansman ihtiyacı da yükselmektedir (Gürsoy, 2009: 18).

Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği konusunda dış borcun GSYİH' ya oranı, dış borcun ihracata oranı gibi standart göstergeler bulunmaktadır. Dış borçlarla ülke elde ettiği kaynaklarla hükümet gelirlerini gelecekteki borçları karşılayacak şekilde artırması dış borçlanmanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklar verimli kullanıldığı takdirde hükümetler yeni borçlanmaya başvurmaksızın borç servisini karşılayabilmektedirler (Ağaslan, 2008: 61).

2.1.6. Dışa Açıklık

Dışa açıklık oranı ihracatın gayrisafi milli hasılaya oranı ile ifade edilmektedir. Dışa açık ülkelerde dış kaynaklı krizlere yakalanma riski de artmaktadır. İhracattaki artış üretim artışıyla büyümeye ivme kazandırmakta ayrıca ülkenin dışa bağımlılığı da azalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yeterli altyapı politikalarını uygulamadan dışa açık hale geldiklerinde krizlere yakalanma oranları da artmaktadır. Bu sebeple ihracat hacmi sürdürülebilirliği etkilemektedir (Gürsoy, 2009: 69).

2.1.7. Döviz Kurları

Bir ülkede kurlarda düşüş yaşandığında ulusal para değer kazanmakta ve tüketimle beraber ithalat artarak ve cari işlemler dengesi bozularak cari açığın sürdürülebilirliği olumsuz etkilenecektir. Döviz kuru esnekliği de yaşanabilecek dış şoklara karşı ülkedeki cari açığın ne derece etkilendiğini göstermektedir. Ülkeye sıcak para girişini özendirmek amacıyla, yüksek faiz düşük kur politikası uygulanması cari açığa yol açmaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketleri döviz kuru üzerinde belirleyici rol oynamakta ve cari açığı etkilemektedir (Erbaykal, 2007: 87).

2.1.8. Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler

Ülkede yaşanan politik istikrarsızlıklar ve belirsizlik durumu mevcut politikalarda önemli reformları gerekli kılıyor ve kriz sinyalleri veriyorsa bu ekonomide cari açık sürdürülemez hale gelecektir. Finansal sistemde oluşan kırılmalıklar yatırımcıları olumsuz etkilemekte ayrıca ülkenin kredibilitesi de düşmektedir.

2.1.9. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme hızı bir ülkede cari işlemler hesabı ile doğrudan ilişkilidir. Üretimde meydana gelen artışlar ara malı ithalatını da arttırmaktadır. Büyüme sürecini hızlandıran Yatırımlar arttığı zamanlarda da ülkede ithalat artmaktadır. Sonuç olarak ekonomik büyüme dönemlerinde ithalat oranlarındaki artışın tüketim veya yatırım malı kaynaklı olması durumuna göre sürdürülebilirliğe farklı etkilerde bulunmaktadır. Tüketim kaynaklı ithalat artarsa bu cari açığı daha

da yükselterek sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir (Telatar ve Terzi, 2009: 122).

2.2. Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Cari açık sorununun daha iyi analiz edilebilmesi ve çözüm yollarını ortaya koyabilmek adına Türkiye’de cari açığa yol açan yapısal nedenlerinin incelenmesi büyük öneme sahiptir. Dış ticaret açığı, iç tasarruf açığı, enerjide dışa bağımlılık ve yükselen enerji fiyatları, dış borç stoku yüksekliği ve genişletici para ve maliye politikası Türkiye’de cari açığın nedenlerindedir.

2.2.1. Dış Ticaret Açığı

Türkiye’de cari açığın ciddi bir kısmı dış ticaret açığından kaynaklanmaktadır. 1980’li yıllardan önce izlenen ithal ikameci dış ticaret politikası gereği malların yurtiçinde üretilmesi sağlanmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile dış ülkelerle ticaret yapması serbestleştirilmiş ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli hayata geçirilmiştir. 1980 sonrası bu dönemde dış ticaret hacmi hızla genişlerken, gerekli alt yapı sağlanmadan gerçekleşen bu dışa açılma süreci, ithalatın hızla artarken ihracatın yetersiz kalması nedeniyle dış ticaret açığına yol açmıştır. Dış ticarete yaşanan bu dengesizlikler de cari açıkların büyümesine yol açmıştır. Ekonomik kriz yaşanan yıllar dışında dış ticaret açığı sürekli büyüme eğilimi göstermiştir. 6 Ocak 1984’te Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu kabul edilmiş bu sayede döviz taşımak alış verişini yapmak serbestleşmiştir. Cari açık düzeyleri 1980’li ve 1990’lı yıllarda küçük oranlarda seyretmiş, 2000’li yıllardan sonra ekonomi için risk teşkil etmeye başlamıştır. 2000’ li yıllarda büyük boyutlara ulaşan cari açığın oluşmasında, aşırı değerlenen TL ile dış ticaret açığının büyümesi, enerji ithalatı ve 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği’nin geciken etkileri önemli faktörlerdir. Yurtiçinde büyümeyi sağlayacak yeni yatırımlar gerçekleştirebilmek için gerekli olan iç tasarrufların yetersiz olması ülkeyi dış kaynak kullanımına yönlendirmekte bu da cari açığı olumsuz etkilemektedir (Eşiyok, 2012: 64).

Cari açığın oluşumunda en büyük faktör dış ticaret açığıdır. Hizmetler Dengesi ve Cari transferler hesabı sayesinde cari işlemler açığı dengelenmektedir. 1980-2000 arası dönemlerde daha düşük olan dış ticaret açığı özellikle 2001 krizi sonrası çok yükselmiş ve cari açığın temel nedeni olmuştur. Dış ticaret

dengeindeki bozulmalar genel anlamda mal ve hizmet ihracatının ithalatına oranla zayıf kalmasıdır. Özellikle ara malları ithalatında Türkiye'nin dışa bağımlı olması dış ticaret açığına yol açmaktadır (Yılmaz ve Karataş, 2009: 72).

Dornbusch ve Fisher (1990) cari açık/GSYİH oranı % 4 veya % 5'i geçmekteyse ülke için tehlike sinyali olduğunu öne sürmüşlerdir. Çizelge 2.1'de görüldüğü üzere cari açığın GSYİH ya oranı Türkiye için de risk teşkil edecek boyutlardadır. Çizelge incelendiğinde dış ticaret açığının devamlı arttığı görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 60 civarındadır. Dış ticaret hacmi sürekli artmakla birlikte 2008 küresel krizi ile düşüş yaşamış ve toparlanma sürecinden sonra 2011 yılında cari açık rekor seviyeye yükselmiştir

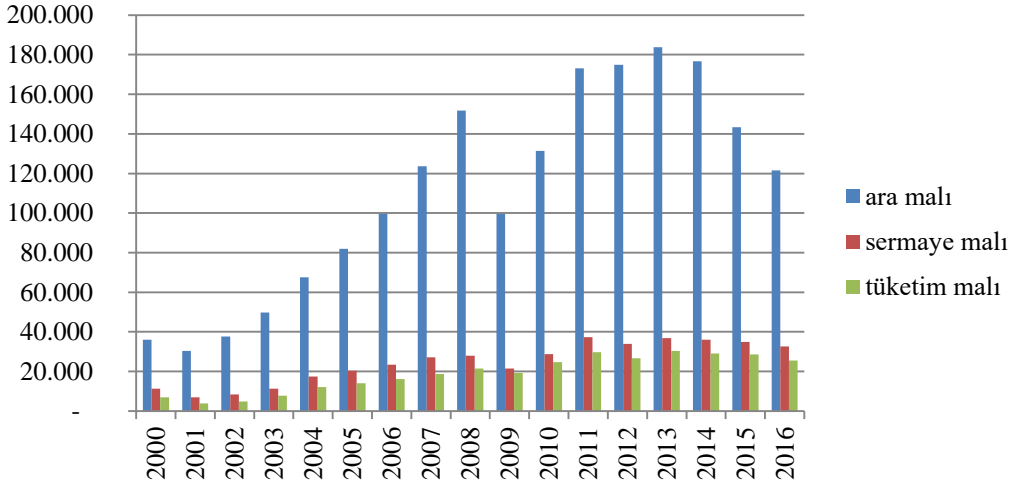
Türkiye 2016 yılında 142 milyar 606 milyon dolar ihracat, 198 milyar 602 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Dış ticaret açığı ise 2015 yılına göre yüzde 11,7 azalarak 55 milyar 996 milyona düşmüştür. Cari işlemler dengesi 2015'te 32,1 milyar dolar üzerindeyken, 2016 yılında 32,61 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 2.1. Türkiye'de 2000-2016 Dönemi Cari İşlemler Dengesi Göstergeleri (Milyar Dolar)

	İhracat	İthalat	Mal Ticareti Dengesi	İhracat/İthalat	Cari İşlemler Dengesi	Cari Açık/GSYİH	GSYİH Büyüme Hızı
2000	27,7	54,5	-26,7	0.51	9.9	-3.7	6.8
2001	31,3	41,4	-10,1	0.76	3.7	1.9	-5.7
2002	36,1	51,6	-15,5	0.70	-626	-0.3	6.2
2003	47,2	69,3	-22,1	0.68	-7.5	-2.4	5.3
2004	63,1	97,5	-34,3	0.65	-14.1	-3.6	9.4
2005	73,4	116,8	-43,2	0.63	-20.9	-4.6	8.4
2006	85,5	139,5	-54,0	0.61	-31.1	-6.1	6.9
2007	107,2	170,1	-62,8	0.63	-36.9	-5.9	4.7
2008	132,1	201,9	-69,9	0.65	-39.4	-5.7	0.7
2009	102,1	140,9	-38,7	0.72	-11.3	-2.2	-4.8
2010	113,8	185,5	-71,6	0.61	-44.6	-6.5	9.2
2011	134,9	240,8	-105,9	0.56	-74.4	-9.7	8.8
2012	152,4	236,5	-84,1	0.64	-47.9	-6.2	2.1
2013	151,8	251,6	-99,8	0.60	-63.6	-7.9	4.1
2014	157,6	242,1	-84,5	0.65	-43.5	-5.8	2.9
2015	143,8	207,2	-63,3	0.69	-32.2	-4.5	4
2016	142,6	198,6	-55,9	0.72	-32.6	-4.0	2.9

Kaynak: TCMB verileriyle derlenmiştir.

Yerli üretimin ithal girdilere olan bağımlılığı nedeniyle ithalat artış hızı ihracattan fazla olmakta ve bu nedenle dış ticaret açığı katlanarak büyümektedir. Şekil 2.1 incelendiğinde 2000 yılından 2016'ya kadar toplam ithalat içinde ara malı, sermaye malı ve tüketim malının oranları görülmektedir. İthalatın gruplara göre dağılımında ilk sırada ara malı yer alırken onu sermaye malı ve tüketim malı takip etmiştir. Türkiye'de dışarıdan hammadde ithal ederek sanayi ürünleri üretilmesi nedeniyle ithalata bağımlılık yüksektir (Saçık, 2010: 116).

Kaynak: TCMB verileriyle derlenmiştir.

Şekil 2.1. Türkiye’de 2000-2016 Dönemi Bileşenlerin İthalat İçindeki Payı (Milyon Dolar)

Cari açığın sürdürülebilirliği konusunda önemli bir nokta olan toplam ithalat içerisindeki tüketim malının düşük olmasıdır. Diğer ifadeyle Türkiye’de ithalat daha çok üretim ve yatırım amaçlı gerçekleşmekte ithal ara malı sayesinde ihracat sağlanmaktadır.

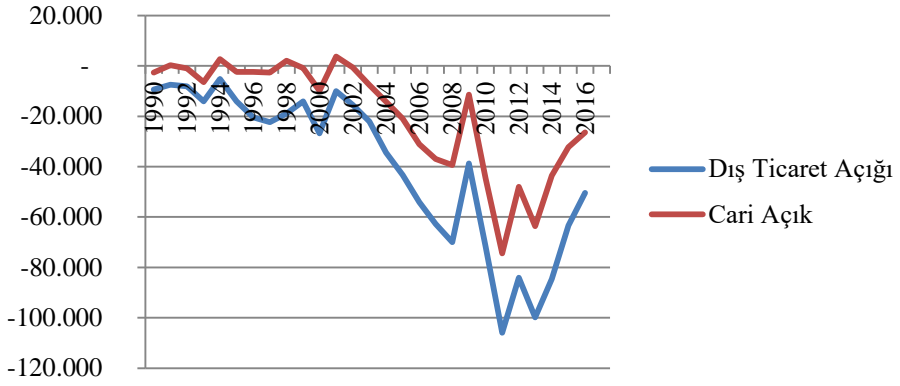
1994 krizinde Türk lirasının değeri azalmış tüketim ve yatırım mallarının ithalatında azalma meydana gelmiştir. Fiyatlarda meydana gelen artışlara rağmen ara malı ithalinde belirgin azalma yaşanmamıştır. 2000 yılında nominal çapa uygulamasına başlanmasıyla Türk Lirası değerlendirilmiş ara malı yatırım ve tüketim malları ithalatı yeniden yükselmeye başlamıştır. 2001 yılında krizle birlikte devalüasyon sonucunda ithalat içinde tüketim ve yatırım mallarının payı azalırken ara malların ithalatında azalma meydana gelmemiştir. Dolayısıyla Türkiye’de kriz

yaşansa bile imalat sanayinin ara mallar ithaline bağımlılığının çok yüksek olduğunun ve fiyat artışlarından etkilenmeden bağımsız hareket ettiğinin kanıtıdır (Eşiyok, 2012: 71).

2001 krizinden sonra ülkede oluşan dengesizlikleri giderebilmek adına Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını uygulamaya koymuştur. Bu yıllarda Türkiye’de yüksek reel faiz politikası uygulanması ve istikrar ortamını sağlaması nedeniyle diğer ülkeler tarafından ülkemize sermaye girişleri çoğalmıştır. Bu süreçte reel sektörü canlandırmak adına düşük döviz kuru ile ucuz ithalat ve ucuz kredi imkanları sağlanması dış borç dolayısıyla cari açık sorununu da beraberinde getirmiştir (Susam ve Bakkal, 2009).

Türkiye ekonomisi ödemeler bilançosunu dengeleyebilmek adına döviz kuru kanalını (Marshall-Lerner Koşulu) kullanmıştır. Döviz kuru arttığında ithalat pahalı hale gelmekte ihracat ucuzlamaktadır. Bu şekilde ihracat daha fazla büyümekte ve cari fazla meydana gelmektedir. 14 Nisan 2001’ de açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile Türkiye’de köklü mali ekonomik ve yasal değişimlere neden olmuştur. Siyasetin etkinliğinin sınırlandırılması, şeffaflığın sağlanması ve sürdürülebilir bir gelişme ortamı ağılayarak ekonomik büyümeyi, halkın refah düzeyini yükseltmeyi hedeflemiştir (Telatar ve Terzi, 2010: 152).

2001 yılı sonrası ülkedeki güven ve istikrar ortamı ile iç tasarruflar azalmış ve iç talep artmıştır. Diğer yandan TL’nin değerli olması ve ucuz hale gelen ithalat ve petrol ve emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar dış ticaret açığına yol açmış ve kronik hale gelen cari açığa neden olan olmuştur. Şekil 2.2’ de dış ticaret açığı ve cari açığın birlikte seyri görülmektedir.

Kaynak: TCMB verileriyle derlenmiştir.

Şekil 2.2. Türkiye’de 1990-2016 Dönemi Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık (Milyon Dolar)

Cari işlemler dengesi ülkenin büyüme hızına göre değişiklikler göstermektedir. Ara malı ithali ile ülke büyüme hızı etkilenirken buna bağlı olarak cari açık meydana gelmektedir. Büyüme hızında yaşanan artışlar dış ticaret hacmini genişletmekte ve ithalat atmaktadır Bu nedenle cari açık yükselmektedir. İthalata olan bağımlılık büyüme hızındaki artışın, cari açığı ne derecede tetikleyeceğini belirleyen ana faktördür. 2009 yılında küresel ekonomik krizin neden olduğu durgunluk nedeniyle cari açık azalmıştır. 2010-2011 döneminde ise Türkiye özel sektör kaynaklı iç talebe dayalı büyüme süreci yaşamıştır. Meydana gelen bu hızlı büyüme süreci ile birlikte cari açık hızla yükselmiştir (Kurnaz, 2013: 96).

Türkiye büyümeyi 2000’li yıllara kadar bütçe açığı vererek gerçekleştirirken, 2000’li yıllardan sonra cari açık vererek gerçekleştirmiştir. 2010 yılından sonra dış konjunktürde daralma yaşanmış büyümeden fedakarlık ederek cari açığı düşürmeye yönelik politikalar uygulanmıştır. 1990 ve 2000’li yıllarda ortalama birbirine yakın oranlarda büyüme gerçekleşmiş olsa da büyüme hızının cari açık üzerindeki yansıması farklılık göstermektedir. Nitekim 1990 sonrasına kıyasla 2000’li yıllardan sonra üretimde ithalata olan bağımlılık oldukça yüksektir (Eğilmez, 2015).

2.2.2. Enerjide Dışa Bağımlılık ve Artan Enerji Fiyatları

Cari açığı dış ticaret kanalı ile etkileyen bir diğer etken enerjide dışa bağımlılığın yüksek olmasıdır. Üretim sürecinin önemli bir girdisi olan enerji de Türkiye ciddi oranında dışa bağımlıdır. Enerji fiyatları yükseldiği zaman üretimin maliyetleri pahalılaşmakta ve üretim sektörünün ithalat maliyeti de yükselmektedir. Büyüme oranı arttıkça artan enerji tüketimi enerji ithalatının artmasıyla karşılanmakta ve bu da cari açığı arttırmaktadır. Cari açığın açığa katılık yaratan ham petrol ham petrol fiyatlarındaki artışlar da Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir (Karabulut ve Danişoğlu, 2006: 49). Türkiye enerji ihtiyacının %74'ünü ithalat ile sağlamaktadır. 2000 sonrası dönemde fiyat artışları enerji ithalatının maliyetini yükselterek cari açığı arttırmıştır. Enerji ithalatındaki bağımlılıktan kurtulabilirse Türkiye'nin cari açık sorunu da hafifleyecektir (Babacan, 2011).

1960 yılında Bağdat Konferansı sırasında kurulan OPEC, 1970'li yılların başında üretim kısıtlamaları ile petrol üretimini azaltması sonucu 1973'te 3.29 USD olan varil fiyatı 1974'te 11,58 USD' ye yükselmiştir.

1970'li yıllarda yükselişe geçen petrol fiyatları 1980'li yıllardan sonra düşüş eğilimine girdi. Küresel ekonominin yükselişe geçtiği yıllar olan 2000'li yıllarda yeniden yükselerek 2005 yılında 55 USD/Varile çıktı. Küresel krizin etkisiyle petrol fiyatı 2009 yılında düşüş yaşadı. Krizin etkilerinden sonra toparlanma süreciyle birlikte 2011 ve 2012 yıllarında Petrolün fiyatı 112 USD seviyelerine ulaştı. 2013 yılından itibaren özellikle Avrupa ekonomilerindeki durgunluk, Japonya ekonomisinin küçülme kararı, Çin'in gerileyen büyümesi talebi düşürerek petrol fiyatlarında düşümlere yol açmıştır. 2013 yılında günlük petrol üretimi 86,8 milyon varil gerçekleşmiştir. Yılda 31,7 milyar varil petrol üretimi anlamına gelmektedir. Rezervlerin hızla tükendiği gerçeğini göz önüne alırsak dünyada varlığı kanıtlanmış rezervlerin ancak 53 yıl daha yeterli olacağı hesaplanmakta ve bu süre Ortadoğu petrol rezervi için 78 yıl, Rusya için 24 yıl, ABD için 12 yıl olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki hızlı artış eğilimleri dünyada alternatif enerji kaynaklarına yönelimi arttırmıştır. Güneş enerjisi, termal enerji, rüzgar enerjisi, biyoenerji gibi kullanılan alternatif kaynakların yanı sıra son dönemlerde kaya petrolü kullanımı da yükselmiştir (Eğilmez, 2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) dış ticaret istatistiklerine göre, 2015 yılında 2014 yılına oranla % 43'lük bir artışla 25 milyon 66 bin ton ham petrol ithalatı ile Türkiye rekor seviyeye ulaştı. 2016 yılında ise yüzde 0,4 düşerek 24 milyon 957 bin 388 ton olarak gerçekleşti. EPDK verilerine göre Irak'tan ithal edilen petrol ocak kasım arasında bir önceki yılın iki katına çıkarak 10 milyon 300 bin tonu geçmiştir. Akaryakıt tüketiminde meydana gelen artışlar da ise hem otomobil satışlarının hem de artan uçak yolcularının etkisi büyüktür. Yüksek enerji ithalatının yol açtığı cari açığın kontrolü ihracatın artırılması yoluyla sağlanabilmektedir. Fakat üretimin dolayısıyla ihracatın artması için enerji talebi de artacağından cari açık giderek artacaktır (Demir, 2013: 3).

2016 yılında yaşanan jeopolitik sorunlar, terör olayları, ihracattaki gerilemeye rağmen petrol ithalatı büyük olan ülkemizde petrol fiyatlarındaki düşüş ilk yarıda cari açığın düşürülmesinde önemli rol oynamıştır. Mart 2016 itibariyle 30 milyar dolar seviyelerinde olan cari açık petrol fiyatlarının yeniden yükselmesiyle artış göstermiştir (Eğilmez, 2016).

Enerji ithalatının kapsamayacak şekilde cari açık değerlendirildiğinde sorun büyük oranda azalırken talep esnekliği çok düşük olduğu için, enerji ithalatının cari açığı tetikleme, kısa vadede çözüm bulunmasını zorlaştırmaktadır. Enerji talep esnekliğinin çok düşük olmasıyla beraber ham petrol fiyatları da oldukça yükselmiş ve cari açığı arttırmıştır. Enerji sektöründe ithalatın giderek artması fiyat değişimlerinin yanı sıra yurtiçindeki enerji üretiminin yeterli olmaması dolayısıyla da enerji hammadde ve üretim girdilerine miktar olarak da bağımlılığın artmasına sebep olmaktadır (Filippini vd, 1999: 533).

Ham petrol miktarında artış olamamasına rağmen fiyatlarında meydana gelen artış enerji ithalatındaki payı yükseltmekte ve böylece dış ticaret açığı büyümektedir. Türkiye'nin enerji ithalatında dışa bağımlı olmasında dünya piyasasında yaşanan petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların da cari açığa etki etmektedir (Doğan, 2014: 89).

Türkiye enerji kullanımının yanı sıra enerji kaynaklı dış ticaret açığı ile dikkat çekmektedir. Üretim artışlarına bağlı olarak enerji talebi de artmakta ve artan cari açığın sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir. Petrol ve doğalgaz fiyatlarında meydana gelen oynaklıklar ekonomik ve mali yapıda kırılmalara

yaratmaktadır. Bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarından fazla fayda sağlanması oldukça önemlidir. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte enerjinin ekonomik öneminin yanı sıra dış politikada bir güç göstergesi olarak değerlendirilmesi, enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin bu konuda tedbirler alarak bağımlılığı azaltmaları gerekliliğinin ortaya koymaktadır (Demir, 2013: 23).

2.2.3. İç Tasarruf Açığı

Cari açığın en önemli nedeni iç talep kaynaklı hızlı büyüme ile artan ithalata karşılık ihracatın yetersiz kalmasıdır. Türkiye’ de % 24-25 seviyelerinde olan iç tasarruf oranı son yıllarda % 15-16’lara kadar düşmüştür (Yılmaz, 2010). Faiz oranlarının düşük seyrettiği ve kredi vadelerinin uzun olduğu dönemlerde iç talep aşırı derecede artmıştır. Bu durumda yurtiçi tasarruflar yatırımlarının finansmanı konusunda yetersiz kalmakta ve yatırımların dış borçlarla finanse edilmesi durumunda cari açık da yükselmektedir (Üzümcü ve Kanca, 2013: 20).

Cari açık özel ve kamu kesimi toplam yatırımları ile özel ve kamu kesimi toplam tasarrufları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Yatırım ve tasarruf arasındaki fark negatif ise yurt içi yatırımlar yetersiz kalmakta ve dış kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada yurtiçi tasarrufların yetersiz oluşu yatırımların finansmanı için yabancı tasarruflara duyulan ihtiyacı arttırarak cari açığa yol açmaktadır. Kredi hacmindeki değişimler ele alındığında, çoğunlukla tüketim harcamalarında kullanılan krediler, cari açığın artmasında önemli rol oynamaktadır. Kamu kesimi tasarrufları, kamu maliyesindeki 2001 yılı sonrası gerçekleşen reformlar ile dengelenirken. Özel sektördeki tasarruflar git gide azalma eğilimine girmiştir. Bu dönemde şirketlerin de tasarruf etmekten ziyade yatırım yapmaları da tasarruf oranlarının düşük kalmasında etkilidir (YASED, 2011: 5).

Tasarrufların yetersiz oluşu, Türkiye ekonomisinde yalnızca cari açık değil birçok ekonomik sorunun nedeni olarak gösterilmektedir. Kar (2015)’in ifadesiyle cari açık ve tasarruf açığı bir madalyonun iki farklı yüzü gibidir, aralarındaki neden sonuç ilişkisi oldukça kuvvetlidir. Özel kesim ve kamu kesiminin yatırım tasarruf oranları ekonomide cari işlemler dengesini belirlemektedir. Ekonomide iç denge sağlanması dış dengenin de sağlanması anlamına gelmektedir. Tasarrufların yetersiz olması Türkiye ekonomisinin kronik hale gelen sorunlarından birisidir. Dolayısıyla cari açığın veya büyümenin

finansmanı konusunda dış kaynaklara olan ihtiyaç artmaktadır (Yılmaz ve Karataş, 2009: 77).

Çizelge 2.2. 2000-2014 Dönemi İÇ Denge (GSYİH İçindeki Payı)

Yıl	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruf	Yurtiçi Tasarruflar	Kamu Yatırımı	Özel Yatırım	Sermaye Yatırımları	Tasarruf Açığı
2000	-3.4	21.8	18.4	5.2	16	21.2	-2.8
2001	-7.1	25.5	18.4	4.1	11.4	15.5	2.9
2002	-4.8	23.4	18.6	4.9	13.1	18	0.6
2003	-4.1	19.6	15.5	3.7	14.3	18	-2.5
2004	-1	16.9	16	3.2	16.6	19.8	-3.8
2005	2.8	13.2	16	4	16.4	20.4	-4.4
2006	4.2	12.4	16.6	3.7	18.7	22.4	-5.8
2007	2.4	13.1	15.5	3.9	17.5	21.4	-5.9
2008	1.7	15.1	16.8	4.3	17.8	22.1	-5.3
2009	-0.8	14.1	13.2	4.4	10.9	15.3	-2.1
2010	1.5	12	13.5	4.1	15.8	19.9	-6.4
2011	3.7	10.7	14.4	4.1	19.7	23.8	-9.4
2012	2.9	11.6	14.5	4.4	16	20.4	-5.9
2013	2.9	9.7	12.6	4.7	14.8	19.5	-6.9
2014	2.4	11.3	13.7	4.4	15.5	19.9	-6.2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verileriyle derlenmiştir.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisi sürekli tasarruf açığı vermiştir. Sabit sermaye yatırımlarının yurtiçi tasarruflarla karşılanamaması ülkeyi dış tasarruf kullanımına yönlendirmekte ve dolayısıyla cari açığı yükseltmektedir. Kamu ve özel sektör açıklarının toplamı kadar dış açık verilmekte ve üçüz açık meydana gelmektedir. Dış kaynaklara bağımlılığın artması ülkeyi dış kaynaklı risk ve şoklara açık hale getirmektedir. Yatırımları yurtiçi sağlıklı tasarruflarla finanse etmek çok önemlidir. Eğer yatırımlar verimsiz kaynaklarla finanse edilirse cari açık artmakta ve sonuç olarak dış borçlar da büyümekte ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de tasarruf açığı sorunu olmasaydı faiz oranlarının daha düşük olabileceği ifade edilmektedir. 2007 2008’li yıllarda % 5’i aşan tasarruf açığı kriz etkisiyle 2009 yılında % 2’lere düşmüştür. 2011’de % 9.4 gibi yüksek rakamlara ulaşmış 2014’e kadar % 5’in üzerinde seyretmiştir. Bu oranlar genel kabul gören eşik değerin oldukça üzerindedir (Sezgin vd, 2015: 232).

Gelişmekte olan ülkelerin başlangıçta büyüme sürecinde gerekli yatırım harcamalarını finanse edecek boyutta yurtiçi tasarruflara sahip olamaması doğal bir durumdur. Ülke eğer yurtiçi tasarruf yetersizliği yurtdışından finanse ederek verimli kullanıyor ise olumlu bir gelişme göstermektedir. Fakat alınan kaynaklar

retken olmayan verimsiz alanlarda kullanılıyor ise cari açık sorunu belirlemektedir (Telatar, 2011: 25). Türkiye’de yüksek boyutlara ulaşan cari açığın temel nedeni ciddi bir şekilde azalış gösteren tasarruf oranıdır. Son yıllarda gelir düzeyi benzer olan ülkeler içinde Türkiye’nin tasarruflarının azaldığı gözlemlenmiştir. Bu eğilim 1998 yılından bu yana tasarruf ve yatırım dengesizliğin artmasına neden olmuştur (Zaidi, 2012: 6, YASED, 2011: 5).

Finansal iyileşmeyle birlikte tüketicilerin bu kaynaklarına ulaşmasının kolaylaşması, tüketiciler ve hane halklarının borçluluğunu arttırarak, tasarruf eğilimlerini azaltmıştır. Türkiye’de iç tasarruflar düşük olduğu için, yurtiçinde ekonomik büyüme sağlayacak yeni yatırımların yapılması zorlaşmakta ve dış tasarruflara ihtiyaç artmaktadır. Dış tasarruflara olan bağımlılığın artması da cari açığı attıran bir diğer nedendir (Acar ve ağlar, 2012: 5).

Son yıllarda ciddi oranlarda azalan tasarruf oranı Türkiye’de cari açığın oluşumunda en önemli faktördür. Düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde tasarruf oranı % 25’lere çıkarken Türkiye’de çok daha da düşüktür. Yükselen ekonomilerden Çin’de % 50, Hindistan’da ise % 30 seviyelerindedir. Yurtiçi tasarrufların GSYİH’ ya oranı gelişmekte olan Doğu Asya lkelerinde % 45 bu oran Türkiye’de % 15 seviyelerindedir (Kar, 2015).

Euro Bölgesinde 2014’te ortalama tasarruf oranı % 23 iken Türkiye’de % 15 civarındadır. Türkiye’de 2000’li yıllarda özel sektör tasarrufları hızla azalma eğilimine girmiş ve dolayısıyla tasarruf oranlarının düşük seviyelerde olmasına yol açmıştır. 2001 Krizi sonrası kamu maliyesinde uygulanan disiplinli ve etkin politikalar sayesinde tasarruf açığının belirleyicisi olan kamu sektörünün yerini özel sektör almıştır. Bu süreçte şirketlerin tasarruf eğilimlerinden çok yatırıma yönlenmeleri de tasarruf oranlarının düşük kalmasına neden olmuştur. 2000-2004 yılları arasında kamunun tasarruf yatırım dengesizliği cari açığın temel nedeni iken bu durum 2005 sonrası değişmiş cari açık boyut ve oran olarak artmış ve özel sektör kaynaklı hale gelmiştir. Dolayısıyla 2005 sonrası cari açığın yükselmesinde özel sektör yatırım tasarruf dengesi neden olmuştur. Açığın oluşmasında temel problem özel sektörün yatırımlarındaki artışa rağmen özel tasarrufların düşmesidir. Sonuç olarak cari açık artan yatırımlardan değil, tasarrufların azalmasından kaynaklanmaktadır (Yeldan, 2010: 35-36).

Türkiye’de iç tasarruf arttırıcı politikaların arttırılması gerekmektedir. Faizlerin yüksek tutulması, bütçenin sıkılaştırılması talebin kontrol altına alınması ve aşırı canlanmasının önlenmesi gibi çözüm yollar ile tasarruflar arttırılabilmektedir. Fakat gelir seviyesinin düşük, marjinal tüketim eğiliminin fazla olması nedeniyle alınan tedbirler başarısız olmuştur (Altınöz, 2014: 120).

Yurtiçi tasarrufların arttırılabilmesi için öncelikle kişi başı gelir daha yüksek olmalıdır ki hanehalkları tasarruf edebilsin. Kişilerin tasarruf edebilmeleri, harcanabilir gelir dışında kalan kısım ile alakalıdır. Dolayısıyla gelirden meydana gelecek artış tasarruf edilebilecek miktarı da arttıracaktır. 2000’li yılların öncesinde gelişmekte olan ülkelerin tasarruf/GSYİH oranı ortalamasına sahip olan Türkiye’nin son yıllarda tasarruf oranı gittikçe azalmıştır. Düşük olan tasarruflar nedeniyle yatırımların arttırılamaması cari açığın düşürülebilmesine yol açmaktadır. Cari açığın dışarıdan tasarruf ithal edilerek yani dış borçlanma yolu ile kapatılması yolu da sorunu giderek büyütülmektedir. Tasarrufların büyümeyi sağlayan verimli kanallara yönlendirilmesi de ülke ekonomisi için önemli bir diğer konudur (Çak, 2013: 55-56).

2.2.4. Dış Borç Stoku Yüksekliği

Dış borç konusu ülkemizde cari açığa yol açan bir diğer önemli bir sorundur. Dış borç anapara ödemeleri finans hesabına kaydedilirken, borçların faiz ödemeleri cari işlemler hesabına kaydedilmektedir. Dış borç stokunun yükselmesi, anapara ve faiz ödemelerini de beraberinde getirdiğinden dolayı cari açığa yol açmaktadır. Dış borç stokunda kamu kesiminin payının düşük olması cari açığın sürdürülebilmesini desteklemektedir. Dış borç stokunda özel sektör payının yükselmesi cari açığı olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de 2001 krizinden sonra mali disiplin uygulanmış ve dış borç stokunda kamunun payı düşürülmüş. Ancak geçmiş dönemlerde meydana gelmiş olan kamu borç stoku anapara ve faiz ödemelerinin yapılandırılması ve 2001 krizinde bankacılık sektöründeki meydana gelen zararların kamu kesiminin üstlenmesi dış borç stoku içindeki kamunun payını yükseltmiş dolayısıyla cari açığa yol açmıştır (Sancak ve Demirci, 2012: 191).

Dış borç stokunda yaşanan gelişmeler cari açığa yansımaktadır. Dış borcun anapara ödemeleri finans hesabına, borçların faiz ödemeleri ise cari işlemler hesabına kaydedilmektedir. 2001 yılından sonra uygulanan mali disiplin

sayesinde kamu borçlarının özel sektör borçlarından daha düşük seviyededir. Yüksek borç yükü ülkede yatırım ve sermaye birikimini düşürerek, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Borç ödemeleri için ülke rezervlerinin kullanılması, kredi derecelendirmelerinin borç yükü yüksek olan ülkelerde negatif olması, dış borçların gelecekte üretim üzerinde yüksek vergi beklentisi oluşturarak, özel sektörün yatırımlarını kısması gibi sebepler ülkedeki istikrar programlarını olumsuz etkilemektedir. Ülkede kazançlı yatırımlardan elde edilen getirilerin verimsiz dış borç ödemelerinde kullanılması, alacaklı ülkelerin borçlu olan ülkenin üretim ve ihracat gelirlerinden pay almaları şeklinde değerlendirilmektedir (Karagöl, 2010: 4).

Çizelge 2.3. 2002-2016 Dönemi Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)

	TOPLAM	KAMU SEKTÖRÜ	ÖZEL SEKTÖR	TCMB
2002	129,6	64,5	43,1	22,0
2003	144,2	70,8	48,9	24,4
2004	161,1	75,7	64,1	21,4
2005	170,7	70,4	84,9	15,4
2006	208,0	71,6	120,7	15,7
2007	249,9	73,5	160,6	15,8
2008	280,8	78,3	188,4	14,1
2009	268,7	83,5	172,0	13,2
2010	291,6	89,1	191,0	11,6
2011	303,7	94,3	200,1	9,3
2012	339,5	104,0	228,4	7,1
2013	389,8	115,9	268,6	5,2
2014	401,9	117,7	281,7	2,5
2015	396,0	113,1	281,6	1,3
2016	402,2	119,2	284,2	0,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve TCMB verileriyle derlenmiştir.

Çizelge 2.3'den de görüldüğü üzere, Türkiye'nin 2016 yılı sonunda toplam brüt dış borç stoku 402 milyar dolar gerçeklemiştir. 2002 sonrası özel sektörün dış borç miktarı oldukça artmıştır. Bunun nedenleri olarak sermaye bolluğu özel sektörün yurtdışından düşük faizle kredi imkânına sahip olması ve dış borçlanmayı tercih etmesidir. Özel sektörün borçlanabilmesi ile ekonomik gücü, uluslar arası piyasalardaki güvenilirliği arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.

Borcunu çevirebilen, güvenilirliği yüksek firmalar daha kolay borçlanabilmektedirler (Karagöl, 2010: 7).

2.2.5. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kurları dış ticareti dolayısıyla cari işlemler dengesini etkileyen bir faktördür. Reel döviz kuru düştüğünde TL değer kazandığından, ithal malları ucuzlamaktadır. Tasarruf açığı sorunu olan Türkiye ekonomisi büyüme için gerekli olan kaynakların dış borçlanma yoluyla sağlanması nedeniyle ülkeye sermaye girişi olmakta dolayısıyla reel döviz kuru değer kazanmaktadır. Sermaye girişleri nedeniyle değerlenen TL, özel kesimde üretim maliyetlerini azaltmak amacıyla yatırım mallarına olan ithalat talebini tetikleyecektir. İthal mallarına olan eğilim dış ticaret açığıyla sonuçlanacaktır (Peker ve Hotunluoğlu, 2009).

TL'nin değerlenmesiyle artan ithalat eğilimi dış ticareti arttırarak dolayısıyla cari açığı da tetiklemektedir. TL de görülen değerlenme sabit kur ve dalgalı kur rejimlerinde farklı etkilerde bulunmuştur. Sabit kur rejiminde dalgalı kura göre az etkisi olmuş ve bu da dış ticaret açığını etkilemiştir. Dalgalı kur sisteminde değer kazanan TL cari açığı arttırmıştır. Diğer yandan değer kazanan reel döviz kurları cari açığı arttıran tek faktör değildir. Türkiye'nin ithalata olan bağımlılığı ve ihracata rekabetçi yapıyı olumsuz etkilemesi de cari açığın artışı etkileyen faktörlerdir. TL'nin değer kazanması ihracatı olumlu etkilese bile ithalata olan talep karşısında yetersiz kalması nedeniyle de reel döviz kurunun cari açığı etkilediği görülmektedir. TL'nin reel olarak değer kazanmasının enflasyonu bastırıcı etkisi, girdi maliyetlerinin düşmesi ile büyümeyi arttırıcı etkisi vardır. Ayrıca değerlenen TL'nin Türkiye'nin borç değerini de düşürmesi gibi olumlu kısa vadeli sonuçlar da vardır (Nemli, 1991: 82).

Kısa vadede reel olarak değerli paranın olumlu etkileri olmasına rağmen uzun vadede ciddi olumsuzluklara yol açmaktadır. Bunlardan en önemlisi yüksek oranda ithalat artışı ve ihracatın düşük kalmasıyla dış ticaret ve cari açığın büyümesidir. Büyük oranlı cari açık hem borçlanmayı tetikler hem de devalüasyon beklentilerini güçlendirip dolara kaçışı hızlandırarak mali sistemde kırılma risklerini arttırır. Dolayısıyla kriz beklentileri oluşur. Reel değerlenme ülkede ithalat ve ihracata rakip endüstrilerin rekabetçi yapılarını olumsuz etkilemekte ve ülkede üretimin ticarete konu olan mallardan ticarete konu olmayan mallara doğru kaydırmaktadır. Bu mallar arasındaki nispi fiyat farklılıkları, ticarete konu

olmayan malların üretimi daha avantajlı hale gelecektir. Maliyetlerde meydana gelen bu farklılıklar üretimi kalkınma stratejisi ihracata dayalı olan Türkiye’de yerli üretimin zayıflaması riskine yol açacaktır. Son yıllarda turizm sektöründe meydana gelen şişmenin altında yatan faktörler arasında reel değerlendirmelerde ifade edilmektedir (Corbo, 1996: 64).

2.2.6. Genişletici Para ve Maliye Politikaları

Genişletici para ve maliye politikalarının yüksek bir büyüme gerçekleştirmek için uygulanması iç talebi canlandırarak cari açığı arttırmaktadır. Mali genişleme ülkede milli tasarruflar ve tüketimi etkilemekte, cari açığı tetiklemektedir (Uğur ve Karatay, 2009).

Genişletici maliye politikası bütçede açığa yol açmakta ve yurtiçi faizleri yükseltmektedir. Dolayısıyla yüksek faiz oranlarında ülkeye sermaye girişleri artmakta ve döviz kurunda düşüş yaşanmaktadır. Döviz kurunun düşmesi ile değer kazanan TL ihracatı azaltırken ithalatta artışlara neden olur ve bunun sonucunda da dış ticaret açığı ve cari açık meydana gelmektedir. Buna Feldstein Zinciri de denilmektedir (Marinheiro, 2006).

2008 küresel krizin etkilerini bertaraf edilmesi amacıyla vergi indirimleri uygulanmış, istihdamı sağlamak için özel sektörde istihdam artırıcı önlemler ve kamu personel alımları artırılmıştır. Bu süreçteki uygulamalar nedeniyle ülkede iç talep canlanmış ve cari açık hızla artmıştır. Bu dönemde genişletici maliye politikasının zamanlaması da oldukça önemlidir. Sebebi ise genişletici maliye politikası uygulamasına erken son verilmesi sürdürülebilir büyümeyi zayıflatırken, geç son verilmesi ise enflasyon ve kamu finansman sorununu doğurmaktadır. (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 12).

2.3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi

Ekonomik büyüme; genellikle bir yıl içerisinde ülkenin üretim kapasitesinde veya reel gayri yurtiçi hasılasında (GSYİH) görülen ve sayısal olarak ölçülebilen reel artışlar olarak tanımlanır. Ekonomik büyüme tanımlanırken farklı iki üretim artışı söz konusudur. Bunlardan ilki ekonomi tam istihdam şartlarındayken ekonomiye eklenen yeni üretim faktörleri veya teknolojik ilerleme sayesinde üretim kapasitesinde meydana gelen genişlemeye dayalı orta ve uzun vadeli üretim artışları diğer üretim artışı ise ekonomi eksik istihdam şartlarında

iken talep artışı nedeniyle kapasite kullanım oranlarında sağlanan artıştan kaynaklanandır (Berber, 2006: 2).

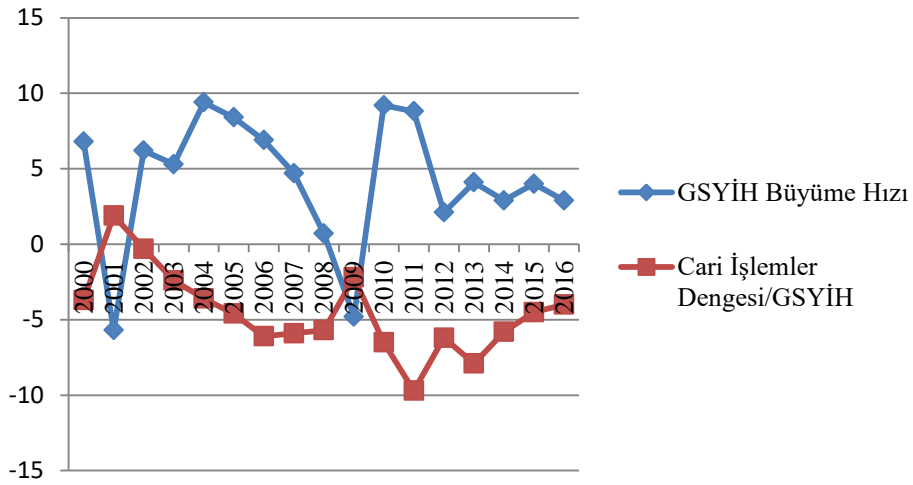
Bu artışlardan ilki tercih edilmektedir. İktisadi büyüme nitelikten ziyade nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişikliği ölçmekte diğer bir deyişle üretim faktörlerinden bir veya birkaçının artmasıyla gerçekleşen üretim artışını ifade etmektedir. Ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden biri de ekonomik büyümedir. Büyüme denilince akla gelen reel GSYİH'da ki artıştır ve nominal GSYİH artışları büyümeyi yansıtmamaktadır. Ekonomik büyüme ile ülkede yaşayanların yaşam standartları da yükselmektedir. Reel GSYİH'nın ülke nüfusuna bölünmesi ile kişi başına reel GSYİH elde edilmekte ve yaşam standartlarındaki gelişme gözlemlenmekte ayrıca ülkeler arası karşılaştırmalar daha sağlıklı yapılabilmektedir. Bir ülkenin uzun dönemde ekonomik büyümesini ülkenin sahip olduğu işgücü, sermaye ve doğal kaynaklarda artışlar ve teknolojik gelişmeler belirlemektedir. (Taban, 2011: 8).

Ekonomik büyüme gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin temel hedeflerindedir. Ulusal geliri artan bir ülkede bireylerin yaşam standartları da iyileşmektedir. Hükümetler de elde edilen vergi gelirleri ile daha fazla kamu hizmeti sunabilir, işsizlik ve yoksulluk konularına faydalı çözümler üretebilirler. Büyümenin niceliğinin yanı sıra istihdam ve refaha katkısı ile de önemli iken, 2000' li yıllardan sonra cari açıkla olan ilişkisi çok daha önemli bir hal almıştır (Seyidoğlu, 2006: 28).

Ekonomik büyüme yurtiçindeki talebin artması ya da ihracata yönelik artan yurtiçi arz şeklinde sağlanabilmektedir. Ülkede yurt içi talep, arzı aşarsa buna bağlı olarak tasarruflar ve finansal yatırımlar için yetersiz hale gelir ve dış kaynak ihtiyacı ortaya çıkar. Diğer yandan ihracat ile sağlanan yüksek büyüme, ihracatın ithalata bağımlılığı yüksek olan bir ekonomide cari açık sorununa yol açmaktadır (Umut, 2014: 2). Ekonomik büyüme oranı arttığı zaman, cari açığa büyümekte, ekonomik daralma yaşandığı zaman ithalat ve cari işlemler açığı azalmaktadır (Yükseler, 2011: 10).

Uygulamalı çalışmalara göre bunun gelişmekte olan ülkelerde görülmesinin sebebi yurt içi üretim sürecinde ithalata bağımlı olması ve büyüme oranı arttığında cari açığın artmasıdır (Yılmaz ve Akıncı, 2011: 365). Ara malı ithalatının zorunluluğu dolayısıyla başta petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji

ihtiyacında dışa bağımlı olması cari işlemler dengesini olumsuz etkilemekte dolayısıyla büyüme hızını da etkilemektedir (TCMB Bülten, 2009: 4). Cari açık sorunu uygulanan farklı kalkınma stratejilerinin başarılarını ve sürdürülebilir büyümeyi önlemektedirler. Türkiye’de uygulanan politikalarla iç ve dış talep artışları yüksek büyümeyi beraberinde getirirken, cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmıştır. Dengeyi sağlayabilmek adına talep kısıcı politikalara yönelerek büyüme frenlenmiştir. Bu şekilde cari açığın sürdürülebilirliği hedeflenmiştir. Uygulanan politikalara rağmen cari açık sorunu tamamen yok edilememiştir (MÜSİAD, 2014: 25)

Kaynak: TUIK verileriyle derlenmiştir.

Şekil 2.3. Türkiye’de 2000-2016 Dönemi Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi (%)

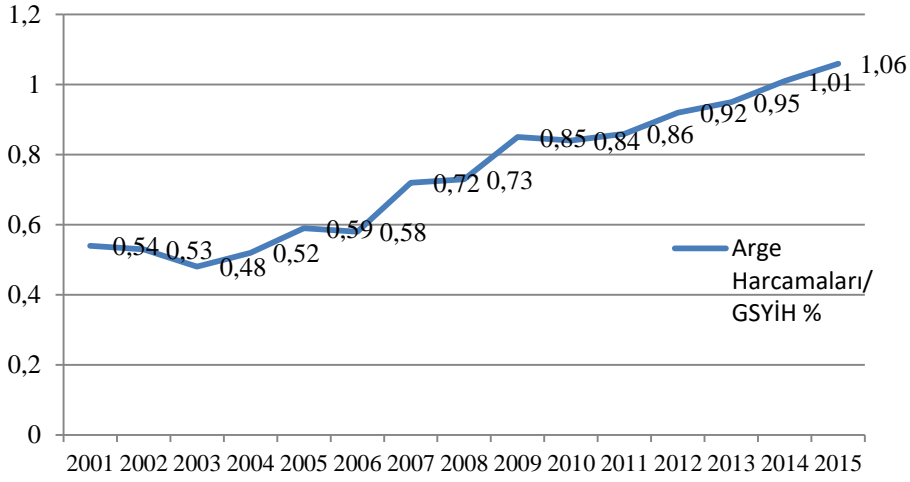
Türkiye 2002 yılı sonrasında büyüme konusunda başarılı performans sergilemiştir. Son yıllarda büyüme oranları 1980’lerdeki büyümeye göre daha yüksek cari açıklarla paralel seyretmektedir. 2008 krizinin ardından 2010-2011 dönemi hızlı toparlanma süreci iken 2012’ den sonra büyüme yavaşlama eğilimi göstermiştir. TÜİK verilerine göre 2015 yılında % 6.1 büyüyen Türkiye 2016 yılında % 2.9 büyüyerek % 5 olan potansiyel büyüme oranının gerisinde kalmıştır.

Cari açık ile büyüme arasındaki ilişkinin 90’lı ve 2000’li yıllar olarak karşılaştırılarak analiz edilmesinin sebebi, 1990’lı yıllarda ortalama %4 makul sayılabilecek büyüme oranı gerçekleşmesine rağmen cari açığın GSYİH ya

oranının da % 1.24 ile makul seviyelerde olmasıdır. Bu durum 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinin büyürken dışarıya daha az bağımlı olduğu ve ithalatı çok fazla uyarmadığının göstergesidir. 2000'li yıllarda ise 1990'lara kıyasla daha büyük ekonomik büyüme sağlanırken istihdam olanaklarının arttırılamaması, üretimin ithalata bağımlı olması dikkat çekmektedir (Çak, 2013: 85).

Türkiye için durgunluk yılları olarak nitelendirilen 2008 yılından sonra net toplam artışla dış borçtaki artış milli gelirdeki artıştan daha fazla olmuştur. Dikkat çeken bir diğer nokta ise borçlanmanın vadesinin kısa olmasıdır. Türkiye dış kaynağa bağımlı, yabancı sermaye, dış borçlar olmazsa büyümediği için sürdürülebilir bir büyümeye sahip değildir. Ülkeye dış kaynak girişini sağlamak adına yüksek faiz düşük döviz kuru uygulamaları uygulanmakta bu da ülkeyi daha kırılgan, spekülative ataklara açık hale getirmektedir. Nitekim IMF programı tarafından Türkiye, dünya ekonomisi içinde reel faizleri yüksek sıcak para girişleri ile ekonomik istikrar sağlamaya çalışan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Fakat faizlerin yüksek kurların düşük tutulduğu ekonomi dış şoklara karşı ülkeyi kırılganlaştırmaktadır. Türkiye de ihrac ürünlerinin üretiminde ithal girdilere olan yüksek bağımlılık üretimde rekabeti de zayıflatmakta ülkenin her yerinde yaygınlaşamayan üretim nedeniyle potansiyel istihdam fırsatları değerlendirilememektedir. Ekonomik büyüme sağlanamadığı takdirde işsizlik oranları ve yoksullukta ilerlemektedir (Yeldan, 2010: 39 ve Çak, 2015: 29).

Türkiye'de cari açık sorunu yaşamadan büyüme sağlanabilmesi için en önemli kriter, ekonomide üretim yapısında köklü değişiklikler yapılmasıdır. Öncelikle ara malı üreten sektörlerde ithalata bağımlılığının azaltılması diğer yandan ihracata yönelen kısmın da artması şarttır. Tüm bunların kısa vadede sağlanması zordur. Nitekim üretim yapısı ithalata bağımlı ülkenin kapsamlı bir plan ve program ile değiştirilmesi için en az 10 yıllık bir zaman dilimi gerekli gibi görünmektedir (Capital, 2006).

Kaynak: TÜİK verileriyle derlenmiştir.

Şekil 2.4. Türkiye’de 2001-2015 Dönemi AR-GE Harcamaları/GSYİH (%)

Türkiye’de bir önceki yıl % 1,01 olan AR-GE harcamasının, GSYİH içindeki payı 2015 yılında % 1,06’ya yükselmiştir. Ülkelerin uluslararası alanda rekabet edebilme performansını belirleyen en önemli faktör teknolojik gelişmeler ve dolayısıyla AR-GE harcamalarıdır. Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına katma değeri yüksek ürünler üretebilen AR-GE harcamalarının çok daha fazla olduğu bir sanayileşme modeline ihtiyaç duymaktadır.

2.4. Türkiye’de Cari Açığın Finansman Yapısı

Türkiye’de tasarruf konusunda sorunlu bir ülke olduğundan dolayı ekonomik büyüme ve istikrar sağlanabilmesi için önemli ölçüde dış kaynağa ihtiyaç duymaktadır ve bu da cari açığı arttıran önemli bir etkidir. Cari açığın finansman kalitesi, sürdürülebilirliğinin temel belirleyicisidir. Cari açık kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edildiğinde borç yükü artıp kırılganlık meydana gelmektedir. Bu nedenle cari açığın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından doğrudan yabancı yatırımlarla finanse edilmesi teşvik edilmelidir (Koç ve Bakırtaş, 2016: 253).

Cari açığın hangi noktadan sonra riskli olabileceği konusunda iktisatçılar arasında bir görüş birliği sağlanamamıştır. Cari açığın hiçbir zaman sorun teşkil etmeyeceğini savunan iktisatçılar olduğu gibi, ekonomik büyüme sağlayan ülkelerde cari açığın çok normal olduğunu savunan iktisatçılar da bulunmaktadır. Cari açığın risk teşkil etmeyeceği görüşünde olan iktisatçılar bununla birlikte cari açığın ülkeye yurtiçi tasarruflardan daha fazla yatırım imkanı yarattığını öne sürmektedirler. Cari açık ne kadar artarsa yatırımlar dolayısıyla ekonomik büyümenin de artacağını ileri sürmektedirler. Hızlı ekonomik büyümeye sahip ülkede ödünç alınan kaynakların geri ödenmemesi konusunda da rahat etmektedir. Sonuç olarak cari açıktan korkulmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Cari açık büyüyen ekonomilerin doğal bir sonucudur. Gelir arttığında ithalat artarken, yabancı ülkelerin gelirinin artması da ihracatımızın artmasına neden olmaktadır. Hızlı büyüyen ekonomide ithalat ihracattan daha fazla artacak ve cari açığı tetikleyecektir. Fakat bu durum büyüyen bir ekonominin kaçınılmaz doğal sonucudur ve tehdit unsuru olarak nitelendirilmemelidir (Subaşat, 2010: 27).

Ekonomik büyümesi ithalata bağımlı bir yapıda olan ve parası aşırı değerli olan ülkede dış ticaret açığından kaynaklı cari açık yaşanmakta ise bu ülkede cari açığın varlığından ziyade açığın nasıl kapatılacağı önemlidir. Diğer bir deyişle finansman yönteminin doğru olması cari açığın sürdürülebilirliği yönünde umut vaat etmektedir (Şahin, 2011: 50).

Cari açığın finansmanının hangi kaynaklardan sağlandığı ve bu kaynakların sürekliliği oldukça önemlidir. Çünkü cari açığın finansmanı konusunda sıkıntı yaşadığında bu konu ülke için sorun teşkil etmeye başlar (Ural, 2010:174).

Cari açık/GSYİH oranı bazı ülkelerde ekonomik krizi tetiklerken, cari açığı daha yüksek olan bazı ülkelerde de bu orana rağmen ekonomi istikrarlı bir yapıda olabilmektedir. Cari açıkların sürdürülebilirliğinde küresel konjonktür ve cari açığın finansmanının borç yaratan veya yaratmayan nitelikte mi olduğu çok önemli faktörlerdir (Özyıldız, 2015).

Türkiye’ de cari açığın sorun olmadığına yönelik resmi söylemin dayanağı; cari açığın finansmanın sağlandığı ve risk taşımadığı yönündedir. Borçlanma imkanı olmasaydı eğer cari açık gerçekleşmezdi. Cari açığın borcu

artıracak kanallardan finanse edilmesi cari açığın varlığından daha fazla tehlikelidir (Yeldan, 2005: 51).

Kayıt dışı dövizleri gösteren net hata ve noksan kalemi cari açığın finansmanı konusunda son yıllarda önem çıkmaktadır. Bunun temel sebebi 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve bu hareketlerin izlenmesinin mümkün olmamasıdır. 1980 sonrası dış borçlanmada özel sermayenin payı yükselmiş ve dış dengeyi belirleyen önemli bir kaynak niteliğini almıştır. Sürekli artış gösteren cari açığın kapatılmasında 2000'li yıllar da ise doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli krediler önem kazanmıştır (Zafir ve Sezgin, 2012: 69).

2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi amacıyla, uluslararası sermayeli şirketlerin faaliyetlerindeki bazı kısıtlamalar kaldırılmış, kuruluş aşamalarında avantajlar sağlanmıştır. Bu sayede doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2001 krizinden sonraki süreçte gelişme göstererek önemli boyutlara ulaşmıştır. Diğer yandan doğrudan yatırımlar üzerine yapılan çalışmaların temelinde yatan sebep AB müzakere sürecidir (YASED, 2011: 9).

Cari açığın finansmanında dış borçları arttırıcı kısa vadeli sermaye girişlerinden ziyade daha güvenilir ve kalıcı olan doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişi sağlanmalıdır (Eşiyok, 2012: 16-17). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları cari açılarını finanse ederken diğer yandan ülkenin fiziksel sermaye stoklarına net ilave yaparak istihdam ve üretime katkıda bulunur. Bunun sonucunda ekonomik büyüme ve kalkınmada olumlu etkilenir. Kamu kuruluşlarının özelleştirme veya banka satın almaları şeklinde de yabancı sermaye girişleri sağlanmaktadır. Cari açığın finansmanında önemli olan bir diğer kaynak olan genellikle kısa vadeli ve aşırı dalgalı portföy yatırımları, ülke için istikrarsızlık yaratan güvenilir olmayan bir yöntemdir. Türkiye'de 2001 Krizi sonrasında çok ani ve yüksek oranlı sermaye çıkışları krizin izlerini derinleştirmiştir. Ancak sonraki yıllarda uygulanan yüksek reel faiz düşük kur politikasıyla portföy yatırımları şeklinde yabancı sermaye girişleri oldukça yükselmiştir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 115).

Net sermaye girişlerinde doğrudan yatırımların payı 2001 ve 2008 krizi arası dönemde ortalama % 25 iken 2008 krizi sonrası bu pay % 16'ya gerilemiştir.

Portföy Yatırımlarında ise kriz öncesi % 31 olan pay krizden sonra % 26'ya düşmüştür. Diğer yatırımlarda ise % 44 olan oran kriz sonrası % 58'e yükselmiştir. 2001 ve 2008 Krizine kadarki dönem toplam portföy ve diğer yatırımların payı % 75 iken 2008 krizinden sonra % 84'e yükselmiştir (Togan ve Berument, 2011: 9).

2011-2013 döneminde cari açığa finansman kaynağı sağlamada portföy yatırımlarında artış gerçekleşmiş, daha güvenilir risksiz finansman kaynağı olan doğrudan yabancı yatırımların rolü azalarak % 15'lere düşmüştür. Cari açığın her an ani çıkışlarla kriz ortamına zemin hazırlayacak nitelikteki portföy yatırımları ve kısa vadeli kaynaklarla finanse edilmesi ekonomi açısından risklidir. Düşük kaliteli finansmana rağmen döviz çıkışları yaşanması, kaliteli olsun veya olmasın olsun asıl meselenin Türkiye'nin finansman kaynağı bulması zorunluluğunu olduğuna işaret etmektedir (Tarhan, 2014b).

Türkiye'de ekonomik nedenlere eklenen siyasi sorunlarla beraber kırılmalılığının artması ve kredi değerlerinin düşmesiyle dış kaynak girişleri azalmış ve hatta sermaye çıkışları yaşanmıştır. Cari işlemler açığı gibi finans hesabı da açık vermeye başlamıştır. Meydana gelen açık TCMB'nin uluslararası döviz rezervlerinden karşılanmaktadır. Açıklanan verilere göre açığı fonlamak için TCMB rezervleri net hata noksan hesabında artış olmasına rağmen 5,8 milyar dolar azalmıştır (Akgün, 2014).

2011 yılında da cari açık döviz eritme şeklinde finanse edilmiştir. Fakat 2015 yılından sonra cari açıda ılımlı seyre rağmen finansmanının karşılanamaması nedeniyle 11.8 milyar dolar rezerv kaybı oluşmuş ve cari açığın % 37'si finansmanı rezervler ile sağlanmıştır. Cari açığın finansmanında yaşanan bu sıkıntılar dolayısıyla açık resmi rezevlerden finanse edilmiştir. Kriz yaşanması ihtimaline karşılık TCMB'nin güvencesi olan bu hesap cari açıkları finanse etmede güvenli bir seçenek değildir ve mümkün olduğu kadar finansman kaynağı olmamalıdır (Tarhan, 2014b).

Cari açığın kapatılmasına yönelik yapısal dönüşümler gerçekleştirmekle dikkat edilmesi gereken nokta birlikte cari açığın büyüklüğü değil, finansman kaynağıdır. Bunun altında yatan temel neden ise cari açığın finansman kaynağı yolu ile ekonomide hasarlara yol açmasıdır. Cari açığın büyüklüğü değil finanse ediliş biçiminin sağlıklı ve yanlış yollarla olması reel üretim sektöründe istikrarsızlık ve belirsizlikler olarak kendini göstermektedir. Cari açıkların

volatilitesi yüksek sıcak para girişleri ile finansmanının sağlanması ulusal ekonomide reel üretim sektöründe de istikrarsız bir seyir izlemesine neden olmaktadır (Eşiyok, 2012: 63).

3. TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE BÜYÜME İLE İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde cari açığın sürdürülebilirliği ve büyüme ilişkisine yönelik yapılan ekonometrik analize yer verilmiştir. Öncelikle literatür taramasına yer verilmiş ardından kullanılan veriler ve ekonometrik yöntem belirtilmiştir. Daha sonra çalışmaya ait ön testler ve analizlere yer verilmiştir.

3.1. Literatür

Literatürde cari açığın sürdürülebilirliği konusuna ilişkin birçok çalışma mevcuttur. Öncelikle yabancı literatürde cari açığın sürdürülebilirliği konusunu işleyen çalışmaların çoğunlukla cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde bulgular elde edildiğine rastlamaktayız. Bu nedenle bu çalışmanın amacı 2000-2016 döneminde Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğini test ederek literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırma yapmaktır. Husted (1992), Milesi-Ferretti ve Razin (1996), Rogoff (1997), Fountas ve Wu (1999) ve Edwards (2001) ilk çalışmaları yapan araştırmacılardandır. İthalat ve ihracat değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı araştırılmış ve uzun dönem denge katsayısının bire eşit veya yakın olması ele alınarak cari açığın sürdürülebilirliği analiz edilmiştir.

Fountas ve Wu (1999), 1967-1994 verilerini kullanarak ABD ekonomisi için cari açığın sürdürülebilirliğini incelemiştir. İthalat ve ihracat serileri arasında Engle Granger eşbütünleşme ilişkisi çıkmaması nedeniyle uzun vadede cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Apergis vd. (2000), Yunanistan ekonomisinde cari açığın sürdürülebilirliğini 1960-1994 dönemi verileri ile ithalat ve ihracat değişkenleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ile analiz etmiştir. Öncelikle çalışmada yapısal kırılmalar dikkate alınmamış ve ithalat ihracat serileri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Daha sonra yapısal kırılmaları da kapsayan Gregory-Hansen eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiş ve 1960-1994 döneminde Yunanistan'daki cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Wu (2000), On OECD ülkesinde (G7'ler+İspanya, Hollanda ve Avustralya) cari açığın sürdürülebilirliğini 1977:1-1997:4 dönemi verileri ile zaman serisi analizine dayanarak incelemiştir. Örneklem küçük olması durumunda ADF birim kök testinde bire yakın değer elde edilemeyeceğini ifade

ederek, çalışmasında Im-Peseran-Shin (1997) tarafından geliştirilen panel birim kök testini kullanmıştır. ADF birim kök testi sonucuna göre İspanya haricinde tüm ülkelerde cari işlemler dengesinin durağan olmadığını tespit etmiştir. İspanya dışındaki dokuz ülke ve G7 ülkeleri için uygulanan panel birim kök testi sonucuna göre ise, her iki grup içinde cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Wu vd. (2001), ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada ve Japonya 'da cari açığın sürdürülebilirliğini 1973:2-1998:4 dönemi çeyreklik veriler ile panel veri yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Mal ve hizmet ihracat ve ithalatına net transfer ödemeleri ile net faiz ödemelerini dahil ettikleri ithalat ve ihracat değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Geleneksel ve panel eşbütünleşme yöntemi olmak üzere iki farklı yöntemle test etmişlerdi. Geleneksel eşbütünleşme yöntemi uzun dönemde serilerin eşbütünleşik olmadığı dolayısıyla cari açığın uzun dönemde sürdürülemez olduğu sonucunu verirken. Panel eşbütünleşme yöntemi ise uzun dönemli ilişkinin varlığı ile birlikte cari açığın sürdürülebilir olduğu yönünde sonuç elde edilmiştir.

Edwards (2001), Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği için Portföy teorisinden faydalanarak yeni bir eşitlik elde etmiştir. Analizinde 120 ülkeyi kapsayan örneklem ele almış ve yabancıların Ülkelerin yükümlülüklerine olan talebini kullanarak sürdürülebilir cari işlemler oranının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Cari işlemler oranını belirleyen faktörler; yabancı portföy kararları ve büyümeyi etkileyen faktörlerle benzerlik göstermektedir (Tiryaki,2002:11). Ayrıca cari açıktaki daralmaların ekonomide düşük büyümeye sebep olduğu ve kur riski krizinin cari açıkları birlikte arttığı sonucuna ulaşmıştır (Freund, 2005: 1282).

Arize (2002), Cari açığın sürdürülebilirliğini Johansen eşbütünleşme, birim kök ve Gregory-Hansen eş bütünleşme testi ile 50 ülke için test etmiş ve birçok ülkede açıkların sürdürülemez olduğunu tespit etmiştir.

Baharumshah, Lau ve Fountes (2003), Filipinler, Endonezya, Malezya ve Tayland ülkelerinde 1997 Asya Krizi öncesi cari açıkların sürdürülebilirliğini 1961-1999 dönemi ithalat ve ihracat verileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. Birim kök ve eşbütünleşme testleri sonucuna göre Malezya dışında Asya ülkelerinde 1961-1997dönemi için uzun dönemde cari açığın

sürdürülemez olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuca göre cari işlemler dengesinin sağlanamadığı ve uzun süreli yüksek açığın kriz sinyalleri verdiğini ileri sürmüştür (Şahbaz, 2011: 421).

Hoffmann (2003), Cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmek için kullanılan dönemlerarası modelinde küresel şoklar üzerinde durulmamıştır. Yazar ihmal edilen bu küresel şokların etkisini G7 ülkeleri için araştırmıştır. 1960-1991 dönemi verileri ile Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Ülkeler için küresel ve yurtiçi şoklar ayrılmış ve uzun dönemde küresel faktörlerin büyüme rakamlarını etkilediklerini tespit etmiştir. G7 ülkelerinde yurtiçi şokların küresel şoklara göre ekonomide daha az hasarlara yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ansari (2004), ABD'ye olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi tasarruflara olan etkisini araştırmak amacıyla Johansen eşbütünleşme testi yapmıştır. Yazar cari işlemler açığının sürdürülebilir olmasını sermaye hareketlerinin etkisi ile ilişkilendirmektedir

Chortareas vd. (2004), 1970-2004 yılları arasındaki çeyrek yıllık veriler ile Latin Amerika ülkelerinde cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalar yapmışlardır. Dış dengesizliğin sürdürülebilir olmasının ülkenin dış borç ödeyebilirlik kapasitesine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğrusal olmayan zaman serilerinin analizinde kullanılan eşik birim kök testi ile Latin Amerika ülkelerinin dış borçlarının sürdürülebilirliğini sağladığını ifade etmişlerdir.

Rabaudi vd. (2004), Durağan dönemleri durağan dönemlerden ayırmaya yarayan değiştirilmiş birim kök testi geliştiren yazarlar Arjantin, Brezilya, Japonya, İngiltere ve ABD ekonomilerinde farklı dönemlerde cari açığın sürdürülebilir olmasını dış borç ödeyebilme kapasitesi ile ilişkilendirerek incelemişlerdir. Ayrıca MS (Markow-Switching) birim kök testini kullanarak, borç ödeyebilme gücündeki zayıflıklara rağmen cari açığın sürdürülebilir olacağını ileri sürmüşlerdir. Brezilya, Japonya ve İngiltere dış borç ödeme gücüne sahip ve cari açıkları sürdürülebilmektedir. Arjantin ve ABD için bu koşulun yetersiz biçimde sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zanghieri (2004), Avrupa Birliğinin yeni üyesi olan ülkelerde cari açığın sürdürülebilirliğini dış borç ödeyebilme kriterine dayandırarak araştırmışlardır. Bir

ülkede büyüme rakamları ne kadar güçlü ise dış borç ödeyebilme kapasitelerinin de o derece güçlenmekte olduğunu tespit etmişler ve yeni üye olan ülkelerin cari açıklarını sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mali politikalarında verimli bir şekilde ilerlemesi dış dengenin sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca sermaye girişlerinin de cari açıkların sürdürülebilirliğinde önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir.

Freund (2005), Gelişmiş ülkelerde cari açıkların belirli bir kritik eşik değerden sonra sürdürülebilir olup olmayacağını araştırmıştır. Cari açığın GSYİH 'ye oranı % 5 ve üzerinde olduğu durumda ekonomide sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ulusal paradaki değer kayıplarının da cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açtığını göstermişlerdir.

Matsubayashi (2005), ABD 'de 1975:1-1998:2 dönemine ait aylık veriler ile zaman serisi analizine dayalı olarak cari açığın sürdürülebilirliğini incelemiş ve büyük olasılıkla ABD cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır

Ogus ve Shrabji (2006), Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğini birim kök ve eşbütünleşme testleri ile araştırmışlar ve sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Andreosso ve Callagan (2007), 1997 Krizi öncesi Güneydoğu Asya ülkelerinde (Filipinler, Endonezya, Güney Kore, Tayland) cari açığın sürdürülebilirliğini Husted modelini takip ederek incelemişlerdir. Engle granger, Johansen ve Harris-Inder eşbütünleşme testlerinden faydalanılmış ve cari işlem açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kim vd. (2009), Kore, Malezya, Tayland, Filipinler ve Endonezya ekonomilerinde Asya Krizi öncesi ve sonrasında 1981-2003 dönemine çeyreklik serilerle yüksek yatırım oranlarından kaynaklanan cari açığın sürdürülebilirliğini, ESTAR yöntemi ile zamanlararası dış denge kısıtı yaklaşımı ile incelemişlerdir. Çalışmalarında cari açık/GSYİH, reel döviz kuru, bütçe açığı/GSYİH, reel faiz oranları, ABD'ye ait faiz oranları ve G7 ülkelerine ait GSYİH değişkenlerini kullanarak (VAR) analizi yapmışlardır. Tayland dışındaki ülkelerde cari açığın yüksek yatırımlarla bağlantılı olduğu ve dolayısıyla cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır

Takeuchi (2010), 1961-2008 dönemi verileri ile ABD'nin dış borçlarından doğan cari açığının sürdürülebilir olup olmadıklarını temel göstere olan cari açıkların GSYİH' ye oranını ele alarak, MS (Markow-Switchinh) birim kök test tekniği ve Monte Carlo yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre ABD ekonomisinin yüksek cari açıklara sahip olduğu ve ulusal parasının değersiz kılınarak cari açığın azaltılabileceğini belirtmiştir.

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), ABD ekonomisinin cari açığının sürdürülebilirliğinin araştırılmasında doğrusal olmayan birim kök testlerinin daha güvenilir sonuçlara ulaşıldığını ifade etmişlerdir.

Karunaratne (2010), 1959-2007 dönemi verileri ile Avustralya'da cari açığının sürdürülebilir olup olmadığını araştırmıştır. Analizde Engle-Granger eşbütünlük yöntemi uygulanmış ve Cari açık/GSYİH oranı % 6'yı aştığı takdirde sorun yaratabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Campa ve Gavilan (2011), Avrupa para alanı içindeki ülkeler arasında cari açıkların güçlkle sürdürülebilirliğini dönemlerarası cari hesap modeli ile en küçük kareler yöntemine göre araştırmıştır. Çalışmada özellikle dış borçları artan ülkelerde cari açıkların sürdürülemez boyutlara ulaşmasının tehlikeli olabileceği sonuca ulaşılmıştır

Chen (2011a), OECD ülkelerinde 1970-2009 dönemine ait verilerle dönemlerarası bütçe kısıtının karşılanıp karşılanmadığı durumuna göre cari açığının sürdürülebilirliği konusunu araştırmışlardır. İspanya Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Macaristan gibi ülkelerde bu durumun ekonominin istikrarı açısından tehlikeli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Chen (2011b), G7 ülkelerinde cari açıkların sürdürülebilirliğini Ms birim kök tekniği ile araştırmış dönemler arası bütçe kısıtından sapmaların sürdürülemez cari açığı meydana getirdiğini ileri sürmüştür. Almanya ve Japonya için dönemlerarası bütçe kısıtının karşılandığı Fransa İtalya ABD Kanada ve İngiltere için bu kısıtın karşılanmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Greenidge vd. (2011), Barbados ekonomisinde 1960-2006 dönemi verileri ile Husted (1992) yaklaşımına dayanarak cari açığının sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmış. Johansen eşbütünlük yöntemiyle yapılan analize göre Barbados'ta cari açığının ilgili dönemde sürdürülemez olduğunu ifade etmişlerdir.

Holmes vd. (2011), Hindistan' ın cari açığının sürdürülebilir olup olmadığını 1950-2003 dönemi ithalat ihracat verileri ile incelemiştir. Hindistan ekonomisinin liberalleştiği 1991 öncesi ve sonrası iki dönemi ele alarak araştırmış ve cari açığın sürdürülebilir olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca hizmet ihracatının Hindistan ekonomisi için önemini vurgulamışlardır.

Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Selçuk (1997), Yanar ve Yücel (2005), Babaoğlu (2005), Togan ve Ersel (2005), Barışık ve Çetintaş (2006), Oğuz ve Sohrajbiv (2008), Gülcan ve Önel (2008) Türkiye'de cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde sonuç elde eden araştırmacılar. Bunun yanı sıra cari açığın güçlü bir şekilde sürdürülebilir olduğu veya zayıf bir şekilde sürdürülebilir olduğu yönünde farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Kalyoncu (2005), cari açığın güçlü bir şekilde sürdürülebilir olduğunu tespit ederken, Yamak ve Korkmaz (2007), Peker (2009), Ümit (2011), Açıkgöz ve Akçağlayan (2014), Şahbaz (2014) Türkiye'de cari açığın zayıf bir şekilde sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşan yazarlardır. Yabancı literatürde Rauibadi (2004), Wu (2000), Kim vd. (2009), Holmes vd. (2011) ilgili ülkede cari açığın sürdürülebilir olduğu yönünde sonuçlar elde eden yazarlardır. Diğer yandan Baharumshah, Lau ve Fountas (2003), Apergis vd. (2000) cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Selçuk (1997), 1987-1995 döneminde gerçekleşen cari açığın optimalden çok daha fazla dalgalandığı ve sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Uygur (2004), çalışmasında dönemlerarası optimizasyon modelini Türkiye ekonomisine uyarlamıştır. Türkiye ekonomisinde cari açığın sürdürülebilir olarak nitelendirilmesi için ticaret fazlasının ne durumda olması gerektiğini incelemiştir. Ekonomide sorunlara yol açan cari açıkların önemle üzerinde durulması gereken konu olduğunu belirtmiştir.

Yanar ve Yücel (2005), 1964-2003 döneminde yıllık, karşılıksız yurtdışı transferler ve yurtdışı faiz ödemelerin kapsayan ithalat ve ihracat verileriyle Türkiye'nin cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini uzun dönemli ilişkiye göre incelemiştir. ADF birim kök, Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme testleriyle analizler yapılmıştır. Elde edilen sonuca göre Türkiye'nin cari işlem açığı sürdürülememektedir.

Kalyoncu (2005), Husted modeli ile Türkiye’de 1987-2002 yılları arasında çeyreklik veriler ile cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve çalışmanın sonucuna göre cari açıkların güçlü bir şekilde sürdürülebilir olduğuna ulaşılmıştır.

Babaoğlu (2005), Dönemler arası tüketimin giderilmesi modeli sonuçlarına göre 1987-2004 yılları arasında VAR yöntemi kullanılarak yapılan analize göre cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Dülger ve Özdemir (2005), G7 ülkelerinde cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğini incelemiştir. Analizde SURADF panel birim kök testi ve oransal birim kök testleri yapılmış ve bazı ülkelerde cari açığın sürdürülebilir olduğuna dair kanıtlar olduğunu ifade etmişlerdir

Togan ve Ersel (2005), çalışmalarında t+n dönem için öngörülen dış borcun bugünkü değerinin, yine bu dönemde öngörülen GSYİH’nın bugünkü oranının, t dönemdeki Dış borç/ GSYİH oranından düşük olmasını araştırmışlardır. Türkiye’ de cari açığın sürdürülebilirliğini 1984-2004 dönemi için 10, 20, 25 sene sonrasına göre incelemiştir. 1994, 2001, 2004 ve 2005 yılları için cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Akçağlayan (2006),Türkiye’de 1987-2003 yılları arasında dönemlerarası tüketim dalgalanmalarının giderilmesi modelini uygulamışlardır. Çalışma sonucunda cari işlemler açığının sürdürülebilir olduğuna fakat 2000-2001krizi öncesi alt dönemde aşırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Çetintaş (2006), 1987-2003 yılları arasında çeyreklik veriler ile Husted modelini kullanarak Türkiye’nin geçmiş dönem cari açığının sürdürülemez olduğunu ifade etmişlerdir.

Ağaslan ve Akçoraoğlu (2007), çalışmalarında cari açığın sürdürülebilirliğini test etmek amacıyla eşbütünleşme testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar ışığında cari işlemler açıklarının boyutları ve sürdürülebilirliği analiz edilmiştir

Akdış, Peker ve Görmüş (2007), 1992: 1-2005: 12 dönemi ithalat ve ihracat verileri ile Türkiye ekonomisinde cari açığın sürdürülebilirliğini eş bütünleşme ve hata düzeltme modelinden faydalanarak araştırmışlardır.

Türkiye’de cari açığın sürdürülebilir olduğunu ifade etmişlerdir. Hata Düzeltme modeli sonucuna göre ihracatta kısa dönem değişimlerin ithalat üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Korkmaz (2007), Husted (1992)’yi takip ederek 2001-2005 dönemi aylık ithalat ve ihracat verileri ile yaptıkları analiz sonucuna göre Türkiye’de cari açığın düşük düzeyde sürdürülebildiği sonucunu elde etmişlerdir.

İsmail ve Baharumshah (2008), Çalışmalarında birim kök ve eşbütünleşme yöntemlerini kullanarak Malezya’da cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğini incelemişler ve sürdürülebilir olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Çeviş ve Çamurdan (2008), enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ekonomilerde VAR yöntemi ile cari açığı etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Bu ülkelerdeki cari işlem açıkları temel kaynak olmuştur. Analiz sonucuna göre enflasyon hedeflemesi yapan ülkelerde reel GSYİH büyüme oranı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, dışa açıklık, reel döviz kurundaki yüzde değişme, kamu harcamalarının GSYİH’ ya oranı ve reel faiz oranlarının cari işlemler açığının belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.

Oğuz ve Sohrajbiv (2008), Türkiye’de cari açığın optimalitesini ve sürdürülebilirliğini 1992-2004 dönemi için incelemişlerdir. Çalışmada cari açığın optimallliği dönemler arası borç ödeme kapasitesine dayandırılmış ve dönemler arası öğrenme modelinden (IBM: Intertemporal Benchmark Model) yararlanılmıştır. Türkiye’de optimal olmayan cari açığın sürdürülemez olduğu ifade edilmiştir.

Gülcan ve Önel (2008), 1992:1-2007:1 dönemi verileri ile yapısal değişimleri de göz önüne alan eşbütünleşme yöntemi ile Türkiye’de cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini araştırmışlardır. Yapısal kırılmalarda dikkate alınarak ithalat ihracat verileri ile yapılan testlerde cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde sonuca varılmıştır. Seriler arasında uzun dönemli ilişki incelenirken kriz dönemlerindeki yapısal kırılmalar üzerinde durulmamasından dolayı Türkiye’de yapılan çalışmalarda cari açığın sürdürülebilirliği konusunda görüş birliğine varılamamış olduğunu ifade etmektedirler

Peker (2009), 1992-2007 dönemi aylık ithalat ihracat verileri ile Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme

analizine eşbütünleşme katsayısı birden küçük çıktığı için cari işlemler açığının zayıf formda sürdürülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Ümit (2011), Husted (1992) tarafından geliştirilen dönemlerarası modele dayanan bu çalışmada 1992-2010 dönemi üçer aylık ihracat ve ithalat serileri arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen eşbütünleşme yöntemiyle araştırılmıştır. Türkiye’de ithalat ve ihracat serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu cari açığın düşük bir düzeyde sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İnsel ve Kayıkcı (2012), Türkiye’de cari açığın yapısal yönleriyle ele alarak cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini incelemiştir. Türkiye’de ithalatın gelir esnekliğinin 2.24 olduğunu yüksek büyüme dönemlerinde cari açığın da arttığını ifade etmiştir. Dış ticaret yapısının iyileştirilmesi, yerli firmalara rekabetçi yapı kazandırarak, ihraç ürünlerinin ithal aramalarına olan bağımlılığını azaltılması şeklinde çözüm önerileri sunmuştur.

Açıkgöz ve Akçağlayan (2014), 1992-2011 döneminde Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini incelemiştir. İthalat ve ihracat arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı ve cari açığın sürdürülebilirliğinin zayıf formda olduğu sonucu elde edilmiştir.

Şahbaz (2014), Husted (1992) tarafından geliştirilen dönemlerarası model kullanılarak 2001:3-2011:4 dönemi aylık verileri ile test cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme analizleri neticesinde Türkiye ekonomisinde incelenen dönemde ithalat ve ihracat serileri arasında uzun dönemli eşbütünleşme katsayısı 0,89 çıktığı için cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucunu elde etmiştir.

3.2. Model, Veri ve Yöntem

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini araştırmak amacıyla, Husted (1992) tarafından ekonometrik olarak test edilebilir hale getirilen dönemlerarası (intertemporal) model kullanılmıştır. Model, uluslararası piyasalardan serbestçe borç alıp verebilen bir bireyin cari dönem bütçe kısıtından türetilerek şu şekilde yazılmaktadır:

$$C_t = Y_t + B_t - I_t - (1 + r_t) B_{t-1} \quad (6)$$

Denklemden, (C_t) cari dönemdeki tüketim harcamalarını, (Y_t) çıktıyı, (B_t) negatif veya pozitif değer alabilen uluslararası borçlanmayı, (I_t) yatırım harcamalarını, (r_t) dünya faiz oranını, $(1 + r_t) B_{t-1}$ ise ülkenin dış borcuna karşılık gelen temsili bireyin borcunu ifade etmektedir.

Dışa açık ekonomilerde, milli gelirden tüketim ve yatırım harcamalarının çıkarılmasıyla ihracat (EX) ve ithalat (IM) arasındaki fark yani dış ticaret dengesi ($Y_t - C_t - I_t = TD_t$) elde edilmektedir. Buna göre, denklem aşağıdaki gibi tekrar yazılmaktadır:

$$B_t - B_{t-1} = TD_t \quad (7)$$

Husted (1992), B_t negatif ise dış borçların sürdürülemez olduğunu ifade etmiştir. Husted (1992), uzun dönemde ithalat ve ihracat değişkenleri arasında uzun dönemdeki ilişkinin varlığını araştırmıştır. Bu ilişkinin varlığı cari açığın sürdürülebilirliği ifade ederken tersi durumda cari açığın sürdürülemez olduğunu ifade etmiştir. Modeli sadeleştirilerek aşağıdaki şekilde yeniden oluşturmuştur:

$$EX_t = \alpha + \beta IM_t + D_{2008} + \epsilon_t \quad (8)$$

$$t = \text{yıl } t = 2000: 1, \dots, 2016: 12$$

$$EX_t = \text{İhracat (bağımlı değişken)}$$

$$IM_t = \text{İthalat (açıklayıcı değişken)}$$

D_{2008} = 2008 yılı kukla değişken (2008 krizi etkileri nedeniyle modele kriz kuklası eklenmiştir)

Modeldeki M_t 'nin katsayısı β katsayısının yorumlanması oldukça önemlidir. Örneğin katsayı 1 olduğunda 1 liralık ithalat, 1 liralık ihracat yaratıyor anlamına gelmektedir ve dış ticaret açığı sürdürülebilirdir. Eğer bu katsayı 1'den küçükse yapılan ithalatın daha düşük bir ihracat yarattığı anlamına gelmektedir. Bu durumda dış ticaret açığı sürdürülemezdir. Katsayının 1'den büyük olması da yapılan ithalatın daha fazla ihracat yarattığını ifade etmektedir. Dönemlerarası bütçe kısıtı sağlanıyorsa, ithalat ve ihracat değişkenlerinin eşbütünlük olması cari açığın sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. İthalat ve ihracat serilerinin (α , β) =

(0,1) ile eşbütünleşik olması durumu cari açığın kuvvetli bir şekilde sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada 2000-2016 dönemi aylık verileri kullanılarak cari açığın sürdürülebilirliği test edilmiştir. Analiz için ithalat ve ihracat verileri kullanılmış olup, **EX**, (Export) ihracatı, **IM**, (Import) ithalatı temsil etmektedir. Cari açık ve büyüme arasındaki ilişki ise çeyreklik verileri kullanılarak Granger (1969) nedensellik testi ile incelenmiş olup, **CA**, cari işlemler dengesi/GSYİH, **GDP**, GSYİH (%) değişimi temsil etmektedir. Analize başlamadan önce değişkenlerin logaritmik dönüşümleri yapılarak analize dahil edilmiştir. Veriler “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)” web adresinden alınmıştır.

Bu çalışmada, cari açığın büyüme ile ilişkisi Granger (1969) nedensellik testi ile incelenmiş daha sonra cari açığın sürdürülebilirliği VAR temelli Johansen (1988) eşbütünleşme yöntemi, uzun dönem ve kısa dönem analizleri ile incelenmiştir. Hata düzeltme terimi katsayısı denklemi ekte yer almaktadır.

3.3. Ampirik Analiz ve Bulgular

Analize başlamadan önce değişkenler için bir takım testler yapılmıştır. İlk olarak mevsimsel etkiye sahip olan ihracat ve ithalat değişkenleri mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Değişkenlerin mevsimsel etkiye sahip olup olmadıklarını anlamak için iki yöntemi vardır. Birincisi grafik yöntemi, ikincisi ise kukla değişken ekleme yöntemidir. Bu yöntemler arasında en basit ve tercih edilen yöntem grafik yöntemidir. Değişkenlerin grafiği çizdirildiğinde mevsimsel etkiye sahip olduğu görüldüğü için mevsimsel etkilerden hareketli ortalama yöntemi (moving average methods) ile arındırılmıştır. Mevsimsel etkilerden arındırma işleminden sonra serilerin duranlıkları Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testleri ile kontrol edilmiştir. Duraganlık testlerinden sonra seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen (1988) eşbütünleşme yöntemi ile araştırılmış, uzun ve kısa dönem analizleri gerçekleştirilmiştir.

3.3.1. ADF Birim Kök Testi

Zaman serileri ile analiz yapabilmek için kullanılan değişkenlerin durağanlaştırılması gerekmektedir. Yani değişkenlerin ortalaması ile varyansın

değişmemesi gerekmekte ayrıca dönemler arası hesaplanan kovaryansında hesaplanan dönem kovaryansına bağlı olmaması gerekmektedir. (Gujarati, 1999: 713). Serilerin durağanlaştırılmasının sebebi; durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde sahte regresyon sorunu ortaya çıkmakta bu da analizin güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir. Yani hesaplanan t ile F istatistik sonuçları geçerliliğini yitirmektedir. Bu sebepten dolayı durağan olmayan serilerle yapılan analiz sonuçlarının sadece eşbütünleşme yöntemi ile sınanması mümkündür (Gujarati, 1999: 725-726).

Durağanlık testi ilk olarak ADF yöntemi, ikinci olarak PP yöntemi ve üçüncü olarak KPSS yöntemleri ile araştırılarak analiz edilmiştir. DF testi üç denklem ile tahmin edilmektedir bunlar sırasıyla;

$$\text{Sabit terimsiz ve trendsiz model: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (9)$$

$$\text{Sabit terimli model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (10)$$

$$\text{Sabit terimli ve trendli model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (11)$$

Yöntemin hipotezleri:

$H_0: \delta = 0$ seri durağan değildir (yani seride birim kök vardır)

$H_1: \delta \neq 0$ seri durağandır (yani seride birim kök yoktur)

Elde edilen sonuçları MacKinnon (1996) değerleri ile karşılaştırılır.

- Eğer $|DF_{hes}| < |MK_{kritik}|$ ise H_0 kabul edilir ve seri durağan değildir.
- Eğer $|DF_{hes}| > |MK_{kritik}|$ ise H_0 reddedilir ve seri durağandır.

Eğer DF denklemlerindeki u_t hata teriminde otokorelasyon sorunu varsa -ki çoğunlukla olmaktadır- ΔY 'nin gecikmeli değerleri de modele açıklayıcı değişken olarak eklenerek genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi elde edilmiştir. ADF testinde kullanılan sabitli ve trendli model;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (12)$$

(Denklem 12 denklem 11'in genişletilmiş hali) m: optimum gecikme uzunluğu Δ : değişkenlerin birinci farkını ifade etmektedir.

Bu şekilde oluşturulan yani gecikme sayısı içsel bağımsız modelin elde edilmesi ile oluşturulan teste ADF testi denir. Çizelge 3.1'de verilen ADF test istatistiği sonuçlarına göre serilerin düzey değerinde durağan olmadıkları, farkı alınmış serilerin durağan hale geldikleri yani I (1) oldukları görülmüştür.

Çizelge 3.1. ADF Test İstatistiği Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Kritik değerler		
		%1	%5	%10
EXSA	-0.89[12]	-4.00	-3.43	-3.13
Δ EXSA	-16.05 *[12]	-3.46	-2.87	-2.57
IMSA	-1.57[12]	-4.00	-3.43	-3.13
Δ IMSA	-5.99*[5]	-3.46	-2.87	-2.57
CASA	-2.63[5]	-4.10	-3.47	-3.16
Δ CASA	-7.65*[5]	-3.53	-2.90	-2.59
GDPSA	-0.90[5]	-4.10	-3.47	-3.16
Δ GDPSA	-5.94*[5]	-3.53	-2.90	-2.59

Not: Köşeli parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine (Schwarz Information Criterion, SIC) göre belirlenmiş gecikme uzunluğunu göstermektedir. SA ifadesi serilerin mevsimsellikten arındırıldığını ifade etmez. Δ sembolü ise değişkenlerin farkının alındığını göstermektedir. Düzey değerleri için sabitli ve trendli regresyon kullanılmış, farkı alınan serilerde ise sabitli terim regresyonu kullanılmıştır. *, %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.1'deki sonuçlara göre değişkenlerin düzey değerinde durağan olmadıkları, farkı alınan değişkenlerin durağan oldukları görülmektedir. Phillips-Perron testi yapılmış ve Çizelge 3.2'de sonuçlar sunulmuştur.

3.3.2. PP Birim Kök Testi

Yapılan araştırmalar sonucunda ADF test istatistiğinin trend içeren serilerde zayıf kaldığını göstermiştir. Bu sebepten dolayı Phillips-Perron (PP) testi

geliştirilmiştir. PP testi trend içeren serilerin durağanlığının analizinde ADF testinden daha güçlü kabul edilmektedir. PP testinde şu süreçler kullanılır;

- MA (Moving Average: Hareketli Ortalama)
- Non-parametrik bir sürece sahiptir. Ancak test istatistiğini sınamak için MacKinnon kritik değerleri kullanılabilir.
- Newey-West hata düzeltme mekanizmasını kullanarak otokorelasyon sorununu ortadan kaldırır.

PP testinde şu denklem kullanılmaktadır:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \beta_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (13)$$

t: trend değişkeni (zamanı)

T: gözlem sayısı (zaman boyutu) (Tarı, 2014: 160).

Çizelge 3.2' de raporlanan PP test istatistiği sonucuna göre değişkenlerin düzey değerinde durağan olmadıkları yani seride birim kökün olduğu saptanmış, daha sonra serilerin farkı alınarak durağan hale getirilmiştir.

Çizelge 3.2. PP Test İstatistiği Sonuçları

Değişkenler	PP Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
EXSA	-2.01[4]	-4.00	-3.43	-3.13
ΔEXSA	-30.03*[4]	-3.46	-2.87	-2.57
IMSA	-1.70[4]	-4.00	-3.43	-3.13
ΔIMSA	-20.66*[4]	-3.46	-2.87	-2.57
CASA	-2.80[3]	-4.10	-3.47	-3.16
ΔCASA	-7.73*[3]	-3.53	-2.90	-2.59
GDPSA	-1.17[3]	-4.10	-3.47	-3.16
ΔGDPSA	-5.83*[3]	-3.53	-2.90	-2.59

Not: Köşeli parantez içindeki değerler Newey-West Bandwidth bilgi ölçütüne göre belirlenmiş gecikme uzunluğunu göstermektedir. **SA** ifadesi serilerin mevsimsellikten arındırıldığını ifade etmemdir. Δ sembolü ise değişkenlerin farkının alındığını göstermektedir. Düzey değerleri için sabitli ve trendli regresyon kullanılmış, farkı alınan serilerde ise sabitli terim regresyonu kullanılmıştır. *, %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.2’de ki sonuçlara göre seriler düzey değerinde durağan olmayıp farkı alındıktan sonra durağan hale gelmişlerdir. Bu da ADF testini desteklemiştir. Bu çalışmada Phillips-Perron testinin tam tersi hipoteze sahip olan KPSS testi uygulanmıştır.

3.3.3. KPSS Birim Kök Testi

KPSS test istatistiği ADF ve PP test istatistiği hipotezlerinin tam tersi durumu ifade etmektedir. Yani ADF ve PP test istatistiğinde H_0 : seri durağan değildir H_1 : seri durağandır derken KPSS test istatistiğinde H_0 : seri durağandır, H_1 : seri durağan değildir hipotezlerini test etmektedir. Bu yönü ile diğer testlerin (ADF, PP) sağlaması durumudur denilebilir.

KPSS test istatistiği denklemi şu şekilde oluşturulmuştur:

$$Y_t = \xi_t + r_t + u_t \quad (14)$$

ξ : eğim katsayısı: rassal terim

KPSS testinde u_t varyansının (r^2_u) sifira eşit olup olmadığı test edilmektedir. Varyans sifira eşit olduğunda r_t ve dolayısıyla Y_t durağan olmuş olacaktır. Çizelge 3’te verilen KPSS test istatistiği sonucuna göre seriler düzey değerinde durağan olmadığı, farkı alınmış serilerde durağan hale geldiği görülmektedir. Yapılan üç birim kök testi sonuçları birbirlerini desteklemiş ve eşbütünleşme analizinin yapılmasına karar verilmiştir.

Çizelge 3.3. KPSS Test İstatistiği Sonuçları

Değişkenler	KPSS Test İstatistiği	Kritik değerler		
		%1	%5	%10
EXSA	0.384[4]	0.216	0.146	0.119
Δ EXSA	0.314*[4]	0.739	0.463	0.347
IMSA	0.321[4]	0.216	0.146	0.119
Δ IMSA	0.187*[4]	0.739	0.463	0.347
CASA	0.136[3]	0.216	0.146	0.119
Δ CASA	0.090*[3]	0.739	0.463	0.347
GDPSA	0.2168[3]	0.2160	0.1460	0.1190
Δ GDPSA	0.232 *[3]	0.739	0.463	0.347

Not: Köşeli parantez içindeki değerler Newey-West Bandwidth bilgi ölçütüne göre belirlenmiş gecikme uzunluğunu göstermektedir. **SA** ifadesi serilerin mevsimsellikten arındırıldığını ifade etmedir. Δ sembolü ise değişkenlerin farkının alındığını göstermektedir. Düzey değerleri için sabitli ve trendli regresyon kullanılmış, farkı alınan serilerde ise sabitli terim regresyonu kullanılmıştır. *, %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.3'e göre değişkenler düzey değerinde durağan olmayıp, farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiş ve böylece yapılan ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin sonuçları birbirleri ile uyumlu olduğu görülmüştür.

3.3.4. Granger Nedensellik Analizi

İktisadi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger (1969) tarafından Granger Nedensellik Testi geliştirilmiştir. Bu testte bağımlı bağımsız değişken ayrımı yoktur. Bütün değişkenlerin birbiri ile olan etkileşimi eş anlı olarak analiz edilebilmektedir. Bu test ekonometri de sıklıkla kullanılmakta olup, VAR modelinin kurulmasında ve ARDL modelinde değişkenlerin sıralanmasında da bu testten yararlanılmaktadır. Granger Nedensellik Testi şu modeller yardımı ile gerçekleştirilmektedir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (15)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \psi_i Y_{t-i} + v_t \quad (16)$$

Bunun manası X Y'yi etkilemektedir yoksa X Y'nin kesin bir nedenidir demek değildir. Granger testi

Modeldeki β_i 'lerin grup halinde sıfıra eşit olup olmadığını incelemektedir. β_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa x Y'nin bir nedenidir. Yani X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Testin hipotezleri şu şekildedir:

$H_0 = \beta_i = 0$ for all i X'ten Y'ye bir nedensellik yoktur.

$H_1 = \beta_i \neq 0$ for some i X'ten Y'ye bir nedensellik vardır (Granger, 1969).

Çizelge 3.4. Granger Nedensellik Analizi

Nedenselliğin Yönü	F-Stat	Olasılık Değeri	Karar
CA→GDP	1.133	0.36	Cari Açık ile Ekonomik Büyüme arasında her hangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.
GDP→CA	2.392	0.03	Ekonomik Büyüme ile Cari Açık arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

Olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için cari açıktan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Yani cari açığın ekonomik büyümenin sebebi olmadığı söylenebilir. Çizelgedeki sonuca göre olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için ekonomik büyümeden cari açığa bir nedensellik ilişkisi vardır. Yani ekonomik büyüme cari açığın bir nedenidir. Bu durum bize ekonomik büyüme dönemlerinde ara malı ve sermaye malı ithalatının artmasıyla cari açığın arttığını diğer bir ifadeyle cari açığın hızlı büyümenin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Ulusal geliri artan ülkede bireylerin tasarruflarının artması beklenmekle birlikte tüketimin ve ithalatın artması gibi bir durum da söz konusudur. Tasarrufların yetersiz olması da dış kaynak kullanımına yol açarak cari açığı arttıran bir diğer önemli nedendir.

3.3.5. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan serilerle yapılan analizde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilir. Serileri durağan hale getirebilmek için 1., 2., vb. farklarını aldığımızda sadece serinin geçmiş dönemler de maruz kaldığı şokların etkisini yok etmekle kalmayıp aynı zamanda serisinin karakteristik özelliklerini yok ederiz. Bu durumda seriler arasındaki gerçek uzun dönem ilişkisini ortaya koymak güçleşecektir. Eşbütünleşme yaklaşımı bu ihtiyaca cevap verebilmek için geliştirilmiş olup, seriler durağan olmasalar bile bu serilerin durağan bir kombinasyonun var olabileceğini ve eğer böyle bir doğrusal bileşim varsa bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Eşbütünleşme teorisine göre düzey değerlerinde durağan olmayıp aynı miktarda fark alındığında durağan hale gelen serilerin düzey değerleriyle yapılan tahminden elde edilen hata terimleri serisi (u_t) durağan olduğunda bu ilişki sahte regresyon problemi barındırmayacaktır ve elde edilen sonuçlar güvenilirdir (Engle-Granger, 1987).

Eşbütünleşme denklemi şu şekilde oluşturulmuştur:

Model:

$$EX_t = \beta_0 + IM\beta_1 + \beta_2 K2008_t + u_t \quad (17)$$

Engle-Granger (1987) yöntemi sadece iki seri arasındaki eşbütünleşme durumunu incelerken Johansen (1988) ikiden fazla değişken arasındaki eşbütünleşmeyi incelemektedir. Johansen (1988) analizi trace istatistik ve max eigenvalue istatistiği yardımı ile yapılmaktadır. Hesaplanan istatistik kritik değerden büyük ise Johansen (1988) eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir (Johansen, 1988; Enders, 1995: 396). Johansen (1988) eşbütünleşme analizini yapabilmek için değişkenler ile bir VAR modeli kurulup optimum gecikme uzunluğu bulunur (Enders, 1995: 395) ve bu bulunan gecikme uzunluğu ile test yapılabilir. Çizelge 3.5'te VAR modelinden elde edilen gecikme uzunlukları raporlanmıştır.

Çizelge 3.5. Gecikme Uzunluğu Sonuçları

<i>Lag</i>	<i>logL</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
0	48.91519	NA	0.000123	-0.48588	-0.43442	-0.46503
1	624.2238	1126.266	3.08E-07	-6.47856	-6.27273	-6.39517
2	684.2383	115.5835	1.80E-07	-7.0184	-6.658201*	-6.872472*
3	698.8293	27.63792	1.69E-07	-7.07756	-6.563	-6.8691
4	706.5268	14.33614	1.72E-07	-7.06378	-6.39484	-6.79278
5	717.5547	20.18854	1.68E-07	-7.08524	-6.26193	-6.7517
6	724.8235	13.07618	1.72E-07	-7.06692	-6.08925	-6.67084
7	727.3966	4.547139	1.84E-07	-6.99891	-5.86687	-6.54029
8	733.3258	10.28989	1.90E-07	-6.96641	-5.68	-6.44526
9	738.5273	8.861782	1.98E-07	-6.92622	-5.48544	-6.34252
10	746.1888	12.80974	2.02E-07	-6.91205	-5.31691	-6.26582
11	760.2678	23.09259	1.92E-07	-6.9658	-5.21628	-6.25703
12	776.2156	25.65148	1.79E-07	-7.03932	-5.13544	-6.26801
13	815.6678	62.20501*	1.30e-07*	-7.361564*	-5.30331	-6.52772
14	819.8731	6.497043	1.37E-07	-7.31083	-5.09821	-6.41444
15	828.5441	13.12114	1.39E-07	-7.30734	-4.94036	-6.34842

VAR modelinden elde edilen gecikme uzunluklarından 2. gecikmeli değerde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu barındırdığından Johansen (1988) eşbütünleşme analizinde bu gecikme uzunluğu kullanılmamıştır. Ancak 13. gecikme uzunluğunda değişen varyans ve otokorelasyon sorunu saptanmamıştır. Çizelge 3.6'da VAR modelinden elde edilen 13. gecikme uzunluğunun

otokorelasyon ve değişen varyans sorunun olmadığını gösteren sonuçlar raporlanmıştır. Aylık ithalat ve ihracat verileri ile test ettiğimiz çalışmada gecikme uzunluğunun 13 bulunması iktisadi olarak meydana gelen bozulmaların 13 aylık bir dönemde yeniden düzeldiğı şeklinde yorumlanabilir. Değişen varyans durumu hata terimlerinin varyansları sabit kalmayıp bağımsız değişken ile birlikte değişmesidir. Önemli bir açıklayıcı değişkenin model dışında kalması durumunda veya yatay kesit verilerinde değişen varyans sorunu yaygın olarak görülmektedir. Otokorelasyon ise hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunması durumudur (Tarı, 2014: 169).

Çizelge 3.6. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları

<i>Lags</i>	<i>LM-Stat</i>	<i>Olasılık</i>
<i>1</i>	6.798093	0.6581
<i>2</i>	11.76189	0.2271
<i>3</i>	13.03027	0.1612
<i>4</i>	5.740591	0.7656
<i>5</i>	7.83587	0.5508
<i>6</i>	5.62943	0.7764
<i>7</i>	9.407132	0.4006
<i>8</i>	12.8927	0.1675
<i>9</i>	14.71693	0.099
<i>10</i>	13.51928	0.1405
<i>11</i>	11.84446	0.2222
<i>12</i>	16.18471	0.0631
<i>13</i>	8.308982	0.5033
<i>14</i>	5.99322	0.7406
<i>Değişen Varyans</i>		
<i>Chi-sq</i>	<i>Df</i>	<i>Olasılık</i>
379.8375	390	0.6343

VAR modelinden elde edilen 13. gecikme uzunluğu ile yapılan Johansen (1988) analizi sonucu çizelge 3.7’de sunulmuştur. Tabloya göre ihracat ve ithalat arasında hesaplanan istatistik değeri % 5 kritik değerinden büyük olduğundan seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Çizelge 3.7. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

<i>Boş Hipotez (H₀)</i>	<i>Alternatif Hipotez (H₁)</i>	<i>Eigenvalue</i>		<i>%5 Kritik Değer</i>	<i>Olasılık</i>
λ_{trace} Test			λ_{trace} Değer		
r=0	r>0	0.177589	54.46541	35.01090	0.0002
r≤1	r>1	0.083256	17.31759	18.39771	0.0703
λ_{max} Test			λ_{max} Değer		
r=0	r=1	0.177589	37.14782	24.25202	0.0006
r=1	r=2	0.083256	16.51623	17.14769	0.0616

Bu çalışmada seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğundan dolayı seriler arasında sahte regresyon sorunu yoktur ve kurulan modelin sonuçları güvenilirdir. Dolayısıyla seriler arasındaki uzun ve kısa dönem analizlerinin yapılmasına karar verilmiştir.

3.3.6. Uzun Dönem Analizi

Eşbütünleşme ilişkisinin olduğu seriler arasında uzun dönemli ilişki incelenirken değişen varyans ve otokorelasyon sorunları da göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla seriler arasındaki uzun dönemli ilişki en küçük kareler (Ordinary Least Squares OLS) yönteminden daha güçlü kabul edilen dinamik en küçük kareler (Dynamic Ordinary Least Squares DOLS) yöntemi (Saikkonen, 1992; Stock ve Watson, 1993) kullanılmış ve Türkiye Ekonomisi'nde yaşanmış olan 2008 küresel ekonomik kriz kukla değişken olarak analize dahil edilmiştir. Model şu şekilde oluşturulmuştur:

Model:

$$EX_t = \beta_0 + \beta_1 IM_t + \beta_2 K_{2008} + u_t \quad (18)$$

Çizelge 3.8. Uzun Dönem Analizi Sonucu

	<i>EXSA</i>	<i>IMSA</i>	<i>K2008</i>
<i>Normalleştirilmiş eşbütünleşme katsayıları (β)</i>	1.000000	-0.744133 (0.03469) [-21.4529]	-0.168260 (0.06118) [-2.75017]
<i>Uyarlanma hızları katsayıları (α)</i>	-0.271010 (0.12917)	0.271777 (0.13241)	-0.540272 (0.16941)
<i>Eşbütünleşme denklemi</i>	Exsa= 0.744133imsa + 0.168260k2008		

Not: Köşeli parantezler içindeki değerler ilgili parametrelerin “t” testi sonuçlarını ifade etmektedir. Normal parantez içindeki değerler ise Jargue-Bera (JB) normallik testi olasılık değerini göstermekte olup, bu değer 0.05’ten büyük olması ilgili modelin kalıntılarının normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. SSR: Sum Squared Residual olup modelin hata terimlerinin kareleri toplamını göstermekte olup, bu değer küçük olması, modelin başarısının yüksekliğine işaret etmektedir. DOLS tahminlerinde değişen varyans ve otokorelasyon sorunları Newey-West yardımıyla giderilmeye çalışılmaktadır. *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çizelge 3.8 incelendiğinde ithalatta meydana gelen bir birimlik artışın ihracatı % 0.74 oranında arttıracığı tespit edilmiştir. Bu katsayının birden küçük olduğundan Husted (1992) ve Qintos (1995)’a göre Türkiye’de analiz edilen dönemde cari açığın düşük seviyede sürdürülebilirliğine kanıt teşkil etmektedir. Üretimin dolayısıyla ihracatın gerçekleştirilebilmesi, yüksek oranda ara malı ve sermaye malı ithalatına dayanmaktadır. Ayrıca yaşanan 2008 küresel ekonomik krizinde dış talep daralmasından dolayı ithalatın da azalmasıyla cari açık da düşüş meydana gelmiştir. Literatürde cari açık/GSYİH oranının % 4, % 5 kriterini aştığında ülke için kriz sinyalleri anlamına gelmektedir. Büyük boyutlu cari açığın 2001 krizinden sonra % 1.9 2008 küresel krizinden sonra 2009 yılında da % 2.2 ile kritik eşğin altında kaldığı görülmektedir. Kısaca 2000’li yıllarda sürekli cari açık problemi yaşayan Türkiye’ de 2001 ve 2008 krizi etkisiyle cari açık kesintiye uğramıştır.

3.3.7. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi)

Kısa dönem analizinin yapılabilmesi için serilerin durağanlaştırılması gerekmekte ve uzun dönemden elde edilen hata teriminin bir dönem gecikmelisi ECT_{t-1} alınarak analize dahil edilir. Model şu şekilde kurulmuştur:

Model:

$$\Delta EX_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta IM_t + \beta_2 K_{2008} + \beta_3 ECT_{t-1} + u_t$$

Çizelge 3.9. Kısa Dönem Analizi Sonucu

Hata Düzeltme	D(ln_İhracat)	D(ln_İthalat)	D(K2008)
CointEq1	-0.271010 [-2.90]	0.271777 [2.05]	0.540272 [3.18]

Modeldeki hata teriminin (ECT_{t-1}) negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması beklenmektedir. Çünkü uzun dönemde birlikte hareket eden değişkenlerde kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalkacağı ve değişkenlerin uzun dönemde denge değerine yakınsayacağı, dolayısıyla modelin hata düzeltme teriminin çalıştığı kabul edilir.

Modeldeki sonuca göre hata teriminin katsayısının -0.27 olması ve t istatistiğinin -2.90 olması modelin hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden serilerde meydana gelen sapmalar kısa dönemde ortadan kalkmakta ve uzun dönemde dengeye gelmektedir. Sonuç olarak yapılan uzun dönem analizinin sonuçlarının güvenilir olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de yapısal cari açık sorunu temelde iki kaynaktan beslenmekte ve açığın büyüklüğünden çok cari açığı tetikleyen yapısal sorunlar önem taşımaktadır. İlk olarak Türkiye’nin dış ticaret yapısı ele alındığında üretim için ithal girdiye aşırı bağımlı olması ve yüksek katma değerli ürünler üretmemesi dikkat çekmektedir. Türkiye ekonomisi ithalata bağımlı bir üretim yapısına sahiptir ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirebilmesi ithalatının artmasına bağlıdır. Cari açık yaşanmadan büyüme gerçekleştirilebilmesi için üretim yapısında değişikliklere gidilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ara malı üreten sektörlerin gelişimine önem verilerek ithalata olan bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Bu yapısal reformlar sağlanamazsa büyüme hızı yavaşlayacak dolayısıyla yavaş büyüme de beraberinde işsizlik oranının artması gibi diğer önemli sorunları doğuracaktır. Yüksek büyüme dönemlerinde artan cari açığı azaltmak amacıyla büyümenin yavaşlatılması tercih edilen bir yol değildir. Ekonomik büyümeyi sürdürülebilmek adına cari açık verilmesi kaçınılmaz olduğundan cari açığın sürdürülebilirliği ve finansman kalitesi konusunda tedbirler alınmalıdır.

Cari açığa neden olan bir diğer konu, açığı kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse etme çabalarıdır. Yüksek reel faiz düşük kur politikası ile finansman kaynağı sağlamak, uzun vadede geçici çözümler sunmaktan öteye gidememektedir. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin temelinde, cari açığın finansmanı için volatilitesi yüksek yabancı sermaye girişi ve dış borçların kullanılması yatmaktadır. Bu sebeple cari açığın sürdürülebilirliği için doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir. 2008 Küresel krizi sonrası dış piyasalarda yaşanan durgunluk, cari açığın artış hızında yavaşlama şeklinde etkisini gösterirken diğer yandan yabancı sermayenin ülkemizden çekilmesi ve dış borç yükünün artması ile cari açık sürdürülemez boyutlara ulaştırmıştır. Cari açık doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finanse edildiği takdirde ekonomiye iyileştirici etki üretim artışı dolayısıyla büyüme artışı ile yansımaktadır. Cari açığı kapatmak adına alınan dış borçlar, geri dönüşümü uzun vadede olan kamu yatırımları veya bütçe açığını finanse etmede kullanılırsa cari açık giderek büyüyen bir sorun haline alacaktır.

Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini ölçmede, Cari açık/GSYİH, Bütçe açığı/GSYİH, rezervlerdeki değişimler gibi birçok farklı kriter

kullanılabilmektedir. Literatürde ithalat ve ihracat değişkenleri arasındaki ilişkinin eşbütünleşme ilişkisi ile analiz edildiği önemli çalışmalar bulunmaktadır (Husted, 1992; Milesi-Ferretti ve Razin, 1996; Obstfeld ve Rogoff, 1997; Fountas ve Wu, 1999 ve Edwards, 2001). Husted (1992), ithalat ve ihracat serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi bulunması durumunda, eğer eşbütünleşme katsayısı 1' e eşit ise ABD ekonomisinde cari açığın sürdürülebilir olduğunu belirtmiştir. Quintos (1995) bu şartı geliştirerek eş bütünleşme katsayısı 1' e eşitse güçlü formda sürdürülebilir bir cari açık, sıfır ile bir arasında ise zayıf formda sürdürülebilir bir cari açık sorunu olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Selçuk (1997), Yanar ve Yücel (2005), Babaoğlu (2005), Togan ve Ersel (2005), Barışık ve Çetintaş (2006), Oğuz ve Sohrajbiv (2008), Gülcan ve Önel (2008) Türkiye'de cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde sonuç elde eden araştırmacılarıdır. Bunun yanı sıra cari açığın güçlü bir şekilde sürdürülebilir olduğu veya zayıf bir şekilde sürdürülebilir olduğu yönünde farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Kalyoncu (2005), cari açığın güçlü bir şekilde sürdürülebilir olduğunu tespit ederken, Yamak ve Korkmaz (2007), Peker (2009), Ümit (2011), Açıkgöz ve Akçağlayan (2014), Şahbaz (2014) Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğinin zayıf bir şekilde sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşan yazarlardır. İnceledikleri ülkeler, dönemler ve test yöntemleri farklılıklar arz etse de yabancı literatürde Rabaudi (2004), Wu (2000), Kim vd. (2009), Holmes vd. (2011) ilgili ülkede cari açığın sürdürülebilir olduğu yönünde sonuçlar elde eden yazarlardır. Diğer yandan Baharumshah, Lau ve Fountas (2003), Ogus ve Shrabji (2006), cari açığın sürdürülemez olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Türkiye ekonomisi yüksek cari açık vererek büyüyen bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada Türkiye'de 2000-2016 döneminde ekonomik büyümeden cari açığa tek yönlü ilişki Granger Nedensellik analizi ile test edilmiş ve cari açıktan büyümeye doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yani üretiminin artması dolayısıyla yüksek büyüme hızı olan dönemlerde, cari açık da giderek artmaktadır. Türkiye ara malı ithalatı gerçekleştirerek büyüyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla büyümesi için gerekli olan sermaye ve ara malını ithal ederek, cari açık vermesi de kaçınılmazdır. Bu sebeple kısa vadede azaltılması zor olan ithalatın yerine ihracatı artırıcı politikalar uygulanması yoluna gidilebilir.

Türkiye’de cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişki VAR temelli Johansen eşbütünleşme testi ile 2000-2016 dönemi aylık ithalat ve ihracat verileri ile ekonometrik olarak araştırılmıştır. Bu analiz sonucunda ithalat ve ihracat serileri arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu ve ihracat gelirlerinin, ithalat giderlerinin % 74’ ünü karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani Türkiye’de cari açığın temel kaynağı dış ticaret açığıdır. İthalat ve ihracat serileri arasında uzun dönemli ilişki bulunmasına rağmen eşbütünleşme katsayısının (0,74) 1’den küçük çıkması nedeniyle Türkiye’de cari açığın düşük formda sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.

Dolayısıyla ekonomik büyüme için gerekli olan üretimin gerçekleştirilebilmesi yüksek oranda ithalata bağlıdır. Bu da cari açığın sürdürülebilirliğini zayıf olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları; Yamak ve Korkmaz (2007), Peker (2009), Şahbaz (2011), Ümit (2011), Altunöz (2014), Açıkgöz ve Akçağlayan (2014)’ın çalışmaları ile paralel sonuçlara sahipken, Yücel ve Yanar (2005), Babaoğlu (2005)’nun çalışmasından farklı sonuç göstermektedir.

Sürdürülebilirliğin artırılabilmesi için, ihracat artırılıp, ithalat azaltılarak dış ticaret açığı düşürülmelidir. İthalatı azaltmaya yönelik tedbirlerde özellikle ithal edilen ara mallarının yurtiçinde üretimi teşvik edilmeli, yüksek katma değerli malların üretilmesi desteklenmelidir. Türkiye’ de AR-GE harcamalarının GSYİH’ ya oranı oldukça düşüktür. Bu bağlamda yüksek katma değer yaratan ürünlerin üretilip ihraç edilmesi için üretimde AR-GE, inovasyon, marka gibi faktörlerin geliştirilmesi yoluna gidilebilir.

İthalatta bağımlılık yaratan bir diğer faktör enerjidir. Bu nedenle yenilenebilir, alternatif enerji kaynakları geliştirilmelidir. Üretim düzeyinin artması, dış ticaret hacminin genişlemesi hem sanayi de hem de hane halklarında enerji tüketimini artırmıştır. Bu durum Türkiye gibi enerji ithalatında dışa bağımlı ülkelerde dış ticaret açığını artırmıştır. Enerji ihtiyacının % 75’ ini ithalat yoluyla karşılayan Türkiye’nin büyümesi ile birlikte bu ihtiyaç da giderek artacaktır. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynakları yoluyla çeşitlilik kazandırılması, enerji ithalatındaki bağımlılığı azaltabilecek bir seçenek olarak ifade edilebilir.

Cari açığın finansmanında kısa vadeli sermaye hareketleri kullanılması, olası ani sermaye çıkışlarında ülke kırılganlığını arttırmaktadır. Kısa vadeli

sermaye yatırımlarını kontrol altına alarak, ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için, istikrarlı bir ekonomiye sahip olmalı, ülkede güven ortamı sağlanmalıdır. Kredi hacminin daraltılması ile toplam talep azalırken diğer yandan tasarrufların artmasını da sağlayarak cari açığın iyileştirilmesinde alınabilecek bir diğer önlemdir.

Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından bir diğeri iç tasarruf açığıdır. Bireylerin tasarruflarının artması gelirlerine bağlı olduğundan dolayı istihdam yaratılarak öncelikle bireylerin gelirlerinin arttırılması gerekmektedir. Türkiye tasarrufundan daha fazla yatırım yapmaktadır. Burada önemli olan nokta yatırım hacminin yüksekliği değil tasarrufların oldukça düşük olmasıdır. Yatırımları finanse edebilmek için dış tasarruflara olan ihtiyaç artmakta, dış borç sorunu oluşarak cari açığı arttırmaktadır. Dış tasarruflara olan bağımlılık, büyümeyi sağlayacak yatırımların iç tasarruflarla karşılanamıyor olması cari açığın sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Bir diğer önemli konu da artan kredi hacmi nedeniyle tüketimin artması noktasında kredi kartının doğru kullanımı, kredi ve borçlanma, dünyadaki kaynakların da sınırlı olması sebebiyle tasarruf etme ve tasarrufları değerlendirme noktasında finansal okuryazarlığın, tasarruf yatırım bilincinin arttırılmasıdır.

Türkiye’de iç tasarruf yetersizliği nedeniyle yatırımların finanse edilmesinde dış kaynak kullanımına gidilmesi dış borçlanmayı arttırıcı bir rol oynamaktadır. Ülkenin yatırım yapabileceği verimli kaynakların dış borç ödeme yüküne gitmesi, yani borç yükünün yatırım ve sermayeyi kısıtlaması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte yüksek borçları olan ülkenin yatırımcıların gözünde riskli olarak değerlendirilmesine ve ani sermaye çıkışları riskini taşımaktadır. İstikralı bir büyüme ve cari açığın sürdürülebilirliği açısından tasarrufları arttırarak, katma değer üreten, büyümeyi sağlayacak yatırımların finansmanında etkin olarak kullanılması oldukça önemlidir. Tasarrufların azalmasına yol açan faktörlere karşı tasarruf eğilimini özendirecek vergi politikaları uygulanması ve finansal ürün çeşitliliğini sağlayarak tasarruf imkanlarının arttırılması yolu ile yurtiçi tasarruflarda artış sağlanmalıdır. Bu sayede Türkiye’nin dış kaynak bağımlılığı azalarak dış borç yükü hafifletilmeli ve sonuç olarak cari açığın sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acar, O. ve Çağlar, E. (2012). Yeni Teşvik Paketi Üzerine Bir Değerlendirme, Politika Notu, No: 201221, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Açıkgöz, Ş. ve Akçağlayan, A. (2014). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, *Ege Akademik Bakış*, 14 (1), 83-97.
- Adanur Aklan, N. (2002). Dış Borçlanma Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir? Dış Ticaret Müsteşarlığı *Dış Ticaret Dergisi*, 25, 2.
- Ağaslan, E. ve Akçoraoglu, A. (2007). Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Boyutu ve Sürdürülebilirliği, 27.01.2016, <http://eisemp8.inonu.edu.tr/bildiri-pdf/agaslan-akcoraoglu.pdf>.
- Akat, A. S. (2004). Ödemeler Dengesi Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 20.01.2016, <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf>
- Akgüç, Ö. (2014). Cari Açığın Finansmanı, 07.07.2016 http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/52709/Cari_Acik_ve_Finansmani.Html.
- Aktaş, C. (2009). Türkiye’nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 35-47.
- Alexander, S. (1952). Effects of a Devaluation on a Trade Balance, International Monetary Fund Staff Papers, 263-78.
- Altuner, H. E. (2008). *Türkiye’de 1991-2006 Yılları Arasındaki Cari Açığın Ekonometrik Analizi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2).

- Aras, O. N. (2010). Türkiye'ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47 (550).
- Ataç, B. (2009). *Maliye Politikası* (8. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Aydoğuş, İ. ve Öztürkler, H. (2006). Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği*, Uzmanlık yeterlilik tezi, TCMB, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Baharumshah, A.Z, Lau, E., & Fountas, S. (2003). "On The Sustainability of Current Account Deficits: Evidence form four Asean Countries", *Journal of Asian Economics*, 14 (3), 7.
- Ball, L., & N. Gregory Mankiw (2005). What Do Budget Deficits Do? *NBER Working Paper*, No: 5263
- Barak, D. (2013). *1980'den Sonra Türkiye'de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği*. Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barth., Pollard M., & Pollard, P. (2006). The Limits Of Fiscal Policy In Current Account Adjustment , Department Of The Treasury Office Of International Affairs Occasional Paper, No:2.
- Başkol, O. (2011). Cari açık ve Finansmanı, *Bursa Bilanço*, (134), 1-7.
- Bayrak, Y. (2013). *Bütçe Açığı ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Ekonometri Bilim Dalı, İstanbul.
- Bayraktar, Y. ve Öztürk, N. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1).
- Bektaş, V. (2007). *Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (3. baskı). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bernstein, M. A. & J. Griffin (2005). Regional Differences in the Price-Elasticity of Demand for Energy, National Renewable Energy Laboratory Report, Rand Corporation, 1-104.
- Berument, H. ve Togan, S. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 78, 3.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*. (11. basım), Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozgeyik, Y, ve Kesgingöz, H. (2012). *Son Küresel Krizin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Cari Açık Üzerine Etkisi*, 08.09.2016, <http://web.inonu.edu.tr/ozal.congress/pdf/121.pdf>.
- Bozok, S. (2008). *Türkiye'nin Cari Açıkları Çerçevesinde Sermaye Hareketlerinin Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Capital (2006). Cari Açık ve Büyüme, 04.04.2016, <http://www.capital.com.tr/ekonomi/makro-ekonomi/cari-acik-ve-buyume-haberdetay-4300>.
- Corbo, V.(1996). Hernandez Leonardo, Mcroeconomic Adjustment to Capital Inflows: Lessons From Recent Latin American and East Asian Experience, *The World Bank Observer*, 11 (2).
- Çak, M. (2013). *Türkiye'de Cari Açık*, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Çak, M. (2015). Current Account Deficits And It Causes in Turkey, *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, Volume: 1, 21-31.
- Çakmak, U. ve Varlık, C. (2007). Türkiye Ekonomisinde Cari işlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Meksika Örneği Bağlamında Bir Değerlendirme, *İşletme ve Finans Dergisi*, 22 (259), 114-135.

- Çekim, E. (2009). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalyancı, L. ve Oktar, S. (2011). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (1), 1-22.
- Değer, O. ve Demir, M. (2015). Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 52 (604), 8-21.
- Demir, M. (2013). Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), 2-27.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş* (11. baskı), Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (1990). *Macroeconomics*, McGRAW-HILL International Editions).
- Edwards, S. (2001). Does The Current Account Matter?, *NBER Working Paper*, No: 8275, 1-69.
- Eğilmez, M. (2006). Cari Açık Nedir, *Radikal Gazetesi*, 20.04.2016, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=205170>
- Eğilmez, M. (2010a). *Makroekonomi* (2. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2010b). *Küresel Finans Krizi* (6. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (Aralık, 2014). Petrolün Ekonomisi, 30 Eylül 2016, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html>
- Eğilmez, M. (Aralık, 2015). Büyüme ile Cari Açık İlişkisi, 14 Nisan 2017, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/12/buyume-ile-cari-ack-iliskisi.html>

- Eğilmez, M. (Mart, 2017). Son 14 Yılda Türkiye Ekonomisi, 7 Mayıs 2017, <http://www.mahfiegilmez.com/2017/03/son-14-yilda-turkiye-ekonomisi.html>
- Eğilmez, M. (Mayıs, 2016). Yılın İkinci Yarısı Sıkıntılı Görünüyor, 21 Mart 2017, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/05/yln-ikinci-yars-skntlgorunuyor.html>
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası* (1. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2011). *Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması* (15. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekinci, M. B. (2004). Gelişmekte Olan Ülkelerin Hizmet Ticaretindeki Yeri ve Türkiye; Hizmet Ticaretinde Türkiye'nin Stratejik Sektörlerine İlişkin Değerlendirmeler, *Dış Ticaret Dergisi*, 32(2), 43-87.
- Ekren, N. (2002). *Ödemeler Bilançosunu Yapılandırma Politikaları*, 7 Ekim 2014, <http://uzerm.files.wordpress.com/2010/12/c3b6demelerbilancosunuyapc4b11andc4b1rma-politikalarc4b1.pdf>.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: Wiley.
- Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and Error Correction Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, (55), 251-276.
- Erbaykal E. (2007). Türkiye' de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3: 6, 81-88.
- Erkılıç, S. (2006). *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Eroğlu, Ö. ve Albeni, M. (2002). *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitapevi Yayınları.

- Ertekin, M. S. (2001). Döviz Kuru Değişmelerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar, *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17 (1), 171-188.
- Eşiyok, B. A. (2012). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Çözüm Önerileri, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 16, 58-66.
- Fan, S. R. & J. Hyndman. (2008). The Price Elasticity of Electricity Demand in South Australia and Victoria, Monash University, Business & Economic Forecasting Unit Project 08/04.
- Fausten, D. K. (1979). The Humean Origin of the Contemporary Monetary Approach to the Balance of Payments, *The Quarterly Journal of Economics*. 93 (4), 655-673.
- Filippini, M. (1999). Swiss Residential Demand for Electricity, *Applied Economics Letters*, 6, 533– 538.
- Freund, C. & Warnock, F. (2005, December). Current Account Deficit in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall?, *NBER Working Paper Series*, No: 11823, 133-167.
- Gürsoy, B. (2009). *Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilirliği ve Kriz İle İlişkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Deneme (1991-2008)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Hazine Müsteşarlığı (2016). Aylık İstatistikler. 02.05.2017, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi>.
- Husted, S. (1992). Emerging U.S. Current Account Deficit in The 1980: A Cointegration Analysis, *The Review of Economics and Statistics* (74), 159-166.
- İnsel, A ve Kayılıç, F. (2012). Evaluation of Sustainability of Current Account Deficits in Turkey, *Modern Economy*, 43-50.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors, *Journal of Economic Dynamic and Control* (12), 231-254.

- Kalkan, S. (2011, Şubat). Cari İşlemler Açığında Neler oluyor? Bu defa farklı mı? 20 Mayıs 2017, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1298360666-9.Cari_Islemler_Aciginda_Neler_Oluyor.pdf
- Kalkınma Bakanlığı (2016). Temel Ekonomik Göstergeler, 15.01.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>
- Kar, M. (2015). Türkiye'nin Kronik Tasarruf Yetersizliği, 26.10.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/Turkiyenin-kronik-tasarruf-yetersizligi>.
- Karabulut, G. ve Danışoğlu, A. (2006). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler, Gazi Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-17.
- Karaçor, Z. Mucuk, M. (2010). *İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi*, Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı Makale Derlemesi, Editörler: Turan Subaşat, Hakan Yetkiner, Ankara: Efil Yayınevi.
- Karagöl, E. T. (2010). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar, Seta Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 26.
- Karagül, M. (2010). *Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi* (1.basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karahan, H. (2014). Türkiye İhracatçılar Meclisi: Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu.
- Karamelikli, H. (2016). Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesinde J-Eğrisi Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi*, 5 (3).
- Karatay, P. ve Uğur, A. A. (2009). *İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar* 30.09.2016, www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/090106.pdf .
- Karluk, R. (1991). *Uluslararası Ekonomi* (Genişletilmiş 3. baskı). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika* (9.baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

- Karluk, S. (2013). *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Karluk, S. R. (2011). *Türkiye Ekonomisi* (2. baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, V., Kızıltan, A. ve Yılmaz, Ö. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 24, 77-96.
- Kemp, Donald S. (1975). A Monetary View of Balance of Payments, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 14-22,1975, 10.02.2016,http://research.stlouisfed.org/publications/review/75/04/Balance_Apr1975.pdf.
- Knight, M. & Fabio, S. (1998). Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policymaking?, International Monetary Fund Working Paper, 98 (71), 1-41.
- Koç, S. ve Bakırtaş, İ. (2016). Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Kointegrasyon Testlerinden Bulgular, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 252-277.
- Korkmaz, E. (17 Ocak 2016). İğneden İpliğe Herşeyimiz Çin İşi, 11.02.2016, <http://www.esfenderkorkmaz.com/yenicag/igneden-iplige-herseyimiz-cin-isi.html>.
- Korkmaz, E. (22 Mart 2013). Cari Açık Yönetilebilir mi? 20.01.2016, <http://www.esfenderkorkmaz.com/konferanslari-ve-paneller/cari-acik-yonetilebilir-mi.html>.
- Koşan, N. İ. (2009). *Türkiye’de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kreinin, E. M. (1999). *International Economics: A Policy Approach* (7th Edition), Pearson.
- Krugman, R. P. & Obstfeld, M. (2000). *International Economics Theory and Policy*, Wesley Publishing Company.

- Kurnaz, S. (2013). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Finansmanında Vergi Teşvikleri İle Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Rolü*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçüksucu, M. (2012) *Türkiye’ de Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Labonte, M. (2010). Is the U.S. Current Account Deficit Sustainable?, CRS Report for Congress, 07.05.2017, <http://fpc.state.gov/documents/organization/141590.pdf>, 1-13.
- Makin, A. J. (2000). *Global Finance And The Macroeconomy*, Palgrave Publishers.
- Marinho, C. F. (2008). Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*. 30, 1041-1056.
- Milesi, G. M., & Razin, F. A. (1996). Sustainability Of Persistent Current Account Deficits, NBER, Working Paper, No: 5467, 1-31.
- Miskhin, F. (2000). *Para Politikası ve Teorisi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- MÜSİAD, (2014). *Türkiye Ekonomisi Raporu*. Aralık 2016, http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ekonomi%20Raporu/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2014.pdf.
- Nemli, M. (1991). Türk Lirasının Reel Olarak Değer Kazanmasının Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma. *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, 1 (8).
- Obstfeld M., & Ragoff K. (1994). The Intertemporal Approach To the current Account NBER Working paper 4893.
- Ordu, F. (2013). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

- Özatay, F. (2006). Verimlilik Artışı Sağlanmadan Bu İş Yürümez. Radikal Gazetesi 21 Mart 2017, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih-ozatay/verimlilik-artisi-saglanmadan-bu-is-yurumez-787499>.
- Özkan, F. (2003). *Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Öztürk, G. (2013). *2000 yılı sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, N. (2009). *Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama* (2. baskı), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1), 157-191.
- Özyıldız, H. (2015). Cari açık finanse edildiği sürece sorun değildir, 11 Mayıs 2016, <http://www.hakanozyildiz.com/2015/07/cari-ack-finanse-edildigi-surece-sorun.html>.
- Parasız, İ. (2003). *Para Politikası* (9.baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2006). *Makroekonomi, Teori ve Politika* (9.baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (2002). *Para Teorisi ve Para Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3), 221-237.
- Persson, T., & Svensson, L. E. O. (1985). Current Account Dynamics and The Terms of Trade: Harberger-Laursen-Metzler Two Generations Later, *Journal of Political Economy*, 93, 43-65.

- Polat, G. (2008). *Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, Ö. (2011). Sustainability of the Current Account Deficit in Turkey. *African Journal of Business Management*. 5(2), 577-581.
- Saatçioğlu, C. (2001). *Türk Sanayinin Gelişiminde Açık Sorunu*, ISO Yayını, İstanbul.
- Saçık, S. Y. ve Alagöz, M. (2010). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma İle İlişkisi, *Anadolu Finans*, Sayı:7, 70-72.
- Salvatore, D. (1990). *International Economics* (3. b.), Mac-millan Publishing Company.
- Sancak, E. ve Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 159-198.
- Serin, V. (1998). *İktisat Politikası* (1. baskı). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Sever, E. ve Demir, M. (2007). Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Acık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2 (1), 47-63.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (15. baskı) İstanbul: Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama* (16. baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat* (Geliştirilmiş 17. baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sezer, E. A. (2007). *Türkiye’de Cari Açık ve Etkileri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sezgin, Z., Sevim, C. ve Kalyoncu, F. (2015). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu: Tasarrufların Önemi ve Bireysel Emeklilik Sistemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 229.
- Subaşat, T. (2010). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu: Nedenleri ve Çözümleri, *İktisat ve Toplum Dergisi*, (1), 27.
- Svensson, E. L., & Razin, A. (1983). The Terms Of Trade And The Current Account: The Harberger-Laursen-Metzler Effect, *The Journal Of Political Economy*. 91 (1), 97-125.
- Şahbaz, A. (2011). Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3).
- Şahin, E. B. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 2, 54.
- Taban, S. (2011). Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Analiz, Sayı:37, 04.01.2016, www.setav.org.
- Tarhan, V. (2013). Cari Açık Problemi ve Dış Finansman Sorunu, 25.04.2017, <http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-ttarhan/cari-acik-problemi-ve-dis-finansman-bulma-sorunu,8173>.
- Tarhan, V. (2014). Türkiye ekonomisi; Kırılğanların en kırılğanı, 20 Mayıs 2017, <http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-tarhan/turkiye-ekonomisi-kirilganlarin-en-kirilgani,9371>
- Tarı, R. (2008). *Ekonometri*, İstanbul: Avcı Ofset.
- Tarı, R. (2014). *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe yayınları.
- TCMB (2017). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, 15.05.2017, <http://evds.tcmb.gov.tr/>
- Telatar, O. M. ve H. Terzi, H. (2010). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Dengenin Sürdürülebilirliği, *Ekonomi Yazıları*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, No:22. Ankara.

- Tiryaki, T. (2002). Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Yayınları.
- Togan, S. ve Berument H.(2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler, *Bankacılar Dergisi*, Sayı:78, 3.
- Tonus, Ö. (2013). Temel Göstergelerle Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- TUIK (2017). Temel İstatistikler, 14 Nisan 2017, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
- Tunalı, Ç. B. ve Tunca, Z. (2006). Ödemeler Dengesine Parasalcı Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, 56 (1), 1-12.
- Uğur, A. A. ve Atalay, P. (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar, *Sosyoekonomi Dergisi*, No: 1, 101-122.
- Ulusoy, V. ve Özarı, Ç. (2013). *Cari Açık (Geleceği Şimdiden Tüketmek)*,(1. baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Umut, G. (2014). İktisadi Büyümenin Maliyeti: Cari İşlemler Açığı, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3).
- Uygur, E. (2012). Türkiye’de Cari Açık Tartışması, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 2012/25, 02.02.2017, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/gap1.pdf>
- Ümit, Ö. (2011). Türkiye’ de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Zaman Serileri Analizi ile Değerlendirilmesi: 1992-2010 Dönemi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3).
- Ünsal, E. (2001). *Makro İktisat* (4. baskı), Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, A. ve O. C. Kanca, (2013). İkiz Acık Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama:1980-2012, İnönü Üniversitesi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 17-42.

- Yanar, R. ve Yücel, F. (2005). Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış, Çukurova Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2).
- Yaşar, L. (2013). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 dönemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yeldan, E. (17 Şubat 2016). Konumuz Cari Açık, Cumhuriyet Gazetesi, 05.03.2017,http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/482464/Konumuz_cari_acik.html.
- Yeldan, E. (2005). Türkiye Ekonomisi’nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 4 (7), 47-60.
- Yılmaz, A. ve Karataş, T. (2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 27 (2), 69-96.
- Yılmaz, B. E. (2013). Küresel Krizin PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) Ülkeleri ile Türkiye’nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34 (1), 229-252.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı M. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 363-377.
- Yükseler, Z. (2011). Türkiye’nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi Rekabet Gücü Performansı (1997-2010 Dönemi), T.C. Merkez Bankası.
- Zafir, C. Z. ve Sezgin, F. H. (2012). Analysis of the Effects of Foreign Direct Investment on the Financing of Current Account Deficits in Turkey, *International Journal of Business and Social Science*, 3 (10).
- Zaidi, I. (2012). The External Current Account in the Macroeconomic Adjustment Process in Turkey The Woodrow Wilson School Graduate Policy Workshop.

EKLER

EK 1: Hata Düzeltme Modeli

$$\begin{aligned}
 \Delta\text{exsa} = & 0.0304449 - 0.0618147\Delta\text{exsa}_{t-1} - 0.190871\Delta\text{exsa}_{t-2} - 0.044425\Delta\text{exsa}_{t-3} - 0.048410\Delta\text{exsa}_{t-4} - \\
 & \quad [1.71] \quad \quad [-4.30] \quad \quad [-1.32] \quad \quad [-0.32] \quad \quad [-0.37] \\
 & 0.047087\Delta\text{exsa}_{t-5} + 0.175386\Delta\text{exsa}_{t-6} + 0.110904\Delta\text{exsa}_{t-7} + 0.143590\Delta\text{exsa}_{t-8} + 0.062604\Delta\text{exsa}_{t-9} - \\
 & \quad [-0.36] \quad \quad [1.33] \quad \quad [0.84] \quad \quad [1.09] \quad \quad [0.47] \\
 & 0.086432\Delta\text{exsa}_{t-10} - 0.091407\Delta\text{exsa}_{t-11} - 0.060485\Delta\text{exsa}_{t-12} + 0.037804\Delta\text{exsa}_{t-13} - 0.048410\Delta\text{imsa}_{t-1} - \\
 & \quad [-0.66] \quad \quad [-0.70] \quad \quad [-0.47] \quad \quad [0.36] \quad \quad [-0.43] \\
 & 0.039103\Delta\text{imsa}_{t-2} + 0.180261\Delta\text{imsa}_{t-3} + 0.174364\Delta\text{imsa}_{t-4} - 0.014876\Delta\text{imsa}_{t-5} - 0.120036\Delta\text{imsa}_{t-6} - \\
 & \quad [-0.36] \quad \quad [1.85] \quad \quad [1.76] \quad \quad [-0.14] \quad \quad [-1.17] \\
 & 0.071345\Delta\text{imsa}_{t-7} - 0.013525\Delta\text{imsa}_{t-8} - 0.042059\Delta\text{imsa}_{t-9} + 0.096602\Delta\text{imsa}_{t-10} - 0.054852\Delta\text{imsa}_{t-11} + \\
 & \quad [-0.71] \quad \quad [-0.13] \quad \quad [-0.42] \quad \quad [0.97] \quad \quad [-0.55] \\
 & 0.204406\Delta\text{imsa}_{t-12} - 0.051762\Delta\text{imsa}_{t-13} - 0.185625\Delta\text{k}2008_{t-1} - 0.169104\Delta\text{k}2008_{t-2} - \\
 & 0.015214\Delta\text{k}2008_{t-3} + \\
 & \quad [2.04] \quad \quad [-0.54] \quad \quad [-2.83] \quad \quad [-2.99] \quad \quad [-0.26] \\
 & 0.94170\Delta\text{k}2008_{t-4} - 0.29910\Delta\text{k}2008_{t-5} - 0.054765\Delta\text{k}2008_{t-6} - 0.085430\Delta\text{k}2008_{t-7} \\
 & + 0.083287\Delta\text{k}2008_{t-8} \\
 & \quad [1.68] \quad \quad [-0.53] \quad \quad [-0.97] \quad \quad [-1.53] \quad \quad [1.47] \\
 & + 0.056552\Delta\text{k}2008_{t-9} + 0.004116\Delta\text{k}2008_{t-10} - 0.021053\Delta\text{k}2008_{t-11} - 0.017835\Delta\text{k}2008_{t-12} - \\
 & \quad [0.99] \quad \quad [0.07] \quad \quad [-0.37] \quad \quad [-0.31] \\
 & 0.016816\Delta\text{k}2008_{t-13} - 0.271010\text{ECT}_{t-1} \\
 & \quad [-0.27] \quad \quad [-2.09]
 \end{aligned}$$

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Naciye İLHAN
Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir 14.04.1989

EĞİTİM DURUMU

Önlisans Öğrenimi : Celal Bayar Üniversitesi - Dış Ticaret (2008-2010)
Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi - İktisat (2010-2013)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi - İktisat (2014-.....)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler
-SCI :
-Diğer :
Bildiriler
-Uluslararası :
-Ulusal :
Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :
Telefon : 0553 448 19 52
Tarih :